

**UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
SOCIÁLNÍ A KULTURNÍ EKOLOGIE**

Diplomová práce

Bc. Ondřej Koc

Diagnóza: Vltavín. Lesk a bída hlubokých jam.

Diagnosis: Moldavite. The glitter and misery of deep pits.

Vedoucí práce: Mgr. Bohuslav Kuřík, Ph.D.

Praha 2024

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Bubenči dne 27. 6. 2024

.....

Bc. Ondřej Koc

Poděkování

Rád bych poděkoval svému vedoucímu práce Mgr. Bohuslavu Kuříkovi, Ph.D. za podnětné připomínky, rady a přátelský přístup. Své rodině a holce za trpělivost a podporu. Obsluze pištínské čerpací stanice za přepálenou kávu a bavorské vdolečky, bez nichž bych nikdy nedošel v pořádku domů. Kopáčům za dobrodružství, které mě svou intenzitou přeneslo zpátky do klukovských let. Děkuji všem, kdo se mnou byť jen chvíli pluli na palubě námořnické bárky v bezesných nocích plných hvězd vstříc zeleným vlnám jihočeského moře.

Motto

„Abys našel pořádný vltavíny, který jsou žádaný ve šperkařským průmyslu a který bys mohl dobře prodat, a abys jich našel hodně, tak musíš přece kopat.“¹

Tato práce je věnována všem milovníkům vltavínů, kteří ve své zálibě našli smysl života, lásku i přátelství, ale také zradu, zmar a smrt. *At' to padá!*²

¹ HÁJÍČEK, Jiří. *Zloději zelených koní*. Druhé vydání. Brno: Host, 2015. ISBN 978-80-7491-604-5. s. 22.

² Ustálený pozdrav na rozloučenou mezi kopáči.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá neformální těžbou vltavínů a skupinami kopáčů v jižních Čechách, které se této činnosti věnují. Metodou etnografického výzkumu, zúčastněného pozorování a neformálních rozhovorů se snaží porozumět životu, praktikám a motivacím této marginalizované skupiny, v čemž se odráží i její stylistická forma. Výzkum poskytuje pohled na extraktivismus zdola (bottom up extractivism), jehož cílem je odhalit interakce mezi kopáčem a okolním prostředím, a zkoumá různé aspekty, které tuto činnost ovlivňují. Práce přináší nový pohled na těžbu vltavínů z pozice samotných aktérů a přispívá k celospolečenské diskuzi, kde toto téma budí neustálé vášně.

Klíčová slova: vltavín, neformální těžba, kopáči, extraktivismus, geologická antropologie, etnografický výzkum, jižní Čechy

Abstract

The diploma thesis deals with informal mining of moldavites and groups of diggers in South Bohemia who are engaged in this activity. Through ethnographic research, participant observation and informal interviews, it seeks to understand the lives, practices and motivations of this marginalised group, as reflected in its stylistic form. The research provides a bottom up extractivism perspective that aims to reveal the interactions between the digger and the surrounding environment, and explores the various aspects that influence this activity. The work provides a new perspective on extractive mining from the perspective of the actors themselves and contributes to a societal debate where the topic is a constant source of passion.

Keywords: moldavite, informal mining, diggers, extractivism, geological anthropology, ethnographic research, South Bohemia

OBSAH

Úvod	7
1. Metody výzkumu	16
1.1 Etnografický výzkum	16
1.2 Pozice výzkumníka	16
1.3 Etika výzkumu	17
1.4 Zúčastněné pozorování	18
2. Kámen	21
2.1 Vznik a vývoj: <i>Od chryzolitů k jaderné válce</i>	25
2.2 Popis: <i>Plísňáci a ježci</i>	33
2.3 Naleziště: <i>„Čum pod nohy, ať tam nezahučíš!“</i>	40
2.4 Jámy: <i>Hroby bez křížů</i>	44
2.5 Podloží: <i>„Bábovka je lepší než dort!“</i>	55
3. Nůžky	59
3.1 Biografie: <i>Stonespotting</i>	62
3.2 Kopání: <i>„Házej, kopej!“</i>	67
3.3 Vybavení: <i>Kopáč XY hlásí příchod!</i>	71
3.4 Drogy: <i>„Když chceš kopat zelený, musíš ho taky obětovat!“</i>	79
3.5 Nález: <i>„Ty vole, to je mrda!“</i>	82
3.6 Hrot: <i>Už mají mou stopu, už větrí, že kopu...</i>	85
3.7 Z písku do kazety: <i>„Přihod' mi na tu aukci!“</i>	89
4. Papír	94
4.1 Legislativa: <i>„Těžba nesmí nikdy stát!“</i>	94
4.2 Pískovna vs. Díra: <i>Knockout v prvním kole?</i>	98
Závěr	106
Seznam použitých zdrojů	109
Příloha	115

ÚVOD

Panika. Jako když strelí do vrabců! Běžím jako o život. Beru čáru. Utíkám, co mi nohy stačí. Skoro jako antropolog Clifford Geertz při zběsilém úprku z balijských kohoutích zápasů³. Neohlížím se. Přeskakuju vykopané díry milovými skoky. Už zase skáču přes kaluže! Nevnímám bolest ani únavu. Periferní vidění rozmazané. Srdce uprostřed krku. V uších hučí. Adrenalin doprava. Za mnou výkřiky. Předě mnou kluci. Zapadnu oběma nohama do podmáčené nivy zdejšího potoka. Vyvalí se vůně tlejícího listí. Vůně podzimu a divokých prasat, která se v tomto bahenním kališti rochní s nadšením lázeňských hostů. Teče mi do bot. Doslova a do písmene. Poprvé se otočím. Vidím obrysy černé policejní uniformy a žíhanou srst služebního psa. Vylezu ze smrduté břečky a čekám. Stejně už nemůžu. Utečou aspoň kluci. Ze školy mám razítko a nic nezákonného jsem také neudělal. Pokud je to vážně příslušník policie, bude alespoň (a snad!) postupovat podle zákona. To se u rádoby ozbrojených skupin složených buďto z najatých mlátiček nebo z nasraných usedlíků často nestává. „Ty tě prostě ukopou nebo ubijou, když se teda nemáš čím bránit a neumíš rychle zdrhat!“ slyším v hlavě hlas jednoho kopáče.

Pes je krásnej, černá srst s hnědou náprsenkou se mu leskne na dálku. Jantarové oči. Napumpovanější brácha Komisaře Rexe. Škoda, že nemám housku se salámem, podělil bych se. Chybí mu ochranný košík a vodítko. Rozbíhá se na mě a skáče. „Odvolej si ho, do prdele!“ stačím ještě vykřiknout. Psodod něco huláká a jeho patka havraních vlasů mu stírá pot z čela. V tom černém brnění vypadá jako čerkeský bojovník. Divoký, zběsilý a urputný. Útok na torzo těla vykryju levým předloktím. Zvuk roztrženého rukávu vojenské parky. Vášnivý polibek nádherně špičatých, bělostných a ostrých zubů. Druhý stisk vlčáckých čelistí uštedří levé stehno. Cítím zával tepla a první bolesti. „Na tyhle čokly platí jen dvě věci: prst do oka nebo chytit za koule a šknout!“ vyvstane mi na mysl opilecká rada jednoho z kopáčů. Nezmůžu se na nic. Přemýšlím, jestli mi prokousl stehenní tepnu a já tu do pár minut vykrvácím. V náruči policisty a jeho věrného druha. To ještě netuším, že mě u auta čeká hřebíkem propíchnutá pneumatika. Romantika kopání vltavínů ve své nejdivočejší podobě.

(terénní deník, prosinec 2023)

³ GEERTZ, Clifford. Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight. In: *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. Basic Books, 1973, s. 1-37. ISBN 9780465097197.

Celá výše popsaná situace trvala nanejvýš desítky vteřin. Ve svém jepičím trvání však obsahuje vše, co jsem při svém dlouhodobém etnografickém výzkumu kopáčů vltavínů měl možnost zažít. Obrovské napětí a vášně, neutuchající touhu a nesmírnou dřinu vykoupenou krví i potem. Na druhé straně také zlověstný strach, přemíru násilí a pocit naprosté společenské vyloučenosti. Tento zkoumaný svět v mnohém připomíná dávné příběhy horlivých zlatokopů, kteří byli schopni pro žluté zrnko zlata opustit svou rodinu a všechno vsadit na jednu minci. *Divokej Jih!*⁴

Svérázná lyričnost a poetika následujícího textu snad jen zjemňuje mnohdy smutné příběhy lidí, kteří se pokusili o něco podobného. Snažím se co nejméně zasahovat do specifického žargonu těchto osob a jejich řeč jsem stylisticky upravoval jen minimálně. Dle mého názoru by byla škoda, aby se výpovědi těchto aktérů musely vtěsnat do mantinelů spisovné češtiny. Ztratil by se veškerý půvab a kouzlo, byť jde ve většině případů o velmi vulgární, nespisovnou a hovorovou mluvu. Kopáčský jazyk je zkrátka tak drsný, jak drsný je tento zkoumaný svět. Podobně je koncipován i můj autorský styl, který v mnohém nespĺňuje zavedené akademické standardy. V mém oponentském posudku bakalářské práce se například psalo⁵: „*Pokud přejdu k formální podobě práce, kromě zmiňované nesoustavnosti v odkazování zdrojů, bych autorovi místy vytkla i styl, který někde sklouzává k nepatřičné lidovosti hodné nejvýše popularizační brožurky. (...) Jde spíše o neujasněnost v tom, co je pro žánr kvalifikační práce adekvátní.*“

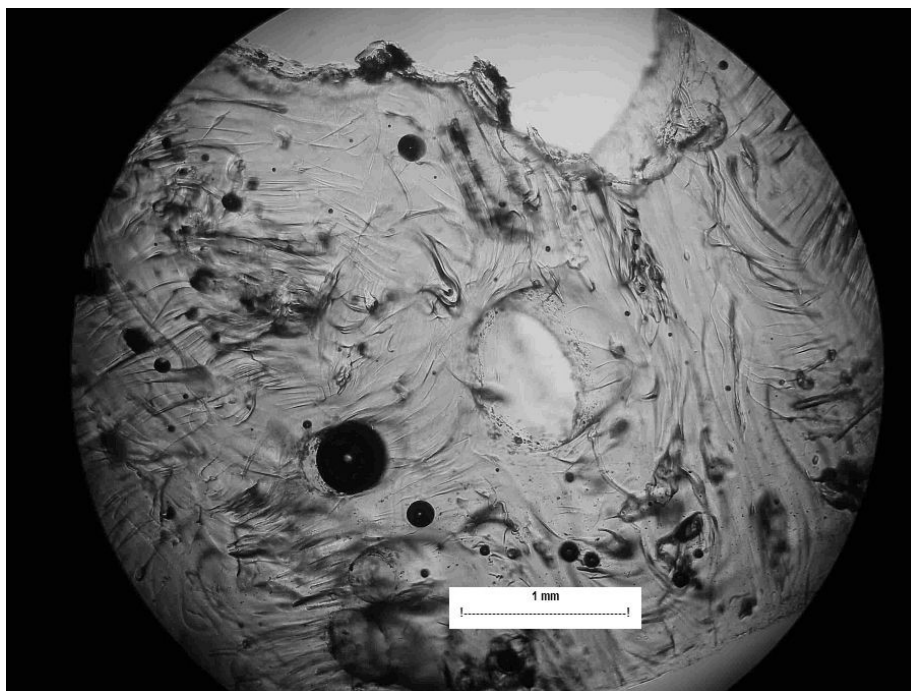
Podobný komentář k odbornému článku přišel i Nině Holm Vohnsen, která jej zmiňuje ve své knize *The Absurdity of Bureaucracy. How Implementation Works* (2017). Styl psaní Niny Vohnsen je provokativní a snaží se překonávat zavedené oborové hranice. Píše chaoticky proto, že je podle ní chaotický i dánský sociální systém. O něco podobného se pokouším i já. Píši v metaforách, protože se mi to k jihočeské krajině hodí. Píši drze, protože drzí jsou i kopáči. Sklouzávám ke stylu populárně naučné literatury, protože tuhle práci si tito lidé budou chtít přečíst. Volím sice netradiční postup, z něhož by škola pozitivismu a exaktních věd nebyla nadšená, přesto je dle mého úsudku nejvíc podobný

⁴ Ač bych si přál, abych na toto slovní spojení přišel sám, už mě kdysi předběhl herec Pavel Liška. Vzhledem ke geopolitickému rozdělení světa na globální Sever a Jih, kterým se nejenom antropologové snaží upozornit na přetrvávající formy neokolonialismu a nerovnosti, mi tento příměr přijde naprosto trefný.

⁵ Myšleno v naprosté úctě a respektu k oponentce, která se s mou prací dost natrápila, protože použitý styl byl asi to poslední, co vadilo.

terénu, ve kterém jsem se pohyboval. Akademičnost vědy by neměla zavrhnout poznatky a priori proto, že přicházejí v neznámém tvaru a žánru.

Podobným stylem pracuji i s níže uvedenými koncepty, kde se nesoustředím na rozsáhlou diskuzi do nejmenších detailů, ale spíše je využívám jako nástroje pro nastínění terénu a empirického materiálu. Koncepty používám vzácně stejně tak, jako jsou vzácné vykopané vltavíny, a osvětluji je podobným způsobem, jakým se tyto kameny prosvěcují ve tmě. Tímto přístupem se snažím ukázat, že jsem primárně zaměřen na etnografii, zatímco koncepty slouží jen jako pomůcka pro lepší pochopení terénních dat. Podobně je psaná i celá tato práce, která se vltavínu připodobňuje svou amorfní strukturou. Vltavín je přírodní sklo, které nemá vlastnosti krystalu a postrádá tak typickou krystalickou mřížku. Proto ani tento text není členěn do běžně používaných kapitol a podkapitol a nemá striktně oddělenou teoretickou a empirickou část. Vše se zde prolíná podobně jako lechaterieritové inkluze, které vznikly za extrémně vysoké teploty a tlaku při dopadu impaktu – to zas ilustruje podmínky, ve kterých jsem se pohyboval při psaní této práce.

Obrázek 1: Amorfní struktura vltavínu, dostupné z: <https://gchmin.ic.cz/casopis/05/05.html>

Tento výzkum kopáčů vltavínů je svého druhu první, nikdo jiný se tímto konkrétním tématem ve společenských vědách doposud nezabýval. Zapadá však do kontextu marginalizovaných skupin společnosti, které jsou v současné antropologii zkoumány do nejmenších podrobností. V tomto ohledu existují především akademické práce, které sledují tento fenomén z přírodovědeckého hlediska a kopáči se pod těmito poznatky odsouvají

stranou, mnohdy v negativních konotacích. Celá tato práce je pak přesným opakem, kdy je dané téma sledováno výhradně perspektivou kopáčů, jejich zkušenostmi a imaginací.

Tato perspektiva se opírá o koncepty geologické antropologie a ukazuje svět *extraktivismu zdola*⁶ (bottom up extractivism – lopaty, cepíny a neformální organizace), který svým tématem doplňuje moderní, industrializovaný *extraktivismus shora* (bottom down extractivism – rypadla, třídičky, bagry a byrokracie), jemuž se v této disciplíně věnuje největší pozornost. Extraktivismus jako takový se dá obecně chápat jako proces nebo systém, kde jsou přírodní zdroje intenzivně těženy a exportovány za účelem zisku a růstu produkce. Tento přístup je charakterizován vysokou mírou vykořisťování zdrojů často spojenou s negativními dopady na místní komunity a životní prostředí. Extraktivismus se nutně nemusí zaměřovat pouze na nerostné suroviny (můj primární zájem), ale jeho prvky jsou obsaženy také v zemědělství, lesnictví a rybolovu (Acosta, 2013, s. 62).

Podle Povinelli (2016) je tato činnost často spojována s kapitalistickými a státními zájmy, které se snaží zajistit přístup k těmto zdrojům, obvykle v rámci širších geopolitických a ekonomických strategií. Extraktivismus je hluboce zakořeněn v koloniální historii, kde byly přírodní zdroje a původní obyvatelstvo využívány k prospěchu koloniálních mocností a jeho současné formy pokračují v této tradici vykořisťování. Povinelli se zaměřuje především na to, jak místní komunity a původní obyvatelé čelí extraktivním projektům a vytvářejí alternativní modely ekonomiky, přičemž zdůrazňuje význam kulturního a politického odporu proti extraktivismu, který zahrnuje ochranu životního prostředí a sociální spravedlnost. Yusoff (2018) dodává, že extraktivismus je úzce propojen s rasovým kapitalismem, kde historické formy otrokářství a kolonialismu vedou i dnes k systematickému vykořisťování a sociální nerovnosti spojené s diskriminací a rasovou hierarchií. Zároveň jsou tato témata zkoumána především v klasických antropologických

⁶ Extraktivismus zdola a extraktivismus shora nejsou termíny, které by se v antropologii doposud využívaly. Přesto je samotný koncept extraktivismu v tomto oboru významným tématem a mohly by jej obohatit. Běžně se využívá především rozdělení na formální (legální) a neformální (nelegální) extraktivismus. Jelikož je tato práce nahlížena z kopáčské perspektivy a jazyka, chci co nejméně používat termíny legálnosti a nelegálnosti, které jsou spíše jazykem státu a příslušných zákonů. K tomuto rozdělení přistupuji z toho důvodu, aby mezi nimi byl jasně definovaný rozdíl i bez konkrétní znalosti toho, co je státem dovolené a co nikoliv, protože svým rozsahem, environmentálním dopadem a použitou technikou se značně odlišují. Ve zkratce je extraktivismus zdola činností určité skupiny lidí, která k těžbě používá běžné pracovní nářadí. Je to jakýsi druh neoficiálního, neformálního extraktivismu. V přírodovědných kruzích by nejvíc odpovídal artisanální, maloměřítkové těžbě (ASM, artisanal and small-scale mining). Extraktivismus shora je pak státem podporovaná činnost různých subjektů, které k těžbě používají „těžkou“ techniku, a svým rozsahem se nedá srovnat s výše uvedenou.

kontextech globálního Severu a Jihu, kde jsou spojena s obrovskou mírou sociální nerovnosti, rasismu, exploatace životního prostředí a velkých environmentálních dopadů.

Tato práce však v mnohém ukazuje, že společenskovední rozdělení světa už nelze chápat pouze v měřítku globálního Severu a Jihu, protože se zde objevuje (i kvůli probíhající válce na Ukrajině) rozměr staronového, globálního Západu a Východu. V tomto případě jde konkrétně o oblast střední a východní Evropy, tedy západního okraje globálního Východu. Svým záběrem mnohé vypovídá i o Česku samotném. Česko je země velmi rozmanitých, protikladných kontrastů a hornictví má zde bezesporu dlouhotrvající tradici. U Česka se v tomto smyslu nabízí rozdělení na jakýsi současný lokální Sever a Východ (bottom down extrakce uhlí) a lokální Jih (bottom up extrakce vltavínů)⁷. V tuto chvíli tak na jedné straně stojí obrovské těžební společnosti a korporátní podniky. Na straně druhé (mikrosvět⁸) se pak krčí neoficiální těžba a neformální extraktivismus. Rozdíl mezi těmito dvěma světy je právě v míře industrializace, která z této těžby udělala strategické a výnosné odvětví státu⁹ i soukromých firem a dala vzniknout obřím extraktivistickým kolosům (EPH, Sev.en Energy apod.). Právě mezi těmito velkými a malými příběhy je rozkročena tato práce.

V tomto ohledu se nabízí souvztažení s typem moci, kterou Michel Foucault (2023) souhrnně označuje jako governmentality. V obecné rovině lze governmentality označit za široký koncept, který zachycuje proces uplatňování moci v moderní společnosti. Governmentality nahlíží na moc v širší perspektivě a při její analýze není omezena pouze na

⁷ Tento model lze použít jen v dnešní době, v minulosti (před industrialismem) se extraktivismus zdola vyskytoval též v Krušných horách (stříbro, železné rudy, křemenec apod.), v Podkrkonoší (pyrop) a na Kutnohorsku a Jihlavsku (stříbro) atd. I v současnosti existuje pár lokalit, kde se dobývají například krystaly křišťálů a ametystů – vzhledem k vltavínovým nalezištím jsou ale v naprosto zanedbatelném množství.

⁸ V českém prostředí jsou lokální mikrosvěty typické – zahrádkáři, chalupáři, kutilové, sběrači. U kopání vltavínů hraje kutilství velkou roli. Cepíny a různé druhy *zlepšováků* v obchodě zkrátka nekoupíte. Kutilství je kulturní fenomén tzv. *Do It Yourself* (DIY) aktivit, jejichž způsobem lidé projevují svou kreativitu a sebevyjádření, ale také zvládají ekonomické těžkosti a hledají osobní uspokojení. Kutilství má svůj význam i ve virtuálním prostředí, kde se stalo známkou prestiže a způsobem, jak si vytvořit dobrou image. Na sociálních sítích existují početné skupiny, kde lidé sdílejí své kutilské projekty a zkušenosti, často s cílem pochlubit se svými díly a získat uznání od ostatních (Gibas et al, 2019). V případě kopáčů jde primárně o prodej podomácku vyrobených cepínů a náradí, ale také o fotky pracně vykopaných děr, nalezených vltavínů a tipů, kde jsou nadějně lokality (byť si tyto informace mnozí kopáči často sčteží a neprozrazují je jen tak někomu).

⁹ Každá země má tyto zákony jiné, anglosaské země včetně Spojených států amerických, Kanady a Austrálie mají tyto zákony mnohem benevolentnější, což je způsobeno převážně odlišnou filosofií pozemkového vlastnictví a koloniální minulostí založené na dobývání nové země. V USA jsou typicky dva scénáře vlastnictví: 1. plná vlastnická práva (fee simple ownership), která zaručují i těžební práva – vše co najdete na svém pozemku i v podzemí je vaše, 2. oddělená práva (severed rights), nerostné bohatství pod vaším pozemkem může vlastnit někdo jiný. Každý federální stát si pak tyto zákony navíc upravuje po svém.

státní struktury, neboť si je vědoma toho, že moc zasahuje do více vrstev společnosti a je výsledkem mnoha vzájemně působících aktérů (Sending et al., 2006).

Governmentalita národního státu se neprojevuje pouze vedením člověka, v rámci kterého si osvojuje různé způsoby vládnutí (biomoc, disciplína, dohled), ale začíná vládnout i ne-lidem uvnitř svého území (nerostné bohatství, životní prostředí). Tento stát (Česko) se v duchu moderní governmentality považuje za vládce a hospodáře, který se stará a bedlivě střeží své zásoby. Stát se stává teritoriálně vymezenou jednotkou, která kontroluje povrch i podzemí. Rozhoduje, co a kde se bude těžit, buduje infrastrukturu, stanovuje strategické suroviny a zřizuje své vlastní administrativní aparáty (Ministerstvo průmyslu a obchodu, Český báňský úřad), které na tento způsob vlády dohlížejí

U extraktivismu shora se tak jedná například o to, že údajná univerzálnost a neškodný charakter extraktivistického rozmachu vyžadují značnou politickou práci, aby se získala podpora a neutralizovala potenciálně destabilizující kritika. Tento vývoj pak prostorově přesouvá náklady na ty, kteří žijí v marginálních oblastech podél rozšiřujících se hranic těchto komodit, a opírá se o představy, které tyto obyvatele a skupiny oddělují od většiny obyvatelstva, což ospravedlňuje výjimečné použití násilí (byť symbolického) vůči nim. Příkladem symbolického násilí¹⁰ může být v rámci diskurzivní marginalizace například znevážení tradičních znalostí, kdy dominantní korporace a vlády často zpochybňují tradiční znalosti a praktiky místních komunit týkající se udržitelného hospodaření s přírodními zdroji. Další praktikou může být jednostrannost příběhů, kdy se v médiích a oficiálních zprávách často prezentuje jen pozitivní stránka těžebních projektů, jako je ekonomický růst a zaměstnanost, zatímco se zamlčují negativní dopady na životní prostředí a místní komunity. S tím souvisí i normalizace dominance, při které se těžební aktivity prezentují jako přirozená a nevyhnutelná součást ekonomického rozvoje, což odsouvá stranou alternativní ekonomické modely.

Státní projekty governmentality líčí tyto sociálně-environmentální konflikty jako pouhé technicko-manažerské záležitosti, zatímco společenské koalice je znovu politizují prostřednictvím bojů o ochranu území (např. sdružení Calla, Hnutí Duha a široká veřejnost

¹⁰ Symbolické násilí je podle Pierra Bourdieu (2002) všudypřítomná, neviditelná forma násilí ve společnosti, kde se určité mocenské struktury a sociální hierarchie udržují ne prostřednictvím fyzické síly, ale skrze kulturu, normy a hodnoty, které se zdají být přirozené a legitimní. Jazyk a diskurz jsou hlavními nástroji symbolického násilí, kdy jazyk strukturuje myšlení a vnímání světa, a tím udržuje mocenské struktury. Vzdělávací systémy a kulturní instituce přispívají k reprodukci symbolického násilí tím, že předávají a upevňují dominantní hodnoty a normy.

při obraně PP Besednické vltavíny). Tito odpůrci se stávají terčem stereotypizace a jsou prezentováni jako naivní idealisté a neinformovaní jednotlivci, což snižuje legitimitu jejich požadavků a argumentů. Symbolické násilí se může projevat také v kriminalizaci a diskreditaci protestních hnutí, která jsou prezentována jako hrozba veřejného pořádku a národní bezpečnosti.

Stát legitimizuje těžbu těchto nerostných surovin různým způsobem. Již byly zmíněny argumenty extraktivismu shora, že těžba je nezbytná pro ekonomický rozvoj, zaměstnanost a technologický pokrok. Těžba v této perspektivě též přispívá k růstu průmyslu, energetické bezpečnosti a národnímu hospodářství (uhlí a ropa k výrobě elektřiny¹¹). Akcentuje národní bezpečnost stanovením strategických zdrojů, protože jsou nezbytné pro zajištění nezávislosti země (vzácné kovy do high-tech přístrojů¹²). Stát také může vytvářet a implementovat právní rámce, které definují podmínky a postupy pro těžbu nerostů. Tyto zákony a nařízení zajišťují, že těžba je prováděna odpovědně, s minimálním dopadem na životní prostředí a v souladu s bezpečnostními normami (hornické zákony, limity těžby¹³). Též může vsadit na udržitelnost, protože těžba anorganických zdrojů je nezbytná pro udržitelný rozvoj a výrobu technologií, které podporují zelenou ekonomiku (Agenda 21, lithium pro elektromobily¹⁴). V neposlední řadě může stát implementovat politiky, které zajišťují, že těžba anorganických zdrojů je prováděna s ohledem na sociální a environmentální odpovědnost. To zahrnuje konzultace s místními komunitami, ochranu přírodních rezervací a minimalizaci ekologické stopy (dopadové studie, obnova krajiny¹⁵).

Extraktivismus zdola je pak přesným opakem, který svrchovanou moc státu nad nerostným bohatstvím z různých příčin neuznává. Je historicky starším fenoménem, který sahá až do dob neolitu a eneolitu, kdy tehdejší hornická těžba patřila k základním dovednostem pravěkých komunit a tyto kameny ještě zdaleka nepředstavovaly státní

¹¹ WORLD BANK. *Extractive Industries*. Online. World Bank Group. Dostupné z: <https://www.worldbank.org/en/topic/extractiveindustries>. [cit. 2024-06-12].

¹² EUROPEAN COMMISSION. *Critical raw materials*. Online. Dostupné z: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/raw-materials/areas-specific-interest/critical-raw-materials_en. [cit. 2024-06-25].

¹³ SOUTHALAN, John. *Mining Law and Policy: International Perspectives*. Federation Press, 2012. ISBN 1862878498.

¹⁴ FEFFER, John. *Building a Post-Extractivist Future For Latin America*. Online. 2022. Dostupné z: <https://fpif.org/building-a-post-extractivist-future-for-latin-america/>. [cit. 2024-06-25].

¹⁵ CHEN, Sibó. *Anti-Extractivism in Correa's Ecuador*. Online. Befrois. 2021. Dostupné z: <https://www.befrois.com/2021/04/extractivism-in-ecuador/>. [cit. 2024-06-12].

majetek (Přichystal, 2010). Tato těžba je státem neregulovaná, což vede k absenci kontrol a nedodržování právních předpisů (byť svá vlastní morální pravidla obsahuje). Generuje také příjmy, které nejsou zdaněny a nepřispívají do státního rozpočtu. Extrakce zdola může být spojena s konflikty o kontrolu nad zdroji a kriminalitou (Hilson, 2002). V oblastech výskytu vltavínů dochází k násilným střetům mezi kopáči a státními silami, mezi samotnými skupinami kopáčů a také mezi kopáči a místními obyvateli.

Na foucaultovském pojetí biomoci (biopower) a biopolitiky staví i Elizabeth Povinelli (2016), která přichází s novou perspektivou tzv. geontomoci (geontological power/geontopower) a geontologie (geontology), které jsou podle ní mnohem výstižnější pro popis vlády a moci pozdního liberalismu. Rozdíl mezi geontomocí a biomocí je ten, že první z nich nefunguje prostřednictvím řízení života a smrti, ale je spíše souborem diskurzů a taktik používaných v pozdním liberalismu k udržení či utváření vztahu mezi životem (bios) a ne-životem (geos). Rozdělení mezi životem a ne-životem je klíčovým ontologickým předpokladem, který ovlivňuje současné chápání existence a moci. Zároveň je důležitým aspektem současného politického a teoretického diskurzu, který se zabývá těmito výzvami v kontextu probíhajících poruch klimatu a environmentálních dopadů. Tímto způsobem jsou pak legitimizovány praktiky nekoloniálních a kapitalistickým režimů, kteří vsází na samotnou podstatu geologie – tedy na to, co je živé a co inertní (anorganické). Zdůrazňuje též potřebu zohlednění vzájemné provázanosti lokálních a globálních jevů při chápání a řešení poruch způsobených antropocénem.

Jak píše Zeynep Oguz (2020) geologie se v posledním desetiletí stala hlavním oborem a rámcem společenských a humanitních věd pro schopnost pochopení antropogenních, environmentálních krizí. Uznání role, kterou hraje těžba zdrojů v nastartování celoplanetární environmentální krize, přispělo k rostoucímu významu geologie a geologických věd. Antropologie vycházela ve svých počátcích z podobné dichotomie (my a oni), což v mnoha ohledech legitimizovalo vědecký rasismus a kolonialismus. Z této pozice se však již stačila vymanit a z dnešního pohledu vytváří pravý opak. Propojení geologie s politickými a etickými imperativy antropologie se tak v této optice jeví jako nejlepší způsob, jak uchopit současnou tíživou situaci přehodnocením výše zmiňovaných pojmů bios (anthropos) a geos. Cílem geologické antropologie je tak posouvat tradiční a materiální hranice geologie a ukázat podobu člověka, který nutně nemusí být pokračujícím strůjcem extraktivních režimů.

V neposlední řadě je tato práce příspěvkem do oblasti etnovědy (ethnoscience), což je interdisciplinární oblast, která studuje, jak různé kulturní skupiny chápou a kategorizují svět kolem sebe. Etnověda se zaměřuje na zkoumání tradičních znalostí, víry a praxí různých etnických a kulturních skupin. Tento obor se snaží porozumět světonázoru lidí z jejich vlastního pohledu, a to prostřednictvím jejich jazyka, klasifikací a způsobů interakce s přírodním a sociálním prostředím (Durbin, 1966). Zvláště pak je přínosem v etnogeologii, která zkoumá, jak různé kulturní skupiny chápou a interagují s geologickými aspekty svého prostředí (Callicott, 1997). V tomto případě jde zejména o tradiční znalost půdy, krajiny, těžby a využívání nerostných surovin.

1. Metody výzkumu

1.1 Etnografický výzkum

Etnografický výzkum je podle Novotné (2019, s. 273) designem typickým pro sociokulturní antropologii, ba dokonce je distinktivní metodou tohoto oboru, byť je dnes používán i řadou dalších disciplín. Etnografický výzkum je založen na dlouhodobém intenzivním pobytu v terénu (nebo v terénech), během něhož výzkumník „na vlastní kůži“ zakouší povahu studovaného prostředí a stává se po dobu výzkumu de facto jeho součástí. Nezbytnou technikou tvorby dat v etnografickém výzkumu je zúčastněné pozorování, ale často pracuje s řadou dalších technik a s různorodým pramenným materiálem.

Samotná etnografie je epistemologicko-metodologický přístup (způsob nahlížení problémů), který zdůrazňuje emické (aktérské) hledisko. Rozdíl mezi etnografií a zúčastněným pozorováním je pak právě v jejich metodologické úrovni, kdy zúčastněné pozorování slouží jako technika konstrukce dat, tedy způsobem, jak se o zvolených problémech něco dozvědět, a je podmíněna vytvářením osobních vztahů (Heřmanský, 2019, s. 383). Etnografie nezahrnuje pouze samotný pobyt v terénu, ale i přípravu, styl psaní a následnou reflexi – stává se procesem (Stöckelová et al., 2015, s. 7).

1.2 Pozice výzkumníka

V této podkapitole by se slušelo vysvětlit, jak jsem se k mému zájmu o vltavíny dostal. Pocházím z jihu Čech, ovšem na nejbližší kopáčskou lokalitu to mám ještě dobrou hodinu jízdy motorovým vozidlem. Bydlím v té nejsevernější části, kde se vltavíny dají vzácně najít na poli – hloubit zde díry by byla ztráta času. Nikdo z mé rodiny a přátel nikdy nekopal ani se nevěnoval polnímu sběru. Já sám jsem při hodinách přírodovědy a obzvláště její anorganické části, té takzvané neživé přírody (až teď si uvědomuji, jak hloupě to zní), usínal nudou. Horniny, minerály, nerosty – to všechno šlo naprosto mimo mě. Vždyť i slovo nerost značí, že daná věc ne-roste, tudíž ne-žije. Nebo snad ano?

Bod zlomu nastal až s příchodem onemocnění *covid-19* a nekonečným *lockdownem*. Dopsal jsem bakalářskou práci, pěstoval jsem na zahradě chilli papričky, kultivoval houby, chodil jsem do lesa. Paradoxně jsem konečně dělal věci, které mě opravdu bavily. A co je pro tuto práci nejpodstatnější – začal jsem se zajímat o bezprostřední okolí. O tom, že se

kolem mého města dají najít tyto zvláštní kameny, jsem se tak dozvěděl až poměrně nedávno. Nutno dodat, že mě tento nový a mnou doposud přehlížený svět naprosto uchvátil. Vcucnul mě jako modře pulzující meteorit ze seriálu *Létající Čestmír* a do dnešní chvíle nepustil. Vzhledem k mému studovanému oboru byla už jen otázka času, kdy se všechny tyto aspekty mezi sebou propojí a dají vzniknout něčemu komplexnějšímu.

1.3 Etika výzkumu

Těžba vltavínů, alespoň tedy v podobě, jakou jsem zkoumal nejčastěji (kopání), je podle českého právního řádu nelegální a je postihována podle příslušných zákonů. Vzhledem k důvěrné povaze takto získaného materiálu jsem používal šifrovací aplikace a další bezpečnostní metody a zabezpečovací systémy, aby se v případě ztráty či jiné nepředvídatelné situace nedaly tyto poznámky zneužít třetí osobou. Držel jsem se etického kodexu a směrnic CASA a vše probíhalo v souladu s procesuální etikou etnografického výzkumu. Etický kodex České asociace pro sociální antropologii vychází z Etického kodexu výzkumných pracovníků Akademie věd České republiky a formuluje základní problémové okruhy, hodnoty a postoje, k nimž se členové a členky této asociace hlásí. Všechny obrazové materiály (osoby, lokality) jsem anonymizoval.

Tato práce tak není návodem, jak a kde vltavíny kopat, ani neslouží k trestněprávnímu stíhání těchto lidí. Bylo pro mě důležité, aby výzkum neškodil světu, ze kterého sám pochází. V tomto směru jsem se inspiroval prací Phillipa Burgoise, který ve své knize *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio* (2003) zkoumal podobným způsobem svět drogových dealerů. Existuje několik zásadních druhů etiky pro každý společenskovední výzkum. První je etika spravedlnosti, jež upravuje obecně platná pravidla při výzkumném postupu a je uplatnitelná v jakékoli situaci bez ohledu na její konkrétní obsazení. Druhou je etika péče. Vychází z předpokladu, že každý výzkum je dynamický a reciproční a že je mocenským vztahem. Je nutné neustále reflektovat pozici výzkumníka (Šťovíčková et. al., 2019, s. 62). Účast na výzkumu byla vždy projevem svobodného rozhodnutí aktérů. V terénu jsem nepracoval s citlivými údaji kopáčů, většinu z nich jsem neznal jménem ani jim mnohdy pořádně neviděl do tváře. Ústní souhlas jsem tak považoval za plně dostačující.

1.4. Zúčastněné pozorování

Zúčastněné pozorování a neformální rozhovory se staly alfou omegou celé práce. Výzkumem jsem strávil něco málo přes rok (leden 2023 – červen 2024), samotným pobytem v terénu pak stovky hodin převážně probdělých nocí. Za letních bouřek i mrazivých večerů, v bahně i rozpáleném písku. Voněl jsem ohněm i zatuchlým jílem, usínal na sklopené sedačce auta či v mokré trávě jetelu. Bylo mi k uzoufání smutno a zároveň jsem se v objetí s kopáči radoval. Tento etnografický výzkum měl v sobě vše kromě nudy a stereotypu. Jen tímto způsobem bylo možné identifikovat nevyřčená pravidla a vzorce chování, která ovlivňovala sociální interakce v dané skupině lidí. Jak tvrdí Bourgoise (2003, s. 17) metoda etnografického výzkumu umožňuje, aby lidé marginalizovaných skupin, kteří byli doposud považováni za pasivní oběti větších strukturálních sil, vystoupili jako skutečné lidské bytosti, které utvářejí svou vlastní identitu a budoucnost.

Byl jsem si vědom role figurky výzkumníka, která se ve jménu sociokulturní antropologie pohybovala na šachovnicovém poli kopáčského světa. Tento výzkumník obvykle pozoroval, ale i interagoval s okolním prostředím a zajímal se o veškeré malichernosti. Jelikož jsem do terénu vstupoval s jistým hermeneutickým předporozuměním, často jsem volil taktiku tzv. *znesamozřejmování* – divení se světu, který současně spoluvytvářím. Výzkum byl založen taktéž na metodě sněhové koule (*snow-ball sampling*), protože téma i terén byly dostatečně ohraničeny a skupiny zároveň fungovaly velmi sevřeně. Jeden aktér tak doporučil druhého, ten třetího atd. (Novotná et al., 2019, s. 297).

V textu se objevují i autoetnografické pasáže, díky kterým se i má osoba výzkumníka stává předmětem zkoumání. Projevuje se především rozvzpomínáním na prožité události a reflexí s ním spojených významů. Jak uvádí Heřmanský (2019, s. 385), porozumění subjektivní zkušenosti výzkumníka přitom není cílem samo o sobě, ale představuje nástroj, jak dosáhnout porozumění jevu, jež výzkumník zakusil. Tento přístup uznává subjektivitu i emocionalitu výzkumníka a neskrývá, že neexistují a neovlivňují daný text.

V začátcích bylo nejtěžší dostat na svou stranu samotné kopáče, jinými slovy získat sociální přístup (*getting on*). Přesvědčit je, že nejsem jen nastrčená policejní volavka, senzaktivý novinář ani floutek, který přišel na pole kázat své rozumy. Otázka důvěry byla v tomto ohledu naprosto stěžejní a chvíli trvalo, než jsem si tímto pomyslným očištěm prošel. Přesto jsem v mnohých očích zůstával za „*domestikovaného Pražáka, co si přečetl*

Hájíčka a teď touží po dobrodružství“. Tuto nálepku nadobro strhla až moje drobná epizoda s policejním psem. I když si dovedu představit i příjemnější iniciační rituály, byl jsem označen za „profesora Lupina“ a mezi kopáči jsem od té doby mohl volně tančit v rytmu jihočeské dechovky. Svou identitu jsem před nikým netajil a výzkum byl čistě otevřený i přesto, že jsem někdy dané souvislosti explicitně nepojmenovával.

Cliffordu Geertzovi, jehož jméno jsem zmiňoval hned v úvodu, pomohl při policejní razii útěk ze státem zakázaných, přesto však běžně organizovaných, kohoutích zápasů, k získání důvěry mezi místním obyvatelstvem. Jak sám píše, druhý den ráno už nebyl vnímán jako americký profesor, ale jako člen komunity „obyčejných lidí“. Vesničané v legraci napodobovali jeho zběsilý útěk a neustále se dožadovali, aby jim tento příběh vyprávěl znovu a znovu do nejmenších podrobností. Být škádlen znamenalo být akceptován. Něco podobného se přihodilo i mně. Zpráva se roznesla rychle a jeden z mých zkoumaných aktérů se například bavil tím, že ostatním kopáčům předváděl, jak jsem si v rozrušení s kalhotami u kotníků prohledával prokouslé stehno. Být škádlen na Bali znamenalo totéž co v jižních Čechách – být akceptován mezi kopáči. Geertz i já jsme utíkali z toho důvodu, že jsme se vylekali, nebylo v tom nic hrdinského ani předem promyšleného. Oba jsme měli povolení k výzkumu a nic nezákonného jsme neprováděli. Přesto nás odlišoval jeden podstatný rozdíl. V Indonésii bylo jasné, že tyto akce rozhání policie, při zkoumání kopáčského světa tato jistota chyběla. Nebezpečí mělo mnoho podob a objevovalo se v různých formách. Proto jsem běžel já, neutíkal jsem před policií, ale před neznámou hrozbou. Když jsem po pár vteřinách zjistil, že se skutečně jedná o policistu, okamžitě jsem zastavil. To, že mě strhne rozběhlý pes, i když jsem už chvíli stál na místě, jsem absolutně nečekal. Pořád tento zákrok považuji za nepřiměřený, ale o tom ať rozhodnou jiní. Bez něj bych se však ke kopáčům nikdy nedostal tak blízko.

Zúčastněné pozorování umožňovalo velkou míru svobody a nevyžadovalo sterilní objektivitu. Nebyl jsem (a nikdy nebudu) v pozici nestranného pozorovatele. Svou osobní angažovanost přiznávám zcela otevřeně a není na ní z hlediska současné antropologii nic špatného. Výzkumník interpretuje a analyzuje veškeré sociální dění – dává všem pozorovaným interakcím významy. V tomto duchu se nesla i celá má filosofie. S mnohými kopáči jsem navázal přátelství, která trvají dodnes. Byl jsem taxikářem – dopravoval jsem je na lokality a při východu slunce zas rozvážel domů jejich bezvládně spící těla. Byl jsem hlídačem – nekonečné hodiny jsem trávil v podřepu a střežil jejich bezpečí. Vyjadřoval jsem se k plánům a postupům, které se neustále přizpůsobovaly situaci. Tvořili jsme společně

sehraný tým a v prostředí terénu jsem se následně pohyboval jako jeden z nich. To ovšem neznamenalo, že bych souhlasil a věřil všemu, co dělají. Bylo však nutné si vytvořit jakousi emoční empatii a niterněji se vžít do představy, jaké je to být kopáčem (ale i vltavínem či policistou) v daném čase a místě (Fife, 2005, s. 72).

Během této činnosti jsem si vedl terénní deník v mobilním telefonu, což se v prostředí, kde každý světelný vjem mohl způsobit prozrazení, koordinovalo velmi obtížně. Vypisoval jsem si spíše jednoduchá hesla a ty následně rozvíjel až po příjezdu domů, aby nebyla přemazána hlubokým spánkem. Obrazový materiál jsem pořizoval především ve dne, kdy jsem se na tato místa často sám vracel, a nehrozilo mi žádné nebezpečí. V noci se pak fotilo především v samotných jámách, které byly osvětleny čelovkami kopáčů. Některé fotografie jsem učinil i na zapůjčené termovize, které usnadňovaly lepší přehled v terénu.

V otázce vlastní bezpečnosti jsem před každou výpravou sám určil důvěrnou osobu, které jsem dal vědět, v jaké oblasti se ten daný večer budu pohybovat. Zároveň jsem měl v telefonu zapnutou funkci určující přesnou polohu. Disponoval jsem taktéž oficiálním potvrzením FHS UK, které informovalo o mém probíhajícím výzkumu.

2. Kámen

Pošmourné, mrazivé ráno. Plechové nebe a obláčky mlhy rozeseťe po širokých lánech rozoraných polí. Sedlám kolo a jdu to zkusit znovu, pokolikáté už? Ustupující covid-19 mě naučil dlouhým procházkám po okolí. Klopýtám v holínkách mezi hroudami hnědé ornice a shnilými kukuřičnými klasy. Chtělo by to ještě víc zapršet, kameny nejsou omyté a hledání to dost ztěžuje. Vždyť ani nevím, co hledám. Kde mám začít a jak správně chodit? Každý podezřelý kámen obřadně zvedám a obracím jej s nadějí proti v mracích schovanému slunci. Třeba jednou zasvítí zeleně. Bolí mě záda a teče mi z nosu. Pár stovek metrů ode mě to zkouší další hledači. Chodí pomalu a mlčky s hlavou skloněnou k zemi. Osamělí poutníci jihočeské krajiny. Už jdu po asfaltové cestě zpátky ke svému kolu, které mám opřené pod zplanělou jabloní. Faldovky obalené těžkým jilem se marně snažím umýt v pangejtu. V tom mě v první brázdě upoutá kámen. Ani ne tak svou barvou, ale spíše oválným tvarem. Vydloubnu ho ze země a okamžitě na něj plivnu. Směs hlíny a slin se pomalu rozmělnuje v dlaních. Vystavím jej proti slunci a jeho tenčí část zasvítí jemně zelenou barvou. Je začátek prosince a já držím v ruce svůj první nalezený vltavín!

(osobní vzpomínka, zima 2021¹⁶)

Efekt motýlích křídel zafungoval dokonale. První získaný vltavín způsobil zelenou horečku¹⁷, kterou všichni hledači a kopáči dokonale znají. Proto i název práce nese toto pojmenování – diagnóza¹⁸. Z vlastní zkušenosti vím, že prvním z příznaků je nespavost a neschopnost fungování v běžném životě. Neustále přemýšlíte, kam příště vyrazíte. Zkoumáte geologické mapy, půjčujete si veškerou dostupnou literaturu, hltáte mineralogická fóra. Zanedbáváte svou rodinu a přátele. Okamžitě se stanete členy všech facebookových skupin, kde se vltavíny vystavují a prodávají. Vidíte je najednou na každém kroku. Při koupi znojemských okurek, při bagrování pouličních výkopů a dokonce i v písku dětských hřišť,

¹⁶ V této době jsem si terénní deník ještě nevedl, za to jsem si vytvořil vlastní excelovou tabulku, kam jsem si každý nalezený kámen zapisoval (datum nálezu, lokalita, váha, fotografie místa). Z této tabulky jsem vycházel a popis vzpomínky vznikl až *ex post* při psaní této práce. Je stylizována tak, aby svým jazykem zapadla do celkové struktury textu.

¹⁷ Nápodoba zlaté horečky dychtivých zlatokopů konce 19. století v USA.

¹⁸ Podle obecné definice NZIP (Národní zdravotní informační portál) se závislostí rozumí dlouhodobý, trvalý vztah k někomu nebo k něčemu, vycházející z pocitu silné touhy nebo potřeby toto uspokojit. Takový stav ovlivňuje jednání závislého člověka a omezuje jeho svobodu. Člověk postupně ztrácí schopnost rozumně zvažovat přínosy a rizika užívání drogy nebo jiné závislosti, a to vše je spojeno s výraznými škodami na zdraví a společenských vztazích. Nemusí být závislý jen na nějaké látce, ale i na činnostech. Je možné si dokonce vytvořit závislost na určité osobě, věci či internetu a sociálních sítích, stejně jako na jakémkoliv chování, které přináší uspokojení. V tomto duchu kopání vltavínů tyto aspekty splňuje.

kam byste nejraději sami s lopatičkou vyrazili. A to nemluvím o vysypaném kačírku podél budov, který svým zrakem neustále přehrabáváte. Pokud zbydou nějaké peníze, okamžitě je do těchto kamenů investujete. Máte svou první sbírku, kterou ale neustále obměňujete za lepší kousky.

V tento moment nastává bod zlomu. Někteří zůstanou u svých víkendových procházek po nekonečných polích, kde se tu a tam dá nějaký ten vltavín najít. Závislost se přetaví v celkem nevinný koníček. Většinou jsou ale tyto kameny poškozené vlivem staleté orby a ostrých hran zemědělských radlic. Také se vlivem říčního transportu podobají spíše *omletým valounům*¹⁹. Jinými slovy žádná hitparáda ježatých *skulptací*²⁰ a roztodivných tvarů. Někdo už má bohužel toleranci tak vysokou, že k běžnému uspokojení chozením po poli jednoduše nedochází a neúspěch dokáže tyto lidi spíše ještě více rozdráždit. S jídlem roste chuť.

Začnete přemýšlet, že si zkusíte poprvé kopnout. Koupíte si drahou čelovku, pořídíte cepín a jako krtek se postupně noříte pod povrch země. Když něco v podzemí najdete, lítáte v tom znovu s ještě s větší intenzitou a abstinenčními příznaky. Riskujete celý svůj život pro kousek zeleného, přírodního skla. Zdá se to jako velmi nerozumné chování, ale *zelená horečka* je zkrátka závislost²¹, která se dá jen obtížně vyléčit. Nepomáhá represe ze strany státu ani rozpad vztahů v osobním životě. Kdybych nebyl přímým svědkem těchto příběhů, kterých jsem během let vyslechl nespočet, také bych tomu nevěřil. Přináším svědectví lesku a bídy vltavínového světa, které se v mnohém podobá ději tohoto slavného francouzského románu.

Názvy hlavních kapitol (*Kámen, Nůžky, Papír*) jsem zvolil záměrně a pokusím se vysvětlit jejich význam. Dala jim vzniknout situace, kdy se dva kopáči jedné jámy nedokázali domluvit, komu právě vykopaný vltavín připadne. A tak si mezi sebou obyčejně *stříhli*. Zarazila mě ta překvapivá lehkost dětské hry v kontrastu nebezpečnosti jejich činnosti. Sami kopáči přirovnávají neustálý souboj mezi policií a místními obyvateli ke hře

¹⁹ Polní hledači tyto vltavíny nazývají jako „omleťáci“, „brambory“ apod.

²⁰ Skulptace = vrásčitost, charakteristická struktura povrchu vytvořená druhotně na zemském povrchu po jejich dopadu a uložení ve vrstvách štěrku, kde na ně působily vodné roztoky huminových kyselin.

²¹ Definice Světové zdravotnické organizace (WHO) definuje závislost jako psychický někdy i fyzický stav charakterizovaný změnami chování a dalšími reakcemi, které vždy zahrnují nutkání užívat drogu (vltavín) opakovaně (ustavičně nebo intermitentně) pro její psychické účinky a dále také proto, aby se zabránilo vzniku nepříjemných stavů vznikajících při nepřítomnosti drogy v organismu. Všechny tyto symptomy jsem v terénu pozoroval. Tyto termíny se obvykle používají v lékařské terminologii, používám je především proto, že o nich takto mluví samotní aktéři.

na kočku a myš. Zároveň mluví o *válce* mezi oběma tábory. Jde prý jen o to, kdo je v danou chvíli lépe připraven, má větší štěstí a dokáže využít síly okamžiku a ztráty pozornosti. Prostředky k obraně i boji jsou totiž na obou stranách vyrovnané a rozhodují nepatrné maličkosti. Metafora války jakožto hry je ovšem složitější. Válka, která je svázaná pravidly, nese formální znaky hry právě s tímto omezením. Boj tak můžeme nazvat jako nejjintenzivnější, nejenergičtější formou hry a zároveň nejhmatatelnější a nejprimitivnější. Důležité je, že pravidla omezují míru násilí, přesto se hranice dovoleného násilí nemusí nutně zastavit u krveprolití nebo dokonce u zabití (Huizinga, 1980, s. 89). Nevýhoda této metafory tkví v možnosti nedorozumění nebo zjednodušení daného konceptu, což může vést ke ztrátě daného významu. Tato hra není hrána zpoza stolu a přináší do světa těchto aktérů reálné následky. Navíc je asymetrická – aktéři zde nemají stejnou výchozí pozici.

Kapitola *Kámen* představuje vltavín jako takový. Popisuje chronologický vývoj vědeckých poznatků a teorií týkajících se jeho vzniku. Zajímá se též o popis jeho forem včetně vnějších i vnitřních znaků, které jsou u něj nejvíce ceněné a reflektované. Dále odhaluje jeho nejčastější výskyt a rozšíření a taktéž způsoby jeho získávání. Zohledňuje nelidské aktéry a mezidruhové soužití. Jakých významů tedy nabývá vltavín optikou geologické antropologie, která se svým konceptuálním aparátem hledá, jak by tyto představy a vztahy jednotlivých skupin popsala?

Kapitola *Nůžky* vsází na ostří kopáčských cepínů a stisk špičatých zubů policejních psů. Hrot nůžek nepředstavuje jen fyzické poranění a všudypřítomné nebezpečí, ale také hrot ve smyslu společenského a vyostřeného jednání mezi těmito aktéry. Jsou zde popsány životní příběhy a názory samotných kopáčů, jejich myšlení v terénu i hluboko pod zemí. Rozevírající se nůžky rovněž symbolizují nejen ztrátu perspektivy mezi vertikálním a horizontálním prostorem, ale také prohlubujícím se rozkolem mezi samotnými kopáči a jejich nepřáteli. Jsou zde popsány procesy, díky nimž dochází k sociální vyloučenosti a marginalizaci této skupiny lidí. V neposlední řadě se vykované ostří třpytivě blýská, což značí cestu ušmudlaného vltavínu k jeho umytí až na aukční portál či do sběratelské kazety.

Kapitola *Papír* zosobňuje byrokratický a legislativní proces. Jak na vltavíny a kopáče nahlíží zákon a jak funguje systém pokut? A pokud nestačí dosavadní restrikce, je načase ještě více přitvrdit, nebo to zkusit jinou cestou? Tato kapitola přináší možné hypotetické scénáře a diskuzi, jak by se s tímto fenoménem dalo pracovat v budoucnu.

Když už se pohybujeme v rovině významů a symbolů, napadá mě ještě jedno pojítko. Hra *kámen/nůžky/papír* má celkem jednoduchá a všem známá pravidla. V této práci však postupem času zjistíte, že nůžky někdy rozstříhnou kámen a kámen zas rozdrtí papír. Všechny tyto kapitoly dohromady by pak měly poskytnout ucelený obraz dané problematiky perspektivou kopáčů a čtenářstvu přinést komplexní poznání vltavínového světa, které bylo společenskovědní obcí dlouhodobě opomíjeno.

2.1 Vznik a vývoj: *Od chryzolitů k jaderné válce*

„Slunce rozpustilo třásně, vltavíny prší z nebe.“²²

Pokud se v nadcházejících řádcích stanou vltavíny naším ústředním tématem, je nutné si o těchto tektitech povědět něco více. Nebude to ovšem výpis hodný mineralogické publikace, protože v této práci nejsou fyzikální a chemické vlastnosti vltavínů to nejpodstatnější a mnoho těchto informací již bylo napsáno jinde. Ačkoliv mě vltavín zajímá především z hlediska geologické antropologie a etnogeologie, představím zde nejen nejznámější teorie jeho vzniku, ale také samotný vývoj těchto myšlenek. Zmíním zde obecně nejuznávanější, ale také nejfantasknější výplody různých představ o těchto (snad ještě v něčem skutečně ano!) záhadných kamenech.

Tim Ingold (2010) tvrdí, že svět je složen spíše z věcí (aktérů) než samotných objektů. Podle jeho argumentace jsou objekty vnímány jako statické a uzavřené, zatímco věci (v našem případě vltavíny v podloží) jsou chápány jako dynamické a propojené s procesy života a kreativity. Moderní objekt (vltavín ve vitríně muzea) se tak dá zkoumat geologií do nejmenších podrobností, ale pokud jej chápeme jako samotného aktéra, najednou dokáže utvářet své významy působením na původním místě – v kopáčské perspektivě se stává pokladem, kolem kterého se točí spousta lidských příběhů. Celkově lze tedy říci, že rozdíl mezi objektem a aktérem spočívá v jejich dynamice, propojenosti s procesy života a otevřenosti pro další interakce s okolním prostředím.

Tuto myšlenku podobně rozvíjí i Bruno Latour (2007) v teorii aktérských sítí, v níž přichází s výrazem „aktant“. V rámci této teorie je aktér tradičně chápán jako lidský jedinec (kopáč), který jedná záměrně s určitým typem chování. Oproti tomu aktant představuje entitu, která jedná a její aktivita je přisuzována ostatními – může být čímkoliv, co je považováno za zdroj určité činnosti. Aktant rozšiřuje pojem aktér na ne-lidské, ne-individuální entity. Tímto způsobem Latour překračuje tradiční roli aktérů v sociálních vědách a otevírá nové možnosti zkoumání interakcí a vztahů mezi různými druhy entit.

Vltavín je přírodně vzniklé silně křemičité sklo převážně zelené barvy, které náleží do skupiny tektitů. Starořecké slovo *tektos* znamená tavený či roztavený a odkazuje tak na původ jeho vzniku. K dalším tektitům patří například *australity*, *indočinity*, *filipinity* a jejich pojmenování se tak pokaždé odvozuje od místa jejich nálezů. Vltavíny se od těchto

²² KOLLER, David. KODYM, Robert. LUCIE. Srdce. Dobrá kočzka která nemlsá. B&M/Universal Music. 2002

přírodních skel nejvíce odlišují svou zelenou barvou, která se pro ně stala naprosto typickou. Jediné *georgianity* se této barvě vzdáleně přibližují, jinak je velmi složité tektity vůbec prosvítit. Tato barva je způsobena příměsí železa a manganu. Další odlišností je pak již výše zmíněná druhotně vytvořená skulptace. Jinde než v Česku (i když už jsou potvrzeny vzácné výskyty v Německu, Rakousku, Polsku a Slovensku) je nenajdete a můžeme je tak právem považovat za světový unikát. Zvláštností tektitů je také to, že se nenalézají na primárních lokalitách, ale mluvíme o místech sekundárního výskytu.

Okolnosti vzniku vltavínů jsou tak odvozovány nepřímou, jelikož v místech nálezu nejsou vztahy mezi matečnou horninou dostatečně zřejmé. Mohou se vyskytovat pouze v geologicky mladších sedimentech, kam se dostaly přeplavením a splachem říčního transportu. Všechny tyto poznatky přitakávají dnes nejuznávanější teorii jejich vzniku, tj. impaktové teorii. Podle ní na planetu Zemi dopadl někdy před 14,7 miliony let meteorit a vlivem obrovské teploty a tlaku došlo během zlomku vteřiny k přeměně povrchových třetihorních sedimentů na žhavou taveninu. Vzniklá hmota pak putovala vzhůru do nejvyšších pater zemské atmosféry, kde docházelo k jejímu ochlazení a tunutí (Rost, 1972, s. 199). Takto vzniklá tělesa pak dopadala ve formě kapek a dalších tvarů zpět na zemský povrch.

Představa *vltavínového deště* možná působí romantickým dojmem, přesto tato událost vypadala spíše katastroficky. Obrovský výbuch doprovázený tlakovou vlnou s částečným zatměním a poté hvizd a rachot dopadající hmoty, která se zavrtávala hluboko do země a způsobovala další požár. Teplota přesahující tisíce stupňů Celsia a zničení veškerého života v okruhu až 50 kilometrů. Na území dnešní střední Evropy byl v době miocénu bažinatý les a kolem si spokojeně plavali obrovští krokodýli a pásli se jeleni a chobotnatci (Chroust a kol., 2019).

Vltavíny představil vědeckému světu na zasedání České společnosti nauk profesor přírodopisu na pražské univerzitě Josef Mayer dne 2. prosince 1786, kdy o těchto tektitech mluvil jako o *chrysolithech*²³ od Týna (Chrysolithen von Thein), tedy od dnešního Týna nad Vltavou označovaného dříve jako Vltavotýn – Moldauthein. Tyto kameny s největší pravděpodobností ukázal profesoru Mayerovi hrabě František Josef Kinský, který v této oblasti v roce 1774 prodělal manévry a jako zapálený geolog se o tuto oblast s nadšením

²³ Chryzolit neboli olivín či peridot. Minerál žluto-zelené barvy připomínající plody olivovníku či jarní trávy s proměnlivým podílem železa a hořčíku. Vzniká krystalizací z magmatu.

zajímal. Doslova píše: „...u Týna na polích se hojně nacházejí tzv. *chrysolithy a topasy*, což jsou vlastně žlutozeleně a vínově žlutě zbarvené oblázky křemene.“ (Bouška, 1992, s. 9).

Dodnes se někteří lidé přou o to, zda pojmenování vltavín vychází z řeky Vltavy, z jejíchž nánosů pocházely první nálezy, nebo právě z tohoto jihočeského města. Pravdu mají tak trochu oba. Ve světě se pak ustálilo označení *moldavit* (Vltava = die Moldau), o jehož pojmenování se v roce 1836 zasloužil správce mineralogických sbírek Vlasteneckého muzea v Praze Franz Xaver Maximilian Zippe. V tomto mezidobí se tak můžeme dočíst o *pseudochrysolithech*, *chrysolithových obsidiánech*, *českých* a dokonce *vodních chrysolithech*. Vzhledem k barvě též nechybí označení *český nepravý smaragd*. Lidová slovesnost pak dala vzniknout *moldavínům*, *moldavcům* a *vltavcům*. První popsaný vltavín z Moravy pochází z roku 1878, kdy jej na poli u Kožichovic objevil místní gymnazijní profesor František Dvorský. Označení vltavín se pevně ustálilo až po Jubilejní zemské výstavě v Praze roku 1891, kdy se tyto exempláře vystavené ve Schwarzenberském pavilonu staly naprostou senzací a jejich věhlas se vlivem přítomných novinářů začal bleskově šířit i přes hranice tehdejší monarchie (Bouška, 1992, s. 10). Jeden z novinových článků doslovně píše toto:

„Na tomto místě dlužno zmíniti se o zvláštním kameni, který nalézán bývá hlavně v okolí Budějovic v porůčí Vltavy a v porůčí Otavy u Písku a dle tohoto svého se vyskytování také pojmenován byl vltavínem – moldavitem. Hned při prvním nálezu povstal spor mezi geology a mineralogy. Prvnější na základě uložení jeho pokládají jej za minerál, druzí na základě zkoušek chemických za staré strusky skelné. Spor tento dosud není ukončen, ač nelze upříti, že dle důkazů nejnověji podaných názor mineralogů nabývá stále větší pravděpodobnosti. Zatím však vltavín dobyl si u nás v průmyslu práva domovského a bývá zhusta užíván ve špercích, ve kterých vyniká svou zvláštní jemnou, zelenavou barvou. Krásnou kolekci moldavitu vystavil ve svém pavillonu kníže Schwarzenberg. Ve skříni proti světlu postavené vyloženy četné kusy rozličného zbarvení, od barvy slabě zelené až do barvy tmavé, na kterých možno zvláště dokonalou průsvitnost a lahodnou barvu pozorovati. Hojný materiál na povrchu svém drsných kusů, tak jak vyskytují se v náplavu, snesen jest pod dvěma skleněnými poklopy a uložení kamene toho v ornici znázorněno ukázkou vystavenou. O kráse moldavitu jako polodrahokamu ve špercích možno přesvědčiti se z kusů broušených, které velice působí svou jednoduchou elegancí. Pohříchu vltavín, ač velmi levný, není dnes

již nikterak hojný, a praktikové tvrdí, že devět desetin v obchodě přicházejících vltavínů jsou padělký z pupků šampaňských lahví.“²⁴

Už tenkrát se začal broušený vltavín falšovat obyčejným zeleným sklem, proto se můžeme setkat i s lehce posměšným označením *bouteillenstein* – lahvový kámen. Na dlouhou dobu se tak s broušením vltavínů přestalo, protože mezi lidmi nebyla důvěra v pravost těchto přírodních skel. Čas od času se přesto pořád najde někdo, kdo se snaží pomocí velkého žáru a obyčejných pivních lahví vytvořit přesvědčivou nápodobu. Těmto úsměvným pokusům prodat vlastní či na poli nalezenou sklářskou strusku by se možná dalo smát, kdyby v dnešní době převážně v Asii nevznikaly už poměrně zdařilé pokusy o falešné vltavíny, se kterými má problém už i cvičené okolo zkušeného sběratele. Převážně v jižních Čechách se pak těmto smělym pokusům říká *budvarit* či *platanin* (podle známých jihočeských pivovarů, jejichž natavené pivní sklo se ve formě navážek často mísí s ornici na poli).

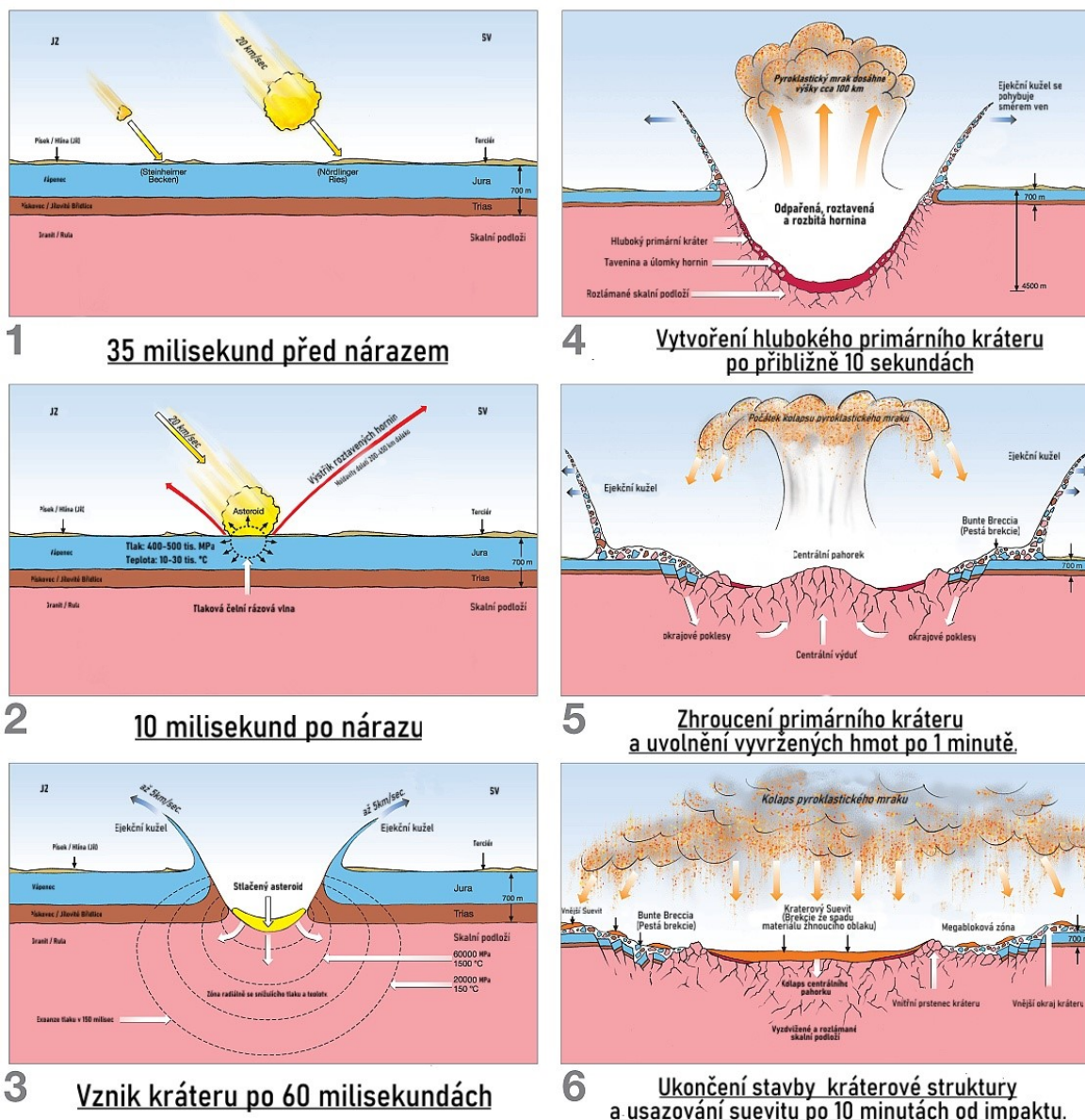
U kopáčů v terénu jsem se nejčastěji setkal s obecným označením *kameny*, *kamejčky*, *šutráky*, *šutry* a *vloše*. Podle velikosti je pak dělí na nejmenší *střípky*, následuje *průměr* a končí to *mrdou* či *celotvarem*, tedy těmi největšími a nejcennějšími kusy. Dále se podle vnějších znaků popisují jako *ježci*, *plísňáci*, *sametáci*, *lesněnky*, *lakovky* apod., což bude podrobněji vysvětleno v příštích kapitolách.

Dnes již víme, že vltavíny nejsou odpadem starých skláren ani produktem sopečné činnosti. Geolog J. N. Woldřich v roce 1888 dokonce popisuje nově objevené naleziště vltavínů u Radomilic nedaleko Vodňan, v němž na tehdejším panství knížete Adolfa ze Schwarzenbergu za jeho přítomnosti při pokusném kopání sám vlastnoručně vyjmul tři kusy vltavínů z neporušené stěny hnědožlutého písku, místy slepencovitě pevně spojeného a spočívajícího v podkladu na kenozoickém (miocénovém) písku (Oswald, 1942, s. 2). S nadsázkou tak můžeme tvrdit, že prvním kopáčem na českém území byl právě Adolf Schwarzenberg. Bylo by však nesprávné si myslet, že vltavíny objevil profesor Mayer – lidé tyto kameny znali od nepaměti. První vědecky dokumentované nálezy opracovaného vltavínu známe již z paleolitu, tedy ze starší doby kamenné. Nálezy pocházejí nejen z Čech, ale též z území Rakouska – to svědčí o tom, že se s vltavíny jakožto předměty vysoké kultovní hodnoty obchodovalo a byly přenášeny daleko mimo místa výskytu. Prvním

²⁴ Jubilejní výstava zemská království Českého v Praze 1891. In: *Dary přírody*. Praha: F. Šimáček, 1894, s. 280.

opracovatelem vltavínu byl neandrtálský člověk – typická drásadla byla nalezena u Ločenic. Nejznámějším nálezem vltavínu opracovaného paleolitickým člověkem je více opracovaných kusů vltavínů ve Willendorfu, v místě nálezu slavné sošky Willendorfské Venuše (Procházka et al., 2001, s. 26). Nemůže být pochyb o tom, že vltavíny znali sedláci a poddaní hospodářských dvorů, kteří v potu tváře pracovali každodenně na poli. Podle jedné svatební jihočeské tradice bývalo zvykem, že ženich musel nevěstě dát na důkaz své lásky právě vltavín, který vlastnoručně našel na poli.

Pozemské teorie vzniku vltavínů byly začátkem minulého století vytlačeny a do popředí se dostala impaktová teorie, která hraje prim až dodnes a ve vědeckých kruzích se o její správnosti víceméně nepochybuje. Základní myšlenka zní takto: Dopadem obrovských meteoritů (či jader komet) na zemský povrch se vyvine ohromné množství tepelné energie, protože veškerá pohybová energie meteoritu se v okamžiku nárazu na Zem změnila v teplo. V místě dopadu meteorit vybuchne, vytvoří se kráter a uvolněné teplo je tak značné, že roztaví okolní horniny. Prudké vzdušné víry a proudy plynů rozmetou roztavené horniny do okolí mimo kráter (Rost, 1972, s. 183). Takový kráter najdeme jihozápadně od Čech nedaleko Stuttgartu v dnešním Bavorsku. Jedná se o kráter Ries s úctyhodným průměrem 24 kilometrů, v jehož srdci se dnes nalézají malebné městečko Nördlingen. Stěží si jen představit, jakou obrovskou rychlostí (uvádí se přibližně 70.000 km/h) musel tehdy meteorit o průměru přesahujícím jeden kilometr vletět do zdejší třetihorní krajiny sladkovodní molasy. Bylo to nejspíše pod velmi ostrým úhlem směřujícím ze západu a tavení na tektitovou sklovinu se odehrálo krátce před vlastním impaktem, tj. dopadem meteoritu či kometárního jádra. Celková sklovina vltavínů, která spadla do jižních Čech a na jihozápadní Moravu, byla vytvořena kompaktní krychli o hraně 11 metrů nebo kouli o poloměru 14 metrů. Proto se vzhledem k hmotnostním ztrátám předpokládá, že došlo k vypaření značné části horninového materiálu zasaženého impaktem (Bouška, 1992, s. 75).

Upraveno podle Dieter Stöffler 2013 (Museum für Naturkunde Berlin).

Obrázek 2: Vznik kráteru Ries, dostupné z: <https://www.mineralshop.cz/blog-mineralshop/lokality/1283-krater-ries-suevit.html>

Vedle této všeobecně přijímané teorie je zde i několik dalších, které bych rád zmínil. Podle jedné z nich vznikly vltaviny z materiálu měsíčních sopek nebo v přímé souvislosti vzniku Měsíce – Měsíc měl vzniknout oddělením hmoty Země z prostoru Tichého oceánu a četné úlomky pak měly dopadnout zpět na zemský povrch (Rost, 1972, s. 187). Existují i domněnky o výbuchu meteoritu na Měsíci a následný prolet roztavených měsíčních hornin do zemské atmosféry. Mnozí autoři nezůstali u nejbližší vzdáleného Měsíce a vysvětlují vznik výbuchem neznámé planety sluneční soustavy mezi Marsem a Jupiterem či rozpadem

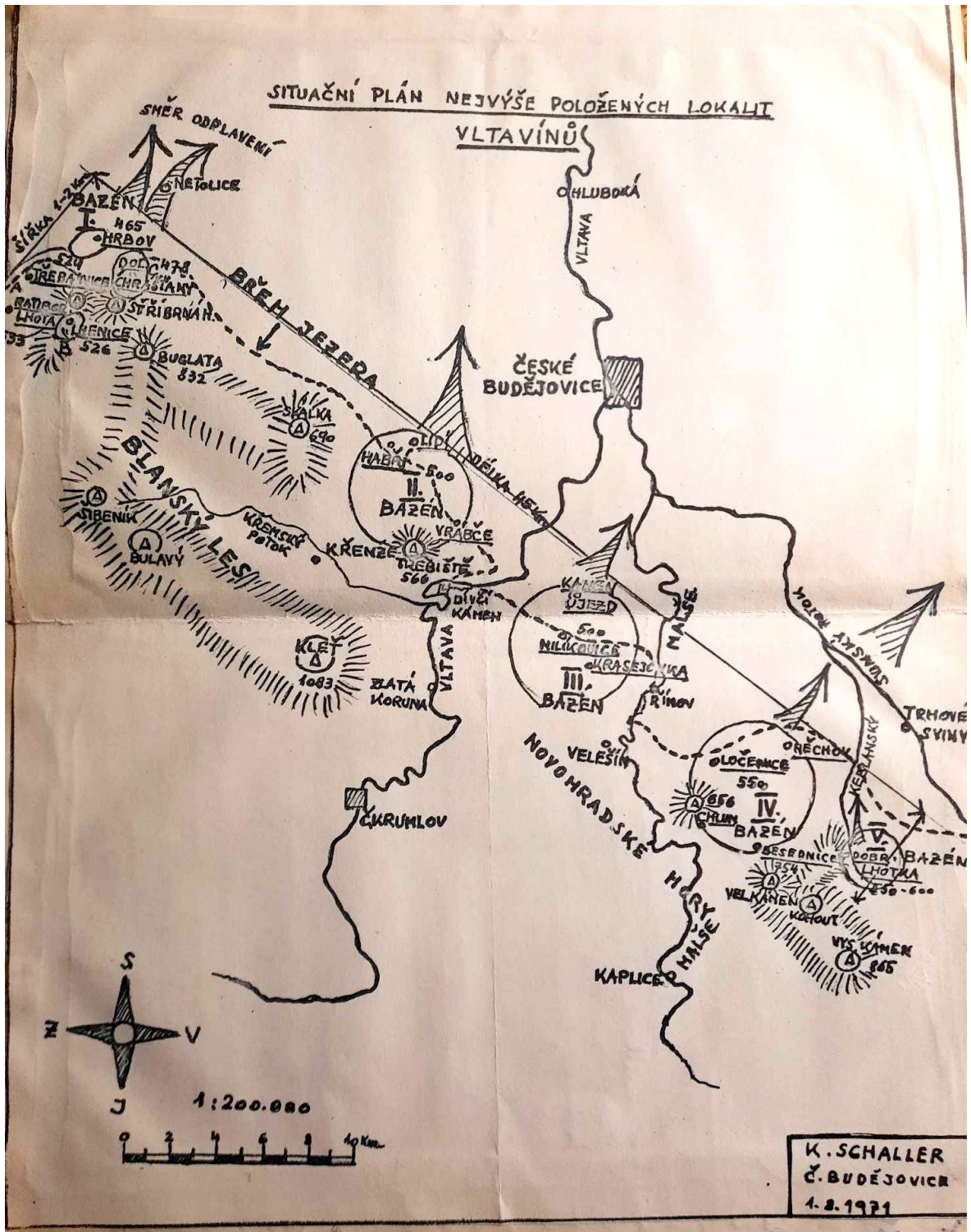
blíže nespecifikované komety prolétající kolem Slunce. Tyto teorie se však pohledem současné astronomie a geofyziky jeví jako velmi nepravděpodobné.

Mezi nejfantasknější teorie pak patří ty, které mnozí považují za oblast sci-fi a při jejich nadnesení si s úšklebkem na tváři ťukají na čelo. Jejím hlavním představitelem již dnes můžeme označit tajemnou postavu Karla Schallera, který se sice vydával za doktora přírodních věd, ve skutečnosti však většinu života jezdil jako řidič u pražských Staveb silnic a železnic (Prchal, 2006, s. 23). Schaller věřil na dávné mimozemské civilizace a létající talíře, tudíž svou teorii vystavěl přímo na nich. Podle něj vznikly vltavíny při startu těchto kosmických raket, jejichž výkonné motory tavily při vzletu horniny pod sebou. Jejich startovací rampy umístil na vrcholy kopců (např. Kohout, Chlumská hora, Buglata, Kluk apod.), pod kterými se dnes tyto vltavíny opravdu nacházejí. Svou teorií vzniku byl natolik uchvácen, že do USA dokonce poslal v sedmdesátých letech granulit, který se vyskytuje převážně v jižních Čechách a na jižní Moravě u Mohelna, aby jej zkusili v laboratoři roztavit. A světe div se, vzniklo zelené sklo²⁵! K této teorii se hlásí i záhadolog Ludvík Souček (1983, s. 36), když píše:

„Zdá se, že vltavíny vznikly spíše přetavením místních materiálů než vzdušným importem z daleka. Zatímco naleziště jihočeských vltavínů leží v oblasti, kde se granulit vyskytuje takřka všude, je moravské naleziště vltavínů od Třebíče kolem povodí Jihlavy a jihovýchodně ke Znojmu prakticky jediným místem, kde moravský granulit vystupuje na povrch. (...) Není trochu přílišná náhoda, dopadnou-li víceméně nahodile rozstříknuté kapky roztavené horniny právě na velmi omezený a geologicky přesně určený proužek země, ještě ke všemu nespojitý?“

Tyto teorie si hrají i s myšlenkou dávných jaderných válek a žáru atomových výbuchů. Těmto dohadům nahrává čistě křemenné sklo Libyjské pouště, kde nebyl doposud objeven mateřský kráter a rozloha lokality se podobá té české. Zmíněné sklo se odlišuje od ostatních přírodních skel, zato se však některými znaky blíží sklu, které vzniklo při výbuchu atomové bomby u Alamogorda v Novém Mexiku.

²⁵ Z osobní korespondence s Milanem Prchalem, jednou z nejznámějších postav světa vltavínů.

Obrázek 3: Mapa se zvýrazněnými kopci, ze kterých měly startovat vesmírné rakety. Z archivu Milana Prchala.

At' už vltavíny vznikly jakýmkoliv způsobem, jedna věc se jim upřít nedá – jejich tajemný původ neustále dráždí a provokuje. Jak mi jednou řekl jeden kopáč:

„Vezmi si ho do ruky, no tak dělej! Z obyčejnýho šutru bys přece tak udělanej nebyl, nebo jo? Je v něm nahromaděná energie a at' už to byl meteorit nebo cokoliv jinýho, stalo se to během chvilky a je to v něm dodnes. Nebo proč si myslíš, že bych tady jinak po nocích šaškoval a riskoval holou prdel? V těch kamenech něco je, něco kurva velkýho. A to něco mě přitahuje! O prachy ti v tu chvíli vůbec nejde.“

2.2 Popis: Plísňáci a ježci

„Ty nejhezčí kousky mám tady v těch kazetách. Doufám, že sis předtím pořádně vydrbal ruce, at' mi ten molitan nezasviniš, už takhle je dost zažloutlej (...) Tady to mám seřazený podle lokalit, třeba tyhle už jsou dávno vytěžené, víc jich prostě nebude a budou jen stoupat na ceně. Tady zas sbírám různý patvary a kuriozity, tenhle má v sobě třeba vyleptanou díрку, rovnou by sis ho mohl pověsit na krk. Vidiš ten vystrčenej lešák? No a tady zas sbírám jen kapky, ty mám nejradši, takový zelený slzy. Postupně prodávám ty, co se mi už zas tolik nelíběj a kupuju hezčí a hezčí. Některý ale neprodám nikdy. (...) Co s tím pak bude? At' si to třeba proclastaj děti nebo vnoučata, to už mi může bejt jedno. Je v tom ale kus mýho života.“

(terénní deník, podzim 2023)

Seděl jsem tenkrát jak zkoprnělý a nezmohl se na slovo. Předě mnou se leskly vltavíny všemožných velikostí a tvarů pečlivě utříděných v jednotlivých kazetách. Ty, které mě uchvátily nejvíce, jsem bral s opatrností do dlaní a prosvěcoval je svítlnou telefonu, aby vynikla jejich typická barva. Po jedné z výprav mi totiž jeden kopáč nabídl, že když jej odvezu domů, ukáže mi svou sbírku. Usrkával jsem ranní kávu a připadal si jako v mineralogickém muzeu některé z přírodovědeckých fakult. Tyto kameny ale nebyly jen muzejní exponáty za sklem, měly svůj příběh. Ke každému z nich se pojila dobrodružná historka a byla jeho nedílnou součástí. Jejich sběratel měl obdivuhodnou paměť a sypal tyto doplňující informace z rukávu tak rychle, jak hbitě je bral do ruky. Neměly pro něj pouze finanční a estetickou hodnotu, měl v nich také uložené vzpomínky. Hodnotu nespatořoval v předmětu jako takovém, ale v jeho významu (Belk, 2006).

Současná geologická antropologie se snaží vyvrátit tuto dichotomii geologické perspektivy, která považuje kameny za něco radikálně ahistorického, neosobního a mimo všechny parametry lidské vztahovosti (Yusoff, 2015). Geologie jinými slovy ilustruje svět, který je zcela lhostejný k lidem. Tento popis světa však odporuje výše uvedené zkušenosti sběratele, který vltaviny nevnímá pouze jako moderní objekty (viz Ingold), ale jako významotvorné aktéry, které nejsou „uvěznění“ v geologickém čase a vstupují v různých podobách do lidských interakcí.

Tato kapitola přináší popis, čeho si kopáči vltavinů a všemožní nadšení sběratelé na těchto kamenech z hlediska fyzické krásy cení nejvíce a jak vůbec tyto sbírky vypadají.

Vltaviny se nejčastěji skladují v dřevěných kazetách obdélníkových tvarů, které jsou uvnitř vystlané bělostným molitanem, který chrání před případným poničením v případě manipulace. Molitan funguje i jako kontrastní materiál a na jeho světlém podkladu vyniknou odstíny zelené mnohem lépe i bez přidaného osvětlení. Viděl jsem však i několik kazet, které byly naspodu podlepené jednoduchými LED pásky, což jen umocňovalo estetický dojem. Tyto kazety se dají získat především na mineralogických burzách a u sběratelů jsou velmi oblíbené. Když si někdo usmyslí mít takovou sbírku, neinvestuje jen do kamenů, ale i do zabezpečení. Každý rok se stane několik loupežných přepadení, která cílí právě na tyto předměty. Většinou jdou zloději najisto a mají předem daný tip, takže chlubit se v dnešní době někomu vlastní sbírkou je zároveň velký risk a projev důvěry. Tyto kazety jsou proto uloženy buď v domácích sejfech, nebo alespoň v místnosti, která disponuje zabezpečovacím zařízením. Někteří sběratelé za určitý finanční poplatek volí i uložení v bankovních sejfech. Doby, kdy se vltaviny ladem válely v šuplících skříních, jsou už dávno minulostí. Přesto jsem viděl krásné sbírkové kusy v zahradních skalkách nebo na dně akvárií, kde jediná ostraha spočívala v nebojácnosti duhové rybičky a odvahy sádrového trpaslíka. Pokud má někdo doma sbírku, která přesahuje statisícové až milionové hodnoty, rozhodně se k ní jen tak někdo nedostane.

Obrázek 4: Vltavíny uvnitř dřevěné kazety, kde se nejlépe skladují. Vlastní foto z akce Na zelené vlně 2024.

Během svého výzkumu jsem poznal několik sběratelů a každý se ve výsledku zaměřoval na něco jiného. Jednoho zajímaly zaniklé a netradiční lokality, jiný šel víc po tvarech a barvě a někdo prostě sbíral všechno, co mu přišlo pod ruku. Zde je nutné uvést ještě jednu věc: kopáč vltavínů automaticky neznamená sběratel, spíše naopak. Většina kopáčů své vykopané *zelené zlato* obratem prodá, jejich sbírky jsou pak tvořeny třeba jen několika kameny, které pro ně mají silnou emocionální vazbu, např. první nalezený vltavín nebo dosud největší vykopaný.

Nyní uvedu několik hledisek, díky nimž jsou vltavíny u svých obdivovatelů tolik oblíbené. Současně to bude první větší exkurz do slovníku těchto lidí.

Velikost. Čím větší neznamená tím lepší, alespoň v této branži. Velké vltavíny jsou především polní *omleťáci*, které svým tvarem připomínají brambory a jsou mnohdy poškozené vlivem zemědělské činnosti. Nejsou ani tolik průsvitné, tudíž u mnohých ztrácejí na atraktivitě. Co se týká kopaných vltavínů, najít dnes velký kámen z díry je spíše zázrak, protože většina lokalit je překopaná a ty největší kusy už jsou dávno vybrané a poschováváné po soukromých sbírkách. Když se však poštěstí, jedná se o kámen, který v sobě kombinuje několik oceňovaných faktorů a stává se z něj exkluzivní kousek a tahák každé sbírky.

Tvar. Není snad nic krásnějšího, když ve své sbírce vlastníte *celotvar*. A pokud máte to štěstí, jste jedním z mála vyvolených, protože těchto kamenů je jako šafránu. *Celotvary* jsou vltavíny, které si zachovaly svůj nejpůvodnější vzhled. Řadí se mezi ně *kapka*, *disk*, *koule*, *elipsoid*, *činka* a *piškot*. Všechny další tvary jsou pak spíše torza a odvozeniny těchto prapůvodních vltavínů. Vzhledem ke stáří a chemické povaze je tak spíše zázrakem, že se takovéto dokonalé tvary dochovaly v sedimentech dodnes. Cena těchto kamenů je pak čistě individuální a pohybuje se dost možná v podobné výši, ze které sem kdysi tyto vltavíny dopadly.

Když už mluvím o ceně, alespoň pro představu uvedu velmi hrubý odhad a popis, za kolik se tyto kameny v posledních měsících pohybují²⁶. Pro zjednodušení rozdělím vltavíny na tři kategorie, chcete-li jakosti: *střepy*, *průměr* a *investiční kusy*. Střepy (chipsy): drobné vltavíny s hmotností okolo 0,1-2 gramů, většinou poškozené úlomky, cena okolo 100-150 Kč za gram. Následuje průměr: poměrně hezké kousky tvarem i skulptací, občas nějaké poškození (*prasátko*), váha od 3-15 gramů, cena opět závisí nejvíce na lokalitě a typu skulptace, ale nejčastěji kolem 200-350 Kč za gram. Investiční kusy: nepoškozené vltavíny, váha 15 gramů a víc, netradiční tvar a barva, jedinečná skulptace, cena od 500 Kč za gram až řádově vyšší. Polní, omleté vltavíny jsou kategorie sama pro sebe, jde zde především o barvu a tloušťku (kvůli výbrusu do šperku či glyptice) a cena se v případě lepších kusů pohybuje okolo 150 Kč za gram.

²⁶ Zde mě nejspíš všichni prodejci jak se říká „ukamenují“. Cenu má každý jinou a posuzuje se především každý kámen jednotlivě. Nedá se příliš generalizovat.

Obrázek 5: Vltavíny v různých podobách (glyptiky, výbrusy do šperků). Foto z nejmenované zahraniční skupiny.

Nedokážu určit, zda trh s vltavíny funguje na podobných principech jako burza. Tuto oblast přenechávám ekonomickým antropologům, jelikož jsem na ni z kapacitních důvodů neměl čas a podrobněji jsem ji nezkoumal. Mezi prodejci ale panuje všeobecná shoda, že pokud už někdo chce do vltavínů vložit velké peníze, tak je rozumné investovat právě do jedinečných kusů. Mezi sběrateli jsou miliony střepů a o něco méně průměru, ale investičních kamenů zase tolik není. Trh je ovlivňován jak vnějšími (válka, ekonomická krize), tak vnitřními faktory (překupníci). Když například vypukla válka na Ukrajině, spoustu lidí začalo vltavíny nabízet a byl jich na trhu nadbytek – cena šla dolů. Naopak existovaly situace, kdy překupníci drželi velké množství kamenů a do oběhu jich dávali jen minimum – zvýšila se poptávka i cena. Na velké, dlouhodobé prognózy nejsem expert a i ve vltavínářském světě nepanuje přesná shoda na tom, jak se cena bude nadále vyvíjet.

Mezi sběratelsky cenné pak patří i různé patvary, které mnohdy připomínají písmena abecedy, hlavy zvířat nebo věci každodenní spotřeby. Je víceméně na každém, co si v daném

tvaru dokáže představit, a fantazii se meze nekladou. Na burzách jsou pak proto často slyšet slova *céčko, elko, hokejka, tyčka, psí hlava* apod. Roztodivné tvary navíc doplňují i různé zvláštnosti typu otevřených a zavřených bublin, zvonivosti²⁷, přírodního dělení a také vyleptaných dírek. Tento fenomén tak trochu odporuje společenské představě standardizace a unifikace, ve které je oceňován spíše důraz na krásu pravidelnosti a homogenity. V obchodě se zeleninou a ovocem si taky spíš koupíte velký, žlutý banán než jeho podezřele vyhlížejícího, nahnědlého kolegu – byť by chutnal sebelíp. Poslední zajímavostí je přítomnost lechaterieritu, tedy přirozeně amorfního křemičitého skla. *Lešáky*, jak se jim v tomto světě běžně říká, tvoří uvnitř kamene inkluze, které vzácně vystupují na povrch a tvoří miniaturní háčky a drápky. Většina z nich jde však lehce ulomit neopatrnou manipulací, a proto je takový kámen taktéž sběratelsky cenný.

Barva. Spektrum barev je opět velmi pestré. Kdysi se uvádělo, že nejčinnější vltavíny mají sytě zelenou barvu a jakýkoliv jiný barevný odstín cenu kamene snižuje. Není tomu tak a například moravské vltavíny, které mají nejčastěji hnědožlutou barvu, jsou na dnešním trhu také velmi žádané. Můžete se tak setkat s pojmenováním *jedovatě zelená, sytě zelená, lahvově zelená, olivově zelená, medově žlutá* atd. U některých polních vltavínů, které jsou díky své velikosti vhodné ke zpracování ve šperkařství na výbrusy, se oceňuje taktéž lehce namodralá, světlá barva. Naprostou raritou jsou pak dvoubarevné vltavíny, kterých není mnoho. Některým dvoubarevným vltavínům se říká *muon nong*²⁸, což je zvláštní typ vrstevnatého vltavínu, který právě díky své heterogenitě jinak propouští světlo. Vzácností některých vltavínů je také tzv. *opalizace*, kdy kámen pod určitým úhlem a světlem v některých zákoutích svého povrchu hází „duhová prasátka“. K barvě je přidružený i lesk, který nabývá různých stupňů od matných, obroušených povrchů k dokonale lesklým vltavínům – tzv. *lakovkám*.

Lokalita a skulptace. Vltavíny se dají rozdělit do tří skupin z hlediska geologické pozice původního sedimentu. První z nich jsou *vltavíny pádového pole*: krátký transport, silně korodované *celotvary* a jejich zlomky, ježkovitá struktura. Výskyt v křemenoživcových píscích až písčítých jílech. Druhé jsou *redeponované vltavíny*: delší transport a úbytek hmoty, opracované valounky uložené v koroseckých štěrkopíscích. *Třetí jsou*

²⁷ Tzv. zvonivky – při kontaktu s jiným vltavínem nádherně zvoní a cinkají, což je způsobeno jejich vnitřním pnutím.

²⁸ Podle stejnojmenné vesnice v Laosu, kde byl tento typ tektitů poprvé objeven.

vltavíny z pleistocenních říčních sedimentů: takřka bez skulptace, omletý povrch způsobený dlouhým říčním transportem (Chábera a kol., 1985).

Nejvíce žádané pořád zůstávají vltavíny z tzv. *pádovky*, u nichž vede jejich hluboká skulptace připomínající ježčí bodliny. Dodnes vyvolává pojem *besednický ježek* u mnoha sběratelů husí kůži. Jednak proto, že takto výraznou a hlubokou skulptaci jinde nenajdete (možná ještě v případě již zaniklé pískovny Vrábče-Vrubice) a za druhé i z toho důvodu, že je lokalita *besednické ježkovny* nadobro komerčně vytěžená a víc takových kamenů již nebude. Kombinace těchto faktorů dělá z výše jmenovaných naprosté unikum. Podobný osud stihl i lokalitu Brusná-Hrbov, kde měly vltavíny navíc sametových povrch a mluví se tak o *sněhových vločkách* či *plísňácích*. Sběratelsky cenná je také skulptace typu *Anda*, které někteří přezdívají „kočičí drápky“. Tato skulptace je vzácná a svým pojmenováním odkazuje na podobně skulptované filipínity z provincie Pangasian v Luzonu.

V lokalitě vltavínů říčních sedimentů kopáči díry nehlobí, tato oblast patří výhradně polním hledačům. Vltavínů je zde málo a kopání by pro ně znamenalo naprostou ztrátu času. Zdrojem zdejších vltavínů ovšem není půda, ale zase písčité štěrky, které se nacházejí pod vrstvou ornice. Při orání dochází k promíchání části podložních vrstev a vltavíny se takto dostávají na povrch. Nutno však dodat, že dnes už žádný zemědělec hlubokou orbou neorá a k tomuto promíchávání vrstev dochází velmi zřídka (Koranda, 2018). Je to tedy podobné situaci, kdy si stále dokola zaléváte horkou vodou ten stejný sáček čaje. Avšak i tyto lokality si najdou své sběratelské příznivce, jelikož se tyto vltavíny svým vzhledem a omletým povrchem od ostatních naprosto odlišují.

Když před zkušeného kopáče postavíte kazetu s vltavíny, jeho pohled na sbírku není jen čirým úžasem amatéra, ale zohledňuje všechna výše popsaná hlediska. Nemusíte mu říkat, odkud ty kameny jsou – pozná to sám. Je to profesionál. Zná typické tvary a skulptaci, zná barvu i vůni podloží, odkud byly vyjmuty. Zná hloubku vrstvy, ze které to tam nejvíc *padá*. Vybaví se mu noční tma, stísněnost jámy a dost možná i nějaká nepříjemná vzpomínka. Moc dobře si uvědomuje, jakou to dalo dřinu, aby se jeden každý kámen dostal ze špinavé jámy do nastrojené kazety. Koncentrované nadšení vykoupené krví a potem. Když si dva kopáči mezi sebou ukazují vykopané úlovky, nemusejí si říkat vůbec nic. Všechno už vědí. Možná proto tak rádi mlčí.

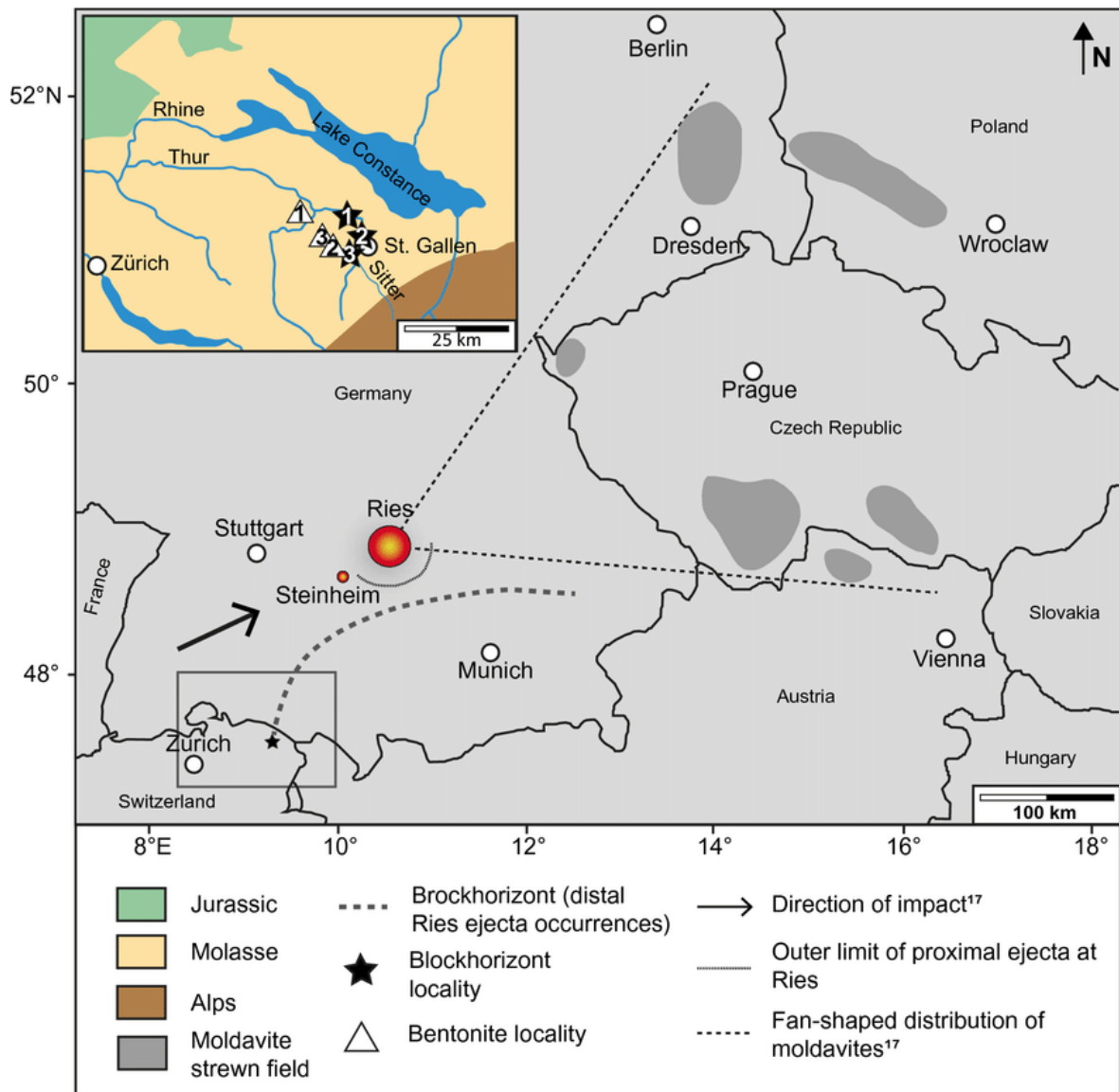
Jejich *modus operandi* bude popsán v následujících kapitolách.

2.3 Naleziště: „Čum pod nohy, ať tam nezahučíš!“

„Projíždíme autem ospalou vesnicí v horkém odpoledni červencového slunce. Na návsí posedává pár starších žen s nákupními taškami a jejich zvědavé pohledy se lepí na lak vozidla stejně nepříjemně jako mé ruce k volant. Pot z nervozity voní trochu jinak než pot z hromady právě složeného dříví, pomyslím si. Možná to vycítily i ony, možná jsem ale jenom moc podezřívavej. Zařazuju jedničku a slimáčím tempem zdolávají kola kamenitou cestu vedoucí nahoru k lesu. Kličkují mezi výmoly a modlím se, ať neprorazím vanu. Můj spolujezdec zatím v krabičce počítá zbylé cigarety, kouká do navigace a dojídá čokoládovou palačinku. Je absolutně klidnej, zná to tady jak svý boty. Přijdu si jako voják vysazený daleko od domovské základny. Ztracenej a připosranej. Na kraji lesa najednou pozorují změněný reliéf krajiny. Sytě až rezavě žlutý písek tvoří mezi ozimem vystouplé bochánky. Moje první navštívené kopaniště nadohled!“

(terénní deník, červenec 2023)

Vltavíny se vyskytují převážně na území Česka, Rakouska a Německa. Na území Česka se nacházejí ve třech ne zcela souvisejících oblastech – v jižních Čechách, na jihozápadní Moravě a v okolí Chebu. V rámci jižních Čech jde o rozsáhlou oblast Českobudějovické a Třeboňské pánve, kde jsou zároveň největší naleziště, na Moravě nejčastěji na Třebíčsku, Znojemsku a v okolí Dukovan. Mezi jihočeskými a moravskými nalezišti se nachází cca 60 kilometrů široký pruh, ve kterém se vltavíny překvapivě nenachází (Hanus, 2015). Na Chebsku jsou známé nálezy převážně v okolí vodní nádrže Jesenice. Vzácně lze vltavíny najít i na Písecku a ojedinělé jsou případy z hlavního města Prahy. Rakouské vltavíny se nacházejí v blízkosti města Horn, ty německé zas v okolí Drážďan a historické oblasti Lužic. V rádech jednotek kusů byly učiněny nálezy i v jihozápadním Polsku (Gozdnica) a na Slovensku (Vysoká pri Morave), vzhledem k celkovému množství jsou však tyto případy zanedbatelné.

Obrázek 6: Tmavě šedé oblasti náleží vltavínů (nejhojněji však v jižních Čechách a na Moravě). Dostupné z: https://www.researchgate.net/figure/Map-showing-the-location-of-the-Ries-and-Steinheim-impact-structures-along-with-the_fig1_350582581

Na přelomu třetihor a čtvrtohor došlo ke zdvihu jižní části Českého masívu. Řeka Vltava se stočila na sever a započal ohromný splav geologického materiálu. Byla odvodněna velká jihočeská jezera Českobudějovická a Třeboňské pánve a došlo k přemístění původních uloženin – proto není jejich výskyt totožný s místem dopadu a až vyzdvihnutí dnešní Šumavy zapříčinilo jejich cestu směrem k severu (Picka, 2008).

Pro všechny kopáče vltavínů je magická legendární kvóta 500 metrů nad mořem, tzv. *pětistovka*. To je totiž hranice břehů prastarých jihočeských jezer a kolem její výšky oscilují ty nejslavnější naleziště. Staří kopáči a hledači tak kdysi chodili s tehdy nejpodrobnějšími mapami Československa a tuto vrstevnice měli zvýrazněnou černým fixem. Stačilo se držet

v její blízkosti a úspěch byl víceméně zaručen. Pokud meliorace přinesly této krajině něco pozitivního (spíše vůbec!), tak kopáči vltavínů jim mohou být právem vděční. Díky této technologii a tím spojené výkopové práci se objevilo nespočet nových lokalit, kdy se tímto způsobem narazilo na třetihorní vrstvu miocenních štěrkopísků.

Objevit dnes nové naleziště (v našem případě spíš kopaniště či lokalita, protože naleziště může být i místo polního sběru vltavínů, kde se nekope) je velmi těžké až nemožné, byť je to snem každého kopáče. Pomyslný vrchol této *zelené horečky* kulminoval někdy před třiceti lety. V bývalém Československu tehdy hledalo a kopalo nanejvýš pár stovek nejzapálenějších nadšenců, což se s dnešní dobou tisícíhlavých davů a proměnou motivace nemůže absolutně poměřovat. Naprosto neuvěřitelně pak zní historiky těchto starých bardů, kteří z jedné jámy vykopali až kilo vltavínů, ostraža pískoven se dala uplatit flaškou rumu a na pole se chodilo s prázdnou zavařovací sklenicí, aby bylo vltavíny kam dávat.

„Tam se to tenkrát dalo loupat jako perníček! Z tý vrstvy na tebe úplně čuměly a jenom si je vydloubával prstem. Domluvil jsem se tenkrát s místními jezed'ákama, že na tom poli budu kopat. Jediná podmínka byla to, že tu díru na konci dne zahážu. Všem to bylo jedno, spíš na mě koukali jak na blázna, že se chci takhle dřít. (...) To víš, tenkrát ty vltavíny nikdo nekupoval, nikdo je nechtěl. A když jo, vykupovaly se hodně levně. Všechno jsem to pak na konci osmdesátých let prodal nějakému nadšenci, bylo toho asi tři kila dohromady. Dostal jsem něco kolem tisícovky, což byla něco jako měsíční vejplata. Potřeboval jsem prachy, no.“

(terénní deník, bývalý kopáč, květen 2023)

Besedniční školáci prý kdysi vltavíny měnili za hašlerky, protože jich měli plné kapsy od kalhot. Kdybych měl za každé tklivé kopáčské zvolání „*Jo tenkrát, to by se to kopalo!*“ obdržet vltavín, měl bych sbírku větší než v Národním muzeu. I když i takové sbírky existují...

Dnes se spíše rozšiřují stará naleziště a krouží se v jejich blízkosti. Touha objevovat nové lokace není ani tak otázkou prvenství jako spíše otázkou bezpečí a komfortu. Když kopáči kopají na notoricky známých lokalitách, velmi tím riskují. Byl jsem účastníkem několika expedic, které se po důkladném studiu geologických map a obstarání patřičného vybavení rozhodly objevit nová naleziště. Pokaždé to ztroskotalo na tom, že se sice našla odpovídající vrstva, ale nikdy z ní nic *nepadlo*. Pokud obětujete přípravě a samotnému

vyčerpávajícímu kopání stovky hodin bez valného výsledku, přirozeně takovou činnost časem vzdáte.

„Posraná válka! Kdyby nevlítli na Ukrajinu, rostla by tu pěkně vysoká kukuřice, ale teď se všude jede ozim, vykupuje se mnohem líp. Ty listy sice pěkně řezaly do rukou a do ksichtu a než jsi tam došel, byl jsi samej šlic. Jak máš pak kopat na poli, když jsi vidět ze všech stran? Takhle ses schoval a byl jsi krytej, každej věděl hovno! Se tu producírujem jak modelky.“

(terénní deník, prospekce nových nalezišť, srpen 2023)

Lokality by se daly rozdělit na lesní a polní. Typickým příkladem lesního kopaniště je třeba les u obce Nesměň nebo v Jakuli u Byňova. Polní kopaniště je zas například na slavném *Marouškově poli*²⁹ na Ločenicku či hned přes silnici na kopaništi *Nesměň – silážka* (chcete-li *Ločenice – jímka*, dvě stejná pojmenování pro jedno kopaniště, podobně jako v případě *Kosov – Milíkovice*). Některé lokality však nelze zařadit ani do jedné kategorie, protože svou rozlohou zasahují do obou těchto oblastí (*Koroseky, Větrná Hůrka*). Pokud už mluvím o rozloze, na většině lokalit mě překvapila jejich relativně malá plocha. Představoval jsem si obrovské lány měsíční krajiny, ale většina lokalit zabírala nanejvýš stovky metrů čtverečních. Výjimku samozřejmě tvoří pověstmi opředený nesměňský les, který je kompletně podkopaný a celkově oblast v okolí Chlumu nad Malší. Když ale například srovnáte rozlohu a hloubku zdejších pískoven a provedených, státem povolených těžeb, prostorový rozdíl je najednou řádově odlišný.

Dále mě udivila překvapivá diverzita druhů navštívených lokalit. Když jsem si bez předchozí osobní zkušenosti četl o těchto místech na webech internetových deníků, představoval jsem si něco jako kráter po dopadu atomové bomby (zde by se nabízela diskurzivní analýza těchto článků, kterou však přenechávám dalším badatelům). Slova jako *drancování, devastace a plundrování* nechyběla v žádném titulku. Nalezl jsem však vcelku druhově bohatý biotop, ve kterém se principy spontánní, sekundární a blokované sukcese zdařile uplatňovaly. Více se o této problematice rozepíši s využitím mezidruhové antropologie v další podkapitole.

Spousta čtenářů v tomto bodě namítne, že si jen hraji na d'áblova advokáta všech kopáčů, což není pravda. Hromady smetí včetně nebezpečného odpadu, zničené stromy i

²⁹František Maroušek, kaplický železniční výpravčí, který sem po deštích jezdil vltavíny sbírat.

půdní kryt, zmařená úroda zemědělců – to vše k tomu patří. Po určité době strávené na těchto místech mě napadlo, proč jsou tyto lokality alespoň esteticky trnem v oku místním obyvatelům. Jižní Čechy jsou známé svou malebností rybníků a lesů. Tato malebnost hraničící s kýčem se zkrátka nehodí k extraktivisticky přeměněné krajině. Přitom málo co tak expanzivně přeměnilo jihočeskou krajinu jako právě rybníky! Kdyby spadly vltavíny na sever Čech, nikdo by tyto jámy neřešil. Ohyzná dominanta jaderné elektrárny Temelín už se také dostává na pohlednici jako symbol jižních Čech. Třeba to jednou s těmito kopaništi dopadne podobně.

Riziko hraje při kopání vltavinů stěžejní roli. Většina nalezišť se totiž nachází v blízkosti lidských sídel a veřejně dostupné dopravní infrastruktury. Strach z odhalení je všudypřítomný a represe státních i nestátních složek číhá na každém kroku. Když se ale zanoříte pod zem, změní se horizontála ve vertikálu a lidský čas se smíchá s tím geologickým. Tak vzhůru dolů!

2.4 Jámy: Hroby bez křížů

„Tma jak v pytli. Někde v dálce dokážu rozeznat oranžové světlo světelného smogu přilehlé vesnice. Jedeme s vypnutými světly k remízku uprostřed louky, kde auto nebude tak na očích. V kabině je ticho, všichni se rozhlíží z oken kolem sebe, zda neuvidí něco podezřelého. Okamžitě po příjezdu vypínám motor, opatrně otevíráme dveře. Nic totiž neudělá větší ránu než zabouchnutí zavazadlového prostoru! Kluci skládají do mokré trávy své náčiní a převlékají se. Zapínám termovizi a několikrát obkroužím okolí. Kromě rozehřátého motoru, pár vajglů v trávě a několika v dáli se pasoucích srnek jsme tady sami, alespoň prozatím. Stébla trávy olizují pevně sešněrované boty. Vůně chladného, nočního větru mě pohladí ve strništi. Měsíc schovaný v peřině mraků. Pod nohama to zachroupe. Jsme na kopaništi. Hluboké jámy lačně otevírají bezzubou hubu a lákají vlhkým dechem do temnoty.“

(terénní deník, podzim 2023)

Jámy (nebo též díry a džuzny) jsou pro kopáče chrámem i vězením zároveň. V jejich útrobách cestují zpět geologickými epochami. Díry darují i pohřbívají. Mísí lidské i přírodní zákony. Kopáč vltavinů je zde nejvíce zranitelný (závalem i zákonem), přesto je dlouhé hodiny nedokáže opustit. Jsou jeho chloubou i prokletím. Být uvnitř a kopat znamená

doopravdy žít, protože začne přemýšlet jako kámen – stane se jím. Jáma stírá rozdíl mezi živým a neživým světem.

„Vlezeš tam a najednou jsi jinde, začneš trochu jinak přemejšlet. Jo, kopeš jak Bulhar, to jo, ale když konečně trefíš vrstvu, tak zbystříš. Pomalu ji ukrajuješ, ten kamen může bejt kdekoliv a ty ho nechceš nakouřit. Najednou je ti jedno, kolik je hodin a jestli seš unavenej, prostě máš konečně šanci. Proto je tak důležitý, aby někdo hlídal, ty v tu chvíli vůbec nemáš ponětí, co se venku děje, zajímá tě jenom ten vltavín. (...)Vlastně je to jak na houbách, jdeš lesem a říkáš si: kdybych byl hříbek, kde bych asi tak byl?“

(terénní deník, neznámý kopáč, listopad 2023)

O něčem podobném se zmiňuje Rane Willerslev (2007, s. 122-126), když píše, jak se sibiřští lovci pomocí nápodoby (*mimesis*) stávají lovenými losy. Lovec napodobuje zvíře pomocí této techniky, která je založena na schopnosti lovecké dovednosti a empatie. Přijímá jeho pohyby i zvuky, aby vytvořil věrohodnou imitaci a zvíře jej považovalo za člena vlastního živočišného druhu. Lovci tuto praktiku pojmenovávají „sváděním“ a je vnímána jako hra předstírání a manipulace, která umožňuje lovcovi získat ke zvířeti přístup a úspěšně jej ulovit. Hra na svádění je vždy spojena s rizikem, že se mezi oběma stranami vyvine skutečný, byť chvilkový, milostný cit. Jemné nápodoby se dají vysledovat i při kopání vltavínů.

Díry nabývají různých tvarů. Nejčastěji se jedná o poměrně pravidelný kvádr obdélníkové podstavy, který je relativně úzký a kopíruje sloupcový tvar kopáčova těla. Jeho delší strany poskytují dostatečný prostor s manipulací lopaty a švihem cepínu. Vše ovšem závisí na tom, v jaké hloubce se nachází požadovaná vltavínonosná vrstva.

Nejhlubší jámy jsou bezesporu v nesměňském lese, kde dosahují hloubky až osmi metrů. V takové hloubce už nejste schopni lopatou vyhodit na povrch vykutaný materiál, proto se zde používá jednoduchý systém kladek s kbelíkem přivázaným na laně. Kládkou se zde myslí například přehozená větev či spadlý strom. Tyto jámy však už nejsou výtvorem jednoho kopáče a stávají se spíše kolektivním dílem několika lidí, kteří je vytvářejí i několik dlouhých dní a nocí. Do těchto děr se pak kopáči dostávají buď pomocí jednoduchých žebříků (většinou vyrobených z pár hřebíků a okolních větví) nebo hlubších zářezů ve stěnách šachet, ve kterých se můžou podobně jako výškoví horolezci zapřít.

Obrázek 7: Hluboká jáma. Foto z nejmenované skupiny.

Obrázek 8: Hluboká jáma. Vlastní foto.

Když jsem si tato podivuhodná díla prohlížel, neubráníl jsem se analogii se středověkým dolováním a hornictvím. Tyto dávné štoly musely vypadat velmi podobně a nelišily se ani v použité technice, která se sice zdála na první pohled primitivní, ale byla velmi účelná. Jediným rozdílem bylo využití nosných podpěr a bednění, které kopáči vltavínů převážně zcela ignorovali. Pro vysvětlení absence těchto důležitých bezpečnostních prvků nemusíme chodit daleko – nezbyval na ně čas. Kopáči potřebovali v co nejkratším čase díry vykopat, vltavíny z ní vybrat a rychle zmizet. Byl to závod s časem i se zákonem. Někdy až doslova mrazilo z toho, když na dně několikametrové jámy začínal ještě boční tunel, který bez jediné výztuhy končil neznámo kde a nad ním se v tu chvíli nacházely desítky tun nestabilního překopaného písku a mazlavého jílu.

„Pár kluků je v tom písku určitě pohřbenejch, jsou to blázni. Kopou bočnice bez podpěr a vejdeš se tam pomalu jen tak, že i paty nohou musíš sklopit do vodorovný pozice. Tohle když tě zavalí, tak už ti nikdo nepomůže. Zával se dá často vypořádat, třeba se jen utrhne část stěny a ty máš několik málo sekund na to se odtud vyhrabat. Tohle si ale prostě jen sedne. Je to taková tlumená rána. A pak ticho. Rozmačká tě to na kaši. Když ale jedeš vrstvu a padá ti kamen za kamenem, na tohle absolutně nemyslíš. Máš rozostřený vidění, pumpa ti jede na dvě stě a kopeš jako fretka. Moje noční můra je někoho takovýho rozpláclyho na sračku tam dole najít.“

(terénní deník, Renton, srpen 2023)

Těžba vltavínů tak není pouze v rukou soukromých firem, ale v tomto případě se stává bottom up extrakcí, tedy zdola jdoucí lokální činností. V této perspektivě není vše v moci státního (báňského) dohledu a podnikatelských zájmů. Mezi obrovské lžice bagrů a několikatunové bubnové třídičky těžebních společností se dostávají drobné cepíny a obyčejné lopaty marginalizovaných skupin, které si na tyto kameny vznášejí nárok, byť z odlišných důvodů a motivací. V Polsku těmito šachtám, kde se podobnou extrakcí zdola těží černé uhlí, říkají *biedaszyby*, tedy jámy chudoby. Přitom i tito lidé si díky této těžbě dokáží přijít na slušný obnos peněz, kopou však převážně pro svou vlastní spotřebu a uhlí prodávají ve chvíli, kdy se pro ně stane zbytným zbožím.

Vltavín je v tomto ohledu, alespoň jak by jej chápala Anna Lowenhaupt Tsing (2021), procesem tzv. sběrové akumulace (*salvage accumulation*). Ta je rysem kapitalismu ve schopnosti vytvářet kapitalistickou hodnotu z neškálovatelných hodnotových režimů (bez kapitalistické kontroly). Tento tektit vznikl před dávnými miliony let, obchodníci

(kapitalisté) jej využívají, ale nedokáží jej vyrobit – je pro ně pouhou surovinou a zdrojem (podobně jako ropa a uhlí). Schopnost překupníků využívat tyto nekapitalistické procesy je rozpoznatelná v tom, jak dokáží zhodnotit kopáčskou práci. Kopáčům se žádná mzda nevyplácí a kopání není forma průmyslové výroby. Přesto vltavíny, které vykopou, musí být převedeny na kapitalistické zboží – sběrovou akumulaci. Kapitalismus tak v tomto světle není veden přímočarou ekonomickou logikou, ale je jakýmsi heterogenním výtvozem mnoha světů (Tsing, 2015).

V kontextu afrických, asijských a latinskoamerických zemí se takový způsob extrakce nazývá artisanální těžbou (ASM, artisanal small-scale mining), která stojí v opozici vůči velkoplošné těžbě (LSM, large-scale mining). V evropském kontextu se tyto termíny skoro nepoužívají, protože Evropa má odlišné těžební tradice a struktury a také přísné regulační rámce těžebního průmyslu (Hilson, 2002). Artisanální těžba je tak v evropských zemích historickým reliktem připodobňovaným k rýžování zlata i přesto, že jedna živoucí fosilie latimérie podivně dosud plave v jihočeském moři.

Obrázek 9: Kýbl na vylévání spodní vody. Foto vlastní.

I kvůli výše uvedenému zůstávám u rozlišení na bottom up/ bottom down extrakce, které bych v jejich odlišném přístupu dále specifikoval, ač jsem se o to pokusil již v úvodu této práce. Extraktivismus shora je vysoce technologizovaný a kapitálově náročný. Velký rozsah těžby si zkrátka vyžaduje objemnou infrastrukturu a technologii pro efektivní těžbu.

V arzenálu techniky jsou nejen bagry, buldozery a nákladní vozy, ale také pásové dopravníky, násypníky a třídičky. S tím jsou spojené i velké vstupní a provozní investice. Tyto areály musí splňovat bezpečnostní standardy, proto další investice směřují do ochranných opatření a monitorovacích systémů. Mají zaměstnance na vícesměnném provozu, ale také hlídače, kteří bedlivě střeží, aby se do ohraničeného areálu nedostal nikdo cizí. Tento typ extraktivismu má také významný přínos do národní a globální ekonomiky a je méně závislý na místních ekonomikách. Těžební společnosti odvádí nemalé částky na daních a licenčních poplatcích do státního rozpočtu. Pokud má stát podíl v těchto společnostech, získává dividendy z jejich zisků. Jistým způsobem ovlivňují i zaměstnanost regionu, protože v jejich službách pracují nejen přímí zaměstnanci závodu, ale také lidé z podpůrných služeb typu dopravy, stravování, údržby a bezpečnosti. Všechny tyto aspekty se dají najít i v ločnické pískovně, která se jako jediná v této zemi zabývá průmyslovou těžbou vltavínů. Bohužel jsem se do této pískovny nikdy nedostal fyzicky, protože zdejší bezpečnostní systém funguje dokonale a nepomohla ani předešlá telefonická a emailová komunikace. Zdejší pískovna si drží odstup a odmítá se vyjadřovat i oficiálním médiím v případě rozšíření těžby, která se ve veřejném prostoru diskutovala celý minulý rok (viz kapitola Papír).

Oproti tomu extraktivismus zdola využívá především ruční práci a obyčejné nářadí, má menší rozsah a potenciálně i menší environmentální dopad. Je často spojen s tzv. šedou zónou ekonomiky, ale zároveň hraje významnou roli v osobním, finančním přilepšení. Zisky z této činnosti nepodléhají dani, proto stát vynakládá nemalé úsilí k tomu, aby tyto kopáče potrestal. Neexistuje v něm žádný byrokratický aparát a složité papírování – vše se řeší osobní domluvou a neformální organizací mezi kopáči. V rámci obchodu je důležitá důvěra a pověst, proto nejsou účtenky ani stvrzenky nutné, naopak jsou vnímány jako překážka. Jelikož stojí mimo státní dohled a nerespektuje danou legislativu ani vlastnická práva a povinnosti majitelů pozemků, stává se z něj „enfant terrible“ českého práva.

Uvedené typy extrakcí spolu zatím vedou neustálý boj a nedá se mluvit o harmonické symbióze – každá z nich vychází z odlišné filosofie. Bylo by však naivní si myslet, že se v tomto případě volí mezi dobrem a zlem. Celá tato problematika je komplexnější a toto prolínání bude tématem dalších kapitol.

Většina vltavínových jam velkých hloubek nedosahuje. Za večer se dá vzhledem k fyzickým schopnostem i typu podloží vykopat díra hluboká maximálně dva metry. Některé

jsou mělké a slouží spíš jako drobné sondy. Kdysi bývalo zvykem, že pokud chtěl kopáč v kopání pokračovat, přes jámu zkřížil dvě větve ve tvaru X, což zároveň dávalo najevo, že si nepřeje, aby mu do jeho díry někdo vlezl a vrstvu mu takříkajíc vyžral. Dnes už je toto pravidlo spíše úsměvnou vzpomínkou a běžně se stává, že příchozí kopáči nezačínají hloubit jámy nové, ale pokračují v ražení těch dosavadních. To často vede k vyostřeným konfliktům, protože většina kopáčů si svá díla dokonale pamatuje.

„Tuhle jsem kopal a hned vedle byl kámoš, tady padnul ranec a tajhlencta nedala ani hovno, tamta se dokonce propadla, protože jsem se v ní prokopal do starý zasypaný díry a tam ty stěny vůbec nedrží. (...) Některý kopáči jsou na svý díry náležitě pyšný, taky aby nebyly, je to dřina jako kráva. Pokud nedokopou vrstvu, třeba ji jen trochu zahážou, aby nelákala někoho dalšího. Když tě chytí ve svý díře, vytáhnou tě za flígr a pořádně tě zmastí, dost si to hlídaj a jsou na to hákliví.“

(terénní deník, Renton, červenec 2023)

Díry se po dokončení kopání zahazovaly i nezahazovaly. Není se co divit lamentování zemědělců, kteří na své náklady díry zahrnují, aby jim do nich při sklizni nezapadl traktor či kombajn. Zase to byla povětšinou otázka zranitelnosti a prozrazení, v některých případech šlo ale o pouhé ignorantství a nezájem. Když chce kopáč díru zaházet a uvést ji do původního stavu, musí z ní vylézt, rozsvítit čelovku a začít zahrnovat. Samozřejmě by to šlo i bez svítilny, ale ochuzuje se o možnost nálezu kamene, který mohl během kopání přehlédnout. I tato činnost je postihována zákonem, a pokud někdo pořídí kamerový záznam, kopáče jednoduše usvědčí. Nehledě na to, že některé díry ani zaházet nelze (typicky lokalita *Jankov*), protože podloží je tvořeno tvrdým a mazlavým jílem, který se v mžiku promění v neforemné bahno. Díry se většinou zahazovaly na místech relativně nových a bezpečných, aby tak nedošlo k prozrazení nové lokality. Dělo se tak i v případech, kdy si kopáči nechtěli proti sobě nadobro poštvat místní obyvatele a agrotechnická družstva a žít s nimi alespoň v částečném příměří.

Při této činnosti docházelo mezi kopáči k dalším konfliktům. O těchto lidech se obecně nedá hovořit jako o dobře fungující komunitě (viz kapitola 3.2). Shodli se typicky na dvou věcech: „všichni policejní příslušníci jsou hajzlové a vltavíny jsou jejich život“. Na daných lokalitách tak nekopali pod heslem *Jeden za všechny, všichni za jednoho!*, spíše se navzájem tolerovali a sami sebe si zas tolik nevšíмали. To, co na kopaništích fungovalo, byly drobné party spřátelených kopáčů. Jeden hlídal, druhý kopal, třetí vyhazoval, čtvrtý

odpočíval. Jejich filosofie bývala přesto naprosto odlišná. Dnes už nikdo nekope sám na vlastní triko.

„Vrať se sem, ty čůráku! Kam si myslíš, že jdeš?! Koukej tu díru zaházet, nebo ti ji takovou nakouřím, že se z toho posereš! Kvůli tobě z toho tady budem mít průser úplně všichni. A seber si taky ten bordel, cos tady nechal! Kdo si myslíš, že to po tobě bude uklízet, parchante vyjebanej?!“

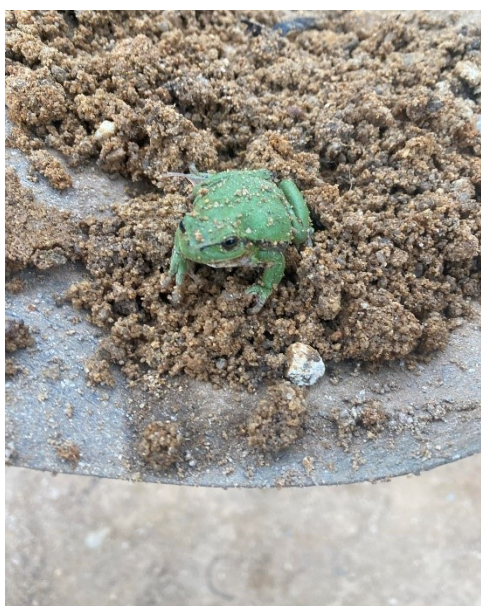
(terénní deník, Begbie, září 2023)

Odpadky jsou na lokalitách všudypřítomné. Sestávají převážně z dopitých PET lahví ochucených vod, plechovek energetických nápojů, vajglů z cigaret, lahváčů od piva a plastových obalů od všemožných svačin. Mezi nimi se často objevují vybité jednorázové baterie čelovek, zlomené násady od lopat a cepínů a také různé cáry kopáčského vybavení – nejčastěji proděravěných rukavic a roztržených částí oblečení. Čas od času někdo odpadky sesbírá, nebo je alespoň nahází do staré vykopané jámy, která pak slouží jako jedna velká odpadní jímka celé lokality. S extrémními případy typu použitých *buchen* od aplikace pervitinu jsem se osobně nesetkal, byť jsem několik takových fotografií viděl.

Obrázek 10: Jáma, co slouží jako odpadkový koš. Vlastní foto.

Nezahrnuté díry ležící ladem se postupem času stávají novým biotopem krajiny. Jejich vlhkost a přítomnost láká nové živočichy i rostliny. Jít v parném létě po kopaništi, kde jsou díry naplněné spodní vodou, znamená být pod neustálou palbou komárů a muchniček. „*Strážci vltošů!*“, jak kdysi trefně komentoval Renton tmavý oblak krvelačného hmyzu. Ve vodě se daří žábám a jiným obojživelníkům. Pod nohama skáčou hnědí skokani a obrovské ropuchy budí respekt. V noci se tato místa stávají kakofonickou dysharmonií vzkřeků a úderů cepínů. Všudypřítomný hmyz láká i drobné obratlovce. Výjimkou nejsou hadi, myši ani ježci. Při jedné výpravě jsem dokonce potkal kopáče, kterému z kapsy vykukovala ještěrka. Vykopl ji z jejího zimního úkrytu a tvrdil, že se ji doma pokusí zachránit. Všeomní ptáci zas využívají množství vykopaných žižal. Narušení půdního krytu vede občas k takovým bizarnostem, že rostliny i plodnice krásných hřibů vyrůstají vzhůru nohama a nedostatek světla způsobuje jejich albínské varianty. V hromadách písku a jílu se dařilo paličkovci, podbělu i plavuním. Litorál zarůstal orobincem. Vlivem neustálých disturbancí sice velmi pozvolně, ale bez potřeby dnes stále opěvovaných technických rekultivací³⁰.

Obrázek 11: Překvapená rosnička na lopatě.
Foto vlastní.

Obrázek 12: Ropuchy v litorálu. Foto vlastní.

³⁰ Rekultivace jsou formou krajinného plánování, která je územně vázaná převážně na plochy narušené povrchovou těžbou nerostných surovin. Základním cílem rekultivací je obnova krajiny jako polyfunkčního systému, jelikož u krajiny devastované povrchovou těžbou je většina funkcí dočasně utlumena či zcela eliminována. Tak zní alespoň technicistní popis celé věci. Myšlenka toho, že by se dané místo ponechalo svému osudu, zní v uších těchto lidí naprosto nemyslitelně. Na druhé straně stojí přírodovědci, kteří tvrdí, že tato spontánní sukcese vede z přírodovědného hlediska k lepším výsledkům než jakákoli technická rekultivace. Jinými slovy: finanční náročnost rekultivací je vysoká a většina peněz se vyhodí z okna. Proč jsou Češi posedlí představou, že technické řešení vyřeší problém pokaždé nejlépe? Stačí se dojet podívat do Besednice nebo do Brusné a přesvědčit se sám. Abych byl korektní, rekultivace Zatačky se povedla. Ale to je způsobeno tím, že se jedná o rekultivaci hydrickou, která je společně s rekreační rekultivací asi jediným spolehlivým nástrojem, aby se na místo kopáči znovu už nevraceli.

Obrázek 13: Starší kopaniště. Foto vlastní.

Kopaniště využívala i lesní zvěř. Stáda divokých prasat se velmi ráda rochnila v šedavém jílu. Během nočních výprav kolem mě neustále potichu našlapovali srnky³¹ a srnci, což v době říje přinášelo nejedno leknutí. „*Tady někdo blíje, nebo co?*“, komentoval tak kdysi srnčí bekání překvapený Begbie s hlavou vystrčenou z díry. Hloubka zaplavených děr a strmost jejich stěn má však i odvrácenou tvář a utopených či k smrti vysílených zvířat také není málo.

„Na tý louce se pasou krávy. Občas tam nějaká spadne. Bud' úplně celá, nebo se třeba propadne do starý díry a zlomí si nohu. Jednou jsem slyšel, že tam prej spadnul bejk. A to máš pak dvě možnosti. Bud' mu prokopeš boční dírou cestu ven, ale to zase pak riskuješ, že tě to rozzuřený a vystrašený hovado zabije. Nebo ho prostě zaházíš pískem. Hádej třikrát, jak to asi dopadlo...“

(terénní deník, Renton, červen 2023)

³¹ S mými kopáčskými aktéry jsme jim říkali „*patroni*“. Chodili mlčky kolem nás, pozorovaly dění. Občas nám přišlo, jako kdyby nás chránili. Z jejich reakcí se totiž dalo vyzorovat, že se někdo blíží. Podobnou funkci plnily též zatoulané kočky, které si kolem jam pochutnávaly na myších.

Obrázek 14: Kráva v díře. Foto anonymního kopáče.

Mršiny uhynulých zvířat se občas házely do jam zcela záměrně, jelikož hnilobný pach rozkládajícího se masa odpudil i ty nejodolnější kopáče. Výjimkou nebyly ani použité pleny či samotné výkaly. Naprostým extrémem byly pak na dně nastražená prkna se zabouchanými hřebíky, která jsou otočená hroty nahoru a pečlivě maskována v jemném písku³². Vietnamská válka hadr. Je těžké určit, kdo tyto nechutnosti prováděl. Kopáči vinili místní obyvatele, ale také mluvili o závisti a konkurenčním boji ve vlastních řadách. Ze své zkušenosti mohu potvrdit, že pravda je někde mezi tím.

³² Viděl jsem pouze na fotce, když o tom jedna parta kopáčů debatovala.

2.5 Podloží: „Bábovka je lepší než dort!“

„Blížíme se oklikou ke kopaništi. Auto nechávám asi tak kilometr odtud, aby nebudilo zbytečnou pozornost. Na každém předělu mezi lesem a polem celá naše skupina pokleká a termovizí se pročesává terén. Na kazatelkách čas od času vysedávají lovem posedlí myslivci a jejich nadávek a varovných výstřelů už jsme slyšeli dost. Kluci si navíc chtějí v lese vyzvednout vercajk, který si tam po poslední akci schovali. Stačí už jen to, že jsou po kopání špinaví od bahna. Často je kvůli tomu nevezmou do autobusu či do ranního vlaku, natož s cepínem přes rameno. Když jsem je vezl nazpět minule, pískem v kalhotách totálně rozdrbali zadní kožené sedačky. Táta ráno zuřil, protože to auto je jeho, a já si mezitím spokojeně vyspával po další probdělé noci. Hlínu z bitev si domů vozili už i váleční veteráni.“

(terénní deník, listopad 2023)

Specifický žargon kopáčské mluvy obsahuje spousty výrazů pro popis geologických vrstev a stává se tak příspěvkem do etnogeologie těchto lidí. Geolog by v jámě mohl dlouhé hodiny básnit o minerálním složení, mateční hornině, zrnitosti a indexu hornin, striktně by od sebe odděloval vrstvy miocenního a pliocenního stáří a s napětím hledal relikty mydlovarských, domanínských a ledenických souvrství. Kopáči většinou nemají přírodovědecké vzdělání, přesto se v místě také dokáží dokonale orientovat. Do hry vstupuje více barva, vůně a především zkušenost a praxe.

Tim Ingold (2021) si tohoto jevu všímá převážně při etnografickém výzkumu jiných než západních společností. Tvrdí, že kulturní odlišnosti jsou především výsledkem rozdílů v dovednostech, které se pěstují a začleňují do lidského organismu prostřednictvím praxe a pobytu v prostředí, čímž zpochybňuje tradiční dichotomii mezi biologickými a kulturními faktory. Tento ekologický přístup vnímání klade důraz na propojení lidského organismu s jeho prostředím a nabízí holistické chápání lidské existence. Západní kultura tradičně klade důraz na vizuální vnímání a objektivizaci prostředí, zatímco nezápadní kultury mají tendenci vnímat své okolí spíše multisenzoricky a participativně. Západní kultura je historicky zakořeněna v dichotomii mezi vizuálním a auditivním vnímáním, kde vizuální vnímání dominuje a je považováno za nadřazené auditivnímu a hmatovému vnímání.

Pokud by se u jednoho stolu sešel Descartes s Ingoldem a měli se bavit o smyslovém poznání, rozhodně by se neshodli. Descartes by se ke smyslům stavěl skepticky a tvrdil by, že smysly mohou klamat, protože nás často uvádějí v omyl a nejsou spolehlivým zdrojem

pravdy. Klád by důraz na racionální poznání a vrozené ideje, které jsou jasné a zřetelné. Ingold (2021) by oponoval tím, že smyslové poznání je výsledkem aktivního a nepřetržitého zapojení jednotlivce s okolním prostředím a v dané situaci tak nemůžeme oddělit mysl od těla – poznání je dynamický a propojený proces. Smysly jsou pro Ingolda nezbytným nástrojem pro pochopení okolního světa. A jako je pro Ingolda nemyslitelné oddělení mysli od těla, potažmo prostředí, pro Latoura je v teorii aktérů a sítí zas nemyslitelné oddělení společnosti od přírody – jsou provázané a tvoří společně jednu „*socionature*“³³. Přírodní a sociální jevy se vzájemně ovlivňují a formují, takže je nemožné plně pochopit jeden bez druhého.

Kopáčský svět je přesně takový: tvoří jakýsi hybrid geologického, extraktivistického a ryze praktického světa. Kopáči, přírodní objekty a technologie jsou bez rozdílu považováni za aktéry, kteří společně tvoří složité sítě vztahů. Vltavín je v tomto pojetí hybridem, který je z pozice geologie vnímán jako tektit určitých fyzikálních a chemických vlastností, z pozice kultury a ekonomiky jako zpeněžitelný drahý kámen využitelný ve šperkařském průmyslu a z pozice společnosti jako potenciální hrozba, protože při jeho těžbě dochází k přeměně původní krajiny. Kopáč vltavínů by si po dočtení tohoto odstavce přesto s chutí plivl do dlaní a pronesl větu: „*Kopu, tedy jsem!*“ a zanořil se pod zem. Jeho zkušenost a praxe je zachycena v následujících řádcích.

Organický materiál a ornice jsou pro kopáče *povrchovka*. Jedná se především o svět polních sběračů vltavínů, protože kopáč při své vertikální cestě dolů touto vrstvou teprve začíná a rozcvičuje se. Přesto je i v této vrstvě vlivem zemědělské orby možné vltavín najít a přitom skoro nekopnout do země, čehož jsem byl za nechápajícího nadšení kopáče několikrát svědkem.

Jezdil jsem převážně po lokalitách tvořenými štěrkopísky, proto se předem omlouvám, pokud vynechám některé názvy z *pádovek*. U díry je nejvíc podstatné to, jestli je *origo* a není to *překop*. Překop znamená, že už kdysi bylo dané místo překopané a kopáč louhuje už podruhé či dokonce poněkolikáté ten samý sáček s čajem. Neznačená to, že nemůže nic najít, jeho šance se však rapidně snižují. Poznává se to podle toho, že podloží je měkké a nekompaktní, nemá typický vzhled. Origo je oproti tomu původní nepřekopáný profil, kde jsou štěrkopískové vrstvy relativně tvrdé. Poměrně často se jede jakýsi

³³ Vycházím zde z knihy LATOUR, Bruno. *Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy*. Harvard University Press, 2004. ISBN 9780674013476.

kompromis, v překopu se občas objeví vočko originální, nepřekopané vrstvy a kopáči ji dojedou až do konce.

„Noooo, jak bych ti to vysvětlil... Máš stěnu díry, prostě krásnej geologickej profil. Ty vrstvy jsou něco jako patra dortu, když ho rozkrojíš a podíváš se dovnitř. Nahoře marcipán, pak korpus a krém, rozumíš? Pořád dokola se to opakuje. Anebo ne, hovno dort, spíš taková mramorovaná bábovka od babičky, to je lepší! Vrstvy kaka a vanilky se tak mísí mezi sebou, ale dokážeš to vysledovat, kam to jako jde a pokračuje. Už to v tom vidíš?“

(terénní deník, neznámý kopáč, prosinec 2023)

Štěrkopísková vrstva je *sypačka*. Na některých lokalitách se doslova sype, jinde bývá tvrdší a pevnější. Obsahuje drobné valounky křemenů a jemného, rezavého písku. Mezi ní se objevují vrstvy jílu, takzvané *lepenky* či *betonu*. Tento jíl je mnohem tvrdší, lepší se a nabývá různých odstínů, někdy se mluví o *šedivce*, *modráku* či *zelenáči*. Ve všech těchto vrstvách je možné nalézt vltavín, ale opět je to odvislé od konkrétního kopaniště.

„Tady ti to může padnout úplně kdekoliv. Jsou nahoře i úplně dole, pořád musíš bejt ve střehu a hlavně ho nesmíš nahulit cepínem. Tyhle rány na komoru jsou k nasrání, ale občas se to prostě stane. Jsou v písku i v jílu. Tady třeba z lepenky padaj míň, ale támhle přes kopec je najdeš jenom tam.“

(terénní deník, Renton, květen 2023)

Zajímavým fenoménem je vůně. Jen při jedné výpravě jsem se setkal ženou, která kopala. Z vykopaných vltavínů následně vytvářela šperky (náušnice, prsteny a přívěsky), které dále prodávala. Zjistil jsem až zpětně, že mnoho přívěsků, které se kopáčům houपालy na krku, prošly jejíma rukama. Ženy, převážně přítelkyně kopáčů, většinou hlídaly a upozorňovaly před blížícím se nebezpečím. Následně se přes jejich facebookové profily často vltavíny prodávaly, protože to v kopáčském světě zkrátka víc táhlo.

„To, kde chci kopat, si vybírám hlavně podle vůně jam. Voni mi spíš ten vlhkej písek, to je skoro jako u moře pod slunečníkem nebo na pískovišti, taková ta vůně dětství. Jíl mi moc nevoní, je takovej zatuchlej a podlejhá plísni. Zároveň je v těch jílovejch dírách pocitově větší zima, prostě taková vůně sklepa, kam jdeš pro kompot. Každý ten vltavín mi pak tu vůni připomene a vrátí mě zpátky.“

(terénní deník, Diane, září 2023)

Nedalo mi to a jako správný výzkumník a milovník čichové paměti jsem se zanořil do hloubky čerstvě vykopané díry. V letním ránu šla na dně jámy dokonce pára od pusy! Všudypřítomná vlhkost nasycená zvláštní zemitostí podloží, borovicovými silicemi zpřetrhaných kořenů a sporami hub a plísní mě ihned pohltila. Byl to jeden ze vzácných okamžiků, kdy se vůně stala i chutí, protože jsem najednou na jazyku ucítil příjemnou sladkost. Naprosto jedinečná a velmi prchavá esence, na kterou si však brzy zvyknete. Moravané mají vinné sklepy, kde se také mísí vůně ušlechtilých plísní s nezaměnitelnou vůní dřeva. Italové s oblibou říkají, že nejkrásnější vůně na světě je okamžik rozkrojení koláče kravského parmezánu. Odér je prý natolik intenzivní, že působí až afrodisiakálně. Afrodisiakální účinky nemohu potvrdit, ale možná se tím z hlediska kopání mnohé vysvětluje. Pokud mají Italové sýr a Moravané víno, Jihočeši se právem mohou chlubit vltavínovými jámami! A také výše zobrazeným kopáčským jazykem, který ke kulturnímu dědictví patří jakbysmet. Pokud by vltavínový extraktivismus zdola z jakéhokoliv důvodu zanikl, česká kultura by přišla o jedinečný etnogeologický fenomén.

U smyslů ještě zůstaneme. S přibývajícím pívem mi jeden zkušený, avšak již vysloužilý kopáč jednou řekl:

„Když na tebe ten vltavín konečně vykookne, šetři si tu chvíli a nikam nespěchej. Jen si to vezmi, jsi vlastně první člověk, kdo se ho po těch milionech let dotkne. Čekal tam jen na tebe. Někdy si říkám, jestli si tě ty kameny prostě jen nevybíraj a nerozhodují o tom, jestli je najdeš nebo ne. V lese jsem pokaždý taky našel víc hub až ve chvíli, kdy jsem je prostě přestal hledat. Když se vltavínu poprvé dotkneš, podle mě se mezi váma vytvoří nezrušitelný citový pouto, asi jako když ženská po porodu k sobě prvně přivine dítě. Proto jsem je měl dycky takovej problém prodat. Byly to takový můj děti.“

Na kopaništi jsem byl mnohdy svědkem podobných událostí. Třeba jako když jeden kopáč vydoloval krásně pravidelné, vltavínové vajíčko. „*To je úplně jak mentolová lesněnka!*“ zaradoval se, strčil kámen do pusy a začal jej cucat, aby omyl nalepený písek. Poté, co nás jednou vyhmátli policisté, jsem se Sick Boye ptal, proč byl celou dobu tak zařezaný a neschopný slova. Odpověděl mi:

„No ty vole, všechny ty vykovaný vltavíny jsem si narval do huby, aby mi je bengálci nešlohli. A to si piš, že bych je dokázal i spolknout, i kdyby mi ty ostrý hrany propíchny žaludek. Seděl bych pak klidně celej den na hajzlu s cedníkem u prdele, než bych je ze sebe dostal.“

Vrátím se ještě k Diane. Byla jedinou ženou – kopáčkou, kterou jsem za více než roční výzkum potkal. Tento svět patřil až na výše uvedené výjimky mužům. Byl to androcentrický svět nasáklý toxickou maskulinitou, testosteronem a misogynií. O ženách zde kolovaly sexistické vtipy a tu více, tu méně sexuální zkušenosti, které splňovaly definici znásilnění. Sexuální násilí bylo jen podsložkou násilí, které se zde v širším kontextu odehrávalo.

„Přijel jsem domů, a jak jsem byl unavený, tak jsem byl nadrženejší. Mladá už spala, ale vyskládal jsem ji na záda ten večer vykopaný vltavíny a začal ji šukat. Zezadu, tak to mám nejradši. Vzal jsem ještě masážní olej a pokropil jí tím celý záda. To bys nevěřil, jak se ty vltavíny pěkně blejskaly! Pak jsem jí ho narval do prdele, ale vona vykřikla, dala mi facku a utekla do obejváku. No pochopíš to, takový pěkný šutry!“

(terénní deník, neznámý kopáč, září 2023)

3. Nůžky

„Už celé jaro jsme se skoro denně vraceli nad ránem jihočeskými okresními silnicemi domů. Kačmar většinou chrápal na sedačce vedle mě, řídil jsem to zrezivělé zelené auto, které sloužilo jako terénní vůz i limuzína současně. Ranní mlha, hustá jako smetana, se válela mezi stromy a na loučkách kolem silnice. Potkávali jsme nákladní auta, co svázejí v cisternách mléko z kravínů, pár lidí na kolech se silonovými taškami na řídkách, kteří se živí rukama a kteří jezdí den co den na ranní směnu a už jsou zvyklí brzy vstávat a taky vědí, že jim nikdo jen tak zadarmo nic nedá a nikdo jim po ránu netleská, když jsou ještě opuchlí spánkem. Jen studený vítr letí nebem nad jejich hlavami a je pořád s nimi. A já jsem věděl, že my dva jsme nikdy nebyli proti těmhle lidem víc než nějakí zloději koní, i když jsme měli dlaně stejně ztvrdlé od násady lopaty a krumpáče jako oni. Oni se živili poctivě a nevěděli nic o mé zelené horečce, a že jsem už ráno unavený osmihodinovým kopáním, když je teprve budík probouzí.“³⁴

Ať už to spisovatel Jiří Hájíček myslel záměrně či nikoliv, povedla se mu v tomto odstavci pomocí mistrné lyričnosti zachytit sociální marginalizace a vyloučenost kopáčů vltavínů. Marginalizace je proces, který vede k omezení nebo vyloučení jednotlivce nebo

³⁴ HÁJÍČEK, Jiří. *Zloději zelených koní*. Druhé vydání. Brno: Host, 2015. ISBN 978-80-7491-604-5. s. 79-80.

skupiny jedinců z hlavních sociálních, ekonomických nebo politických struktur společnosti. Tento stav může být způsoben různými faktory, včetně chudoby, nedostatečného přístupu k vzdělání, diskriminace nebo sociálních stereotypů. Marginalizace odráží myšlenky, že člověk je odsouván na okraj procesem probíhajícím ve společnosti bez vlastního vlivu. Ne on, nýbrž struktura fungování společnosti je zodpovědná za jeho životní situaci. „Margo“ se mění z „hranice“ na „okraj“. Marginalizovaný zkrátka nepatří nikam a je obětí exkluzivních mechanismů společnosti (Sedláková, 2002, s. 26).

Sociální marginalizaci a vyloučení zprostředkovávají hlavně masová média. Ve veřejném mínění vytvářejí umělý obraz světa vyloučených. Medializují se převážně znaky habituální, fyzické (násilí) a jazykové (výhrůžky) odlišnosti včetně nepořádku v daném prostředí (Mareš, 2000). Namátkou zmíním jen pár novinových titulků: *Hledači vltavínů plundrují les*³⁵, *Výhrůžky, agresivita i násilí. To vás může čekat, když v lese na Českobudějovicku narazíte na ilegální kopáče vltavínů*³⁶ či *Kopáči vltavínů drancují jižní Čechy. Od ilegální těžby je neodrazují pokuty ani hrozba vězení*³⁷. Podobné znaky vyloučení má v českém prostředí například prezentace romského etnika. S obdobnou kritikou přichází i Bourgoise (2003, s. 11-16), který zdůrazňuje, že tradiční sociálněvědní výzkum nedokáže o těchto lidech získat relevantní informace, protože se spoléhá pouze na statistiky a průzkumy náhodných vzorků společnosti.

Začněme například vytvářením sociálních stereotypů. Když jsem se komukoliv ve své sociální bublině včetně nejbližších přátel a rodiny zmínil, že zkoumám kopáče vltavínů, všem se okamžitě zježily chlupy, praktikující jedinci se pro jistotu pokřižovali na hrudi a celou věc komentovali slovy: „Ty myslíš ty feťáky, co ničí úrodu a lesy?“ Tyto soudy jsou podmíněné především dominantní reprezentací médií a zájmovými skupinami (těžařská lobby), které mnohdy zpracovávají sociální a kulturní charakteristiky kopáčů zjednodušujícím a tendenčním způsobem. Tento způsob vnímání kopáčů pak vytváří

³⁵ PELÍŠEK, Antonín. *Hledači vltavínů plundrují další les. Tentokrát u Byňova na Novohradsku*. Online. IDNES.cz. České Budějovice, 2014. Dostupné z: https://www.idnes.cz/ceske-budejovice/zpravy/hledaci-vltavinu-plundruji-les-u-bynova.A141027_2111244_budejovice-zpravy_mrl. [cit. 2022-10-27].

³⁶ VODIČKA, Matěj. *Výhrůžky, agresivita i násilí. To vás může čekat, když v lese na Českobudějovicku narazíte na ilegální kopáče vltavínů*. Online. Český rozhlas České Budějovice. 2023. Dostupné z: <https://budejovice.rozhlas.cz/vyhruzky-agresivita-i-nasili-vas-muze-cekat-kdyz-v-lese-na-ceskobudejovicku-9054431>. [cit. 2024-06-05].

³⁷ BYDŽOVSKÝ, Jiří. *Kopáči vltavínů drancují jižní Čechy. Od ilegální těžby je neodrazují pokuty ani hrozba vězení*. Online. CNN PRIMA NEWS. 2023. Dostupné z: <https://cnn.iprima.cz/kopace-vltavinu-neodradu-pokuty-ani-hrozba-vezeni-policiste-jich-letos-chytili-pres-tricet-414224>. [cit. 2024-06-05].

předsudky, které a priori vedou k jejich vyloučení. Nálepka „černého kopáče“ se pak nenosí ani mezi nimi samotnými, protože je zatížena slovy nelegálnosti a ilegálnosti a jejich odmítavé stanovisko je spíš reakcí na vnější pokusy zařadit je do této obecné kategorie (Abu Ghosh, 2008). Jednou z mnohých strategií kopáčů je například sběr odpadků na lokalitách těžby, zahazování dřev po druhých a tím pádem přenesení negativního obrazu alespoň na jinou podskupinu, se kterou nechtějí nic mít.

Podobně je to s otázkou diskriminace. Pokud je například kopáč vltavínů odkázán na veřejný způsob přepravy, riskuje tím, že do dopravního prostředku nebude vpuštěn nebo z něj bude během cesty vykázán. Nemusí to ani nutně znamenat, že svým ušmudlaným zjevem porušuje přepravní podmínky, protože si tyto kopáči nosí v batohu věci na převlečení. Pozná se to většinou podle mozoľů na rukou, kruhů pod očima a hlavně kvůli tomu, že nastupují na zastávkách, které jsou od lokalit nejbližší a je to zároveň první ranní spoj, který ten den vyráží na svou pouť. Místní lidé to zkrátka poznají a to u sebe kopáči nevozí ani své vybavení, které z tohoto důvodu nechávají ukryté v lese nebo zaházené v díře. Stalo se mi to jednou, když jsem Sick Boye vyprovázel na vlakový spoj.

„Když sis v noci nakopal, ty zmrde, tak si domů zaplat' taxíka!“

Platí to i při návštěvě zdejších obchodů a restauračních zařízení. Měl jsem v Ločenicích chvíli čas, a když jsem na rohu místní hospody zahlédl svítící logo s nápisem Platan, mohl jsem odolat jen stěží. Přiznávám, že volba německé Bundeswehr parky a pohorek nesplnila mezi místními montérkáři předepsaný dresscode a ihned jsem se dostal do hledáčku nejvíc opilého furianta, který svými rozumy udivoval i obsluhu za barem. V tu chvíli mě ale zachránilo pověstné opilecké štěstí, protože týden předtím jsem si na jedné studentské akci dal do trumpety se studentem ČVUT, který v této vesnici bydlel a seděl k mému překvapení hned vedle u stolu. Komentoval to slovy:

„Ty vole, nazdar! Kde se tu bereš? Vyser se na něj, tady kope pŭlka vesnice, jenom ho vytáčí, že sem jezdí cizí. To je taky nápad jezdit sem v sobotu, tady se nejlíp kope přes všední dny.“

I z toho důvodu se veškerý proviant vozil s sebou a lidská sídla se pro jistotu obcházela obloukem nebo v rychlosti projížděla. Nenávist místních obyvatel nebyla koncentrovaným hněvem jenom vůči kopáčům vltavínů, jejich nevraživost směřovala i ke zpupnosti a rozšiřujícím se tendencím těžebních firem či k jednotlivým majitelům okolních pozemků,

kteří pod hlavičkou státem povoleného geologického průzkumu hloubili ze zjevných důvodů mnohem větší jámy, než bylo předem sjednáno³⁸.

3.1 Biografie: *Stonespotting*

V této podkapitole si hraji s analogií legendární knihy *Trainspotting* (1993) od skotského spisovatele Irvina Welshe. Welsh ve svých románech a povídkách často zachycuje osoby na okraji společnosti a vyloučených lokalit. Výraz *trainspotting* navíc v britském slangu 80. let minulého století znamenal jakoukoliv posedlost určitým tématem či fenoménem, ať už šlo o šotoušské fotografování vlaků, dívání se na přihloupelé telenovely nebo sbírání hokejových kartiček. Kopání vltavínů je pro mnohé zálibou, ale v pravém slova smyslu spíš drogou, tzv. *stonespottingem* – tak jako heroinem, který je ústřední linkou této zmiňované knihy. Moji kopáčští aktéři jsou Renton, Begbie a Sick Boy a v jejich přítomnosti jsem strávil většinu času výzkumu. Následující řádky patří právě jim.

Možná někoho překvapí, proč jsem nesáhl po jiném filmu, vždyť *Zloději zelených koní*³⁹ (2016) na motivy stejnojmenné knihy se přímo nabízejí! Kopáči ale tento film nikdy neměli moc v lásce. Nešlo ani tak o to, že některé scény kopání vltavínů byly spíše úsměvné a neodpovídaly skutečnosti (zde zobrazeným honičkám s policisty se doslova vysmívali). Herec Pavel Liška alias *Kačmar* svou roli naopak zvládl bravurně a mnohým kopáčům se svým výkonem opravdu připodobnil. Šlo spíš o to, že tento film vzbudil u části publika dobrodružnou touhu a začali jezdit na místa, kde se aktivně kopalo. Na kopáče se opět na chvíli upřela mediální i společenská pozornost a to se jim úplně nelíbilo. Zde stoprocentně platí (ač mně osobně ten snímek tolik neuráží), že kniha je lepší než film. Jiří Hájiček totiž v knize popisuje zlatou éru kopání, tj. 80. a 90. léta minulého století, kdy bylo spoustu věcí jinak, a z kopáčské pozice procházely události, kterým by dnes nikdo nevěřil. Dost těchto

³⁸ Na tento problém již kdysi upozorňoval spolek Natura Nesměň, který v roce 2017 zaslal dopis tehdejšímu ministrovi životního prostředí Richardu Brabcovi, ve kterém mimo jiné uvádí: „*Naleziště vltavínů přitahují legální i nelegální těžbu, včetně tzv. černých kopáčů. Navíc v mnoha případech těžba probíhá neoficiálně, často pod záminkou jiné, úředně povolené činnosti. Záminkou pro nelegální těžbu se totiž mohou stát jakékoli zemní práce, včetně pouhého geologického průzkumu ložiska. Z nedávné doby jsou známy případy velkých jam vzniklých na místech, kde původně měly být pouze malé sondy do podloží. Řeší se i příklad výstavby nového rybníka, jehož hloubka činila neuvěřitelných osm metrů (a podle některých zdrojů i více).*“ Celé znění dopisu k nahlédnutí zde: http://www.nesmen.cz/images/stories/NATURA/mps_scan.pdf

³⁹ Film režiséra Dana Wlodarczyka, více info zde: <https://www.csfd.cz/film/63457-zloději-zelenych-koni/prehled/>

lidí má tuto knihu doma a Hájičkovi už stačili odpustit – strhla totiž podobnou vlnu nadšení. I z toho důvodu používám některé její pasáže jako průvodce textem.

Ještě jsem mohl použít jedenáctý díl s názvem *Zelená Horečka*⁴⁰ z detektivní série *Místo zločinu České Budějovice* (2023), kde je ale špatně už úplně všechno. Stojím si zde za svým: Trainspotting připomíná svou posedlostí, dravostí a zároveň společenským vyloučením těchto marginálních lidí všechno to, co jsem při tomto výzkumu zažil i já.

Renton

Toho času student osmé třídy základní školy. Seznámili jsme se přes sociální sítě v jedné z mnoha vltavínářských skupin. Dlouho jsme si jen psali, protože jsem měl ještě mnohé studentské povinnosti v Praze a postupně jsem sbíral odvalu vyjet s ním poprvé do terénu. Naše první setkání bylo jako první rande – nervózní a chvílemi trapné, ale nakonec jsme si padli do oka. Byl jsem přeci jen trochu nesvůj, když mě do tajů této problematiky zasvěcoval o mnoho let mladší kluk, ale rychle jsem tento argumentační faul pustil z hlavy. Jeho kopáčské zkušenosti mě v mnohém inspirovaly a možná jen díky tomu jsem u tohoto tématu vydržel. I přes veškeré klady Renton často kvůli svému endomorfnímu somatotypu a lehké koktavosti narážel v kopáčském světě na posměšky. Bylo na něm mnohdy vidět, že mu to vadí, ale nikdy neřekl ani slovo. V tomto ohledu jsem k němu cítil jisté paternalistické sklony a společně s Begbiem, který nikdy nešel pro nadávku a ránu za bezpráví daleko, se tato ochrana vcelku dařila a Rentonovi se v naší společnosti zalíbilo. Vltavíny byly jeho svět, do kterého často utíkal od problémů doma i ve škole.

O těchto problémech jsem se dozvěděl až postupem času. Výčet to byl vsutku pestrý: údajné sexuální obtěžování, přestupky vůči občanskému soužití, ublížení na zdraví. Ve škole propadal, protože veškerou výuku prakticky prospal. Když kopete celou noc, ani mladý organismus nevydrží fungovat při takovéto zátěži. Renton miloval sladké! Na pištínské čerpací stanici, kde pokaždé začínal a končil náš výlet, dokázal spořádat několik čokoládových palačinek a vdolečků, které zapíjel energetickými drinky. Cigárko na slehnutí nesmělo chybět. Cukr byl jeho českobudějovickým motorem. Doma byla situace podobná. Rodiče se rozvedli a táta ho tahal z každé bryndy, s mámou se skoro nevidal. Vltavíny mu doma tolerovali snad jen proto, že jeho otec i děda sami kopali – patrilinéární žezlo se tak

⁴⁰ Režie Jiří Chlumský, více zde <https://www.csfd.cz/film/1107001-misto-zlocinu-ceske-budejovice/1279179-zelena-horecka/prehled/>

předávalo z generace na generaci. Situace se přiosvětila ve chvíli, kdy si Rentonův otec našel novou přítelkyni. Ta mu tento životní styl přestala tolerovat úplně a do toho jen přilil olej do ohně fakt, že Rentona během této doby při kopání dvakrát chytli.

„Ještě jednou mě chytí a zavrou mě do pastáku, pořád jsem ještě nezletilej. A tam se vlastně dost bojím, vždyť se na mě podívej. Táta chce, abych tam šel a zažil to, jenom tak prej dám pokoj. Už teď musím každéj tejdě chodit na nějaký zpíčený nápravný kurzy, kde sedím se samejma cikorkama a hrajeme deskový hry. Jestli mi tyhle setkání daly něco do života, tak možná kde sehnat levný piko a v jakým obchodě se nejlíp krade.“

(terénní deník, leden 2024)

Někdy jsem tak Rentona vyzvedával u jeho prarodičů, kde dočasně bydlel. Žili jen o pár domů vedle ve stejné vesnici. Renton byl z nás čtyř nejmladší, proto se mu dařilo s mnohem větší úspěšností navazovat kontakty mezi ostatními kopáči, kteří byli dost často podobného věku. Měl informace o současných stavech lokalit, věděl, kde to teď nejvíc *smrdí* průšvihem a kde to taky nejvíc padá. Nebál se o tyto informace podělit, což mu naopak mnozí vyčítali a odmítali se s ním bavit, protože všechno *vyslepičí*. Na telefonu trávil během cest většinu svého času a neustále si s někým vyměňoval nálezové fotky kamenů, které zároveň obratem překupoval a prodával dál. Nechci působit závistivě, ale o takovém množství peněz, které měsíčně otočil i chytrě investoval, se mi nezdálo ani v nejdivočejších snech středoškolských brigád.

Renton měl své sny. Chtěl co nejrychleji vypadnout ze základní školy a jít na nějaký učňovský obor, kde by dostal příslušný papír a mohl se konečně osamostatnit. Snil o terénní motorce, se kterou by jezdil kopat. Ve svém věku byl totiž čistě závislý na tom, kdo ho někam odveze a zase přiveze nazpátek. Často jsem měl pod vahou těchto okolností výčitky svědomí, ale naučil jsem se je vytěšňovat. Spojovaly nás kameny.

Begbie

Jak píše samotný Irvine Welsh: *„Begbie nejel v drogách, jel v lidech.“* To u tohoto kopáče platilo jakbysmet. Begbie byl abatyše křížená s pitbulteriérem. Jednal bez rukaviček a svým výbušným temperamentem si dokázal vybudovat respekt. Když jsme spolu jezdili, věděl jsem s jistotou, že se mně ani dalším kopáčům nic nestane. Choval se občas velmi agresivně, ale ke své partě zachovával věrné přátelství. Miloval konflikt. K jeho násilnickým

sklonům mu ale někdo musel dát dobrý důvod. Tenhle člověk bojoval do posledního dechu. Zakousl se a nepustil do chvíle, než bylo po všem.

Setkali jsme se poprvé ve tmě jedné z pískoven, kam se po nocích jezdilo kopat. „*Trochu pobouchat kráter!*“ jak říkali kluci. Z party jeho dvou dalších parťáků šel strach. Jeden byl evidentně něčím najetý, protože nepostál na místě, dělal zbrklé pohyby a jeho čelistní panty se kroutily v děsivé křeči. Druhý ze skupiny měl na volno puštěného psa, který už měl sice ta nejvitálnější léta za sebou, ale stejně by nás dokázal pěkně prohnat. Slovo dalo slovo a Begbie se přidal k nám. Poté sám celou situaci diplomaticky zhodnotil slovy:

„S váma se dá aspoň rozumně pokecat, nemáte v hlavě nasráno a na ničem nefrcíte. Já už ty fetky nemůžu vystát.“

Begbie pocházel z jihu, ale několik let strávil na severu republiky. To odtud si přivezl prořízlou hubu, zkratkovité jednání a zkušenost pouličních a hospodských bitek. Jestli jsou zde uvedené příběhy občas na hraně, severské historky jsou bohužel naprosto nepublikovatelné. Jeho ruce byly potetované a sem tam byla poznat mezi chlupy nezhojená jizva. Begbie byl tak o dekádu starší než já a se svou postavou připomínající vychrtlého, avšak šlachovitého borce ze spartánského kotle z naší řady naprosto vybočoval. Vyučil se na kuchaře, ale vařil jen chvíli, respektive do posledního průšvihu. Ani s jedním rodičem se dlouho neviděl, podle jeho slov je celá rodina nadobro rozhádaná.

„Vždyť moc dobře víš, jak funguje gastro. Pinglové jsou sjetý a kuchaři imrvéře vožralí. Tak jsem chlastal. Vařil jsem v motorestu, kam denně přijelo tisíc lidí, byl to neskutečněj hukot. Chrápál jsem v kuchyni a ráno začínal dvacítkou cigaret, dvěma redbulama a flaškou tuláka. (...) Jednou byla po šichtě oslava. Trochu jsem se nepohodl se šéfem a totálně jsem ho rozkopál, zničil jsem vybavení hospody, všechno jsem to vyházel oknem ven. Dělal jsem takovej bordel, že přijeli státní. Ty jsem taky zbouchal. Ráno jsem se probudil nahej a zmlácenej na záchytce. Co se dělo mezi tím, si nepamatuju.“

(terénní deník, říjen 2023)

Od té doby Begbie nekouřil, nepil a od této životní etapy se nadobro odstříhl. Výhodu to mělo v tom, že jsme se mohli v řízení auta střídat a pokaždé ho vzal někdo jiný. Začal pracovat jako gastarbeiter na stavbách v Německu, tam ho ale ošidili na výplatách a doteď mu dluží. Když jsme se viděli naposledy, pracoval pořád v zahraničí a rozvážel náhradní automobilové díly. Byla na něm vidět už tenkrát obrovská únava, když se po každé šichtě

vracel zpět domů a ještě jezdil kopat. Navíc ho trápily velké bolesti zad a menisků v koleni, pořád do sebe cpal nějaké prášky na bolest. Občas jsme zašli pokecat na pole, kde jsme zároveň hledali vltavíny, ale Begbie nevypadal, že by se alespoň v dohledné době ke kopání vrátil. Kameny měl pro radost a jejich prodej zvažoval pouze ve chvíli, když se například rozbilo auto nebo vytekla lednička. Navíc při jedné z nočních výprav potkal svou současnou přítelkyni a zatím to vypadá na lásku jako trám!

Sick Boy

Ty vltavíny, co schovával tenkrát před policisty pod jazykem, opravdu nespokl. Od té doby si ale dával mnohem větší pozor. Byl ostražitý a všechno si dvakrát předem rozmyslel. Měl k tomu dobrý důvod – podobně jako Renton už dva záznamy měl a do pastáku se mu nechtělo ještě o chlup víc. Se Sick Boyem jsem se poznal přes den na kopaništi, kde prolézal díry a supil⁴¹. Na první pohled mě zaujaly jeho perfektně střížené kotlety, které naposledy nosil Lewis Collins coby tajný agent Bodie v britském seriálu Profesionálové. Podobně jako on si liboval v bojových sportech a byl nadšenec do MMA.

Sick Boy studoval střední školu a jejím zaměřením měl ke geologii a přidruženým oborům poměrně blízko, proto jsme spolu často vedli dlouhé rozhovory, jak se o těchto věcech na dnešních školách vyučuje. Vyrůstal s rozvedenými rodiči, takže se co týden pohyboval na ose střídavé péče. Kopat mohl jet jen tehdy, když bydlel zrovna u své matky, takže s námi zase tolikrát být nemohl. Jelikož byl ještě z jižnějšího jihu než všichni ostatní, dopravoval se na smluvená místa na vlastní pěst. Kolikrát bylo až úsměvné, když ho na lokalitu přivezla jeho vlastní máma a udělala mu svačinu. Jeho otec jej v kopání nepodporoval jen z toho důvodu, že nechtěl, aby skončil ve výchovném ústavu – jinak on sám kopal kdysi také. Ještě více úsměvná byla skutečnost, že Sick Boye v kopání podporovala nejvíc jeho babička z otcovy strany, která s ním na poli vltavíny sama hledala.

Sick Boy chtěl po maturitě na vysokou školu. Marně jsem jej přemlouval do Prahy. Podle jeho slov to bude mít z té jihočeské blíž na kopaniště. Byl také jediným z mých aktérských kopáčů, který se víc zajímal i o jiné minerály a horniny. Pořád nám básnil o tom, jak chce kopat ametystové žíly a vyhrabávat z hlíny krystaly citrínu. Jeho sbírka tak nebyla čistě

⁴¹ Supení = prohledávání jam a vykopaného písku s vidinou nálezů přehlédnutého vltavínu, podobné dávnému paběrkování na poli. Etymologie slova odkazuje na kroužící supy nad mršinou, kteří se obrazně po najezení hyen sletí na zbytky hostiny.

vltavínová, ale obsahovala i další typy tektitů a meteoritů. V tomto směru se Sick Boy vymykal i vzhledem k ostatním kopáčům. Ty nějaké odborné publikace a studie o vltavínech moc nezajímali, potřebovali je jen vykopat a dobře prodat. A mezitím chvíli žasnout nad jejich krásou.

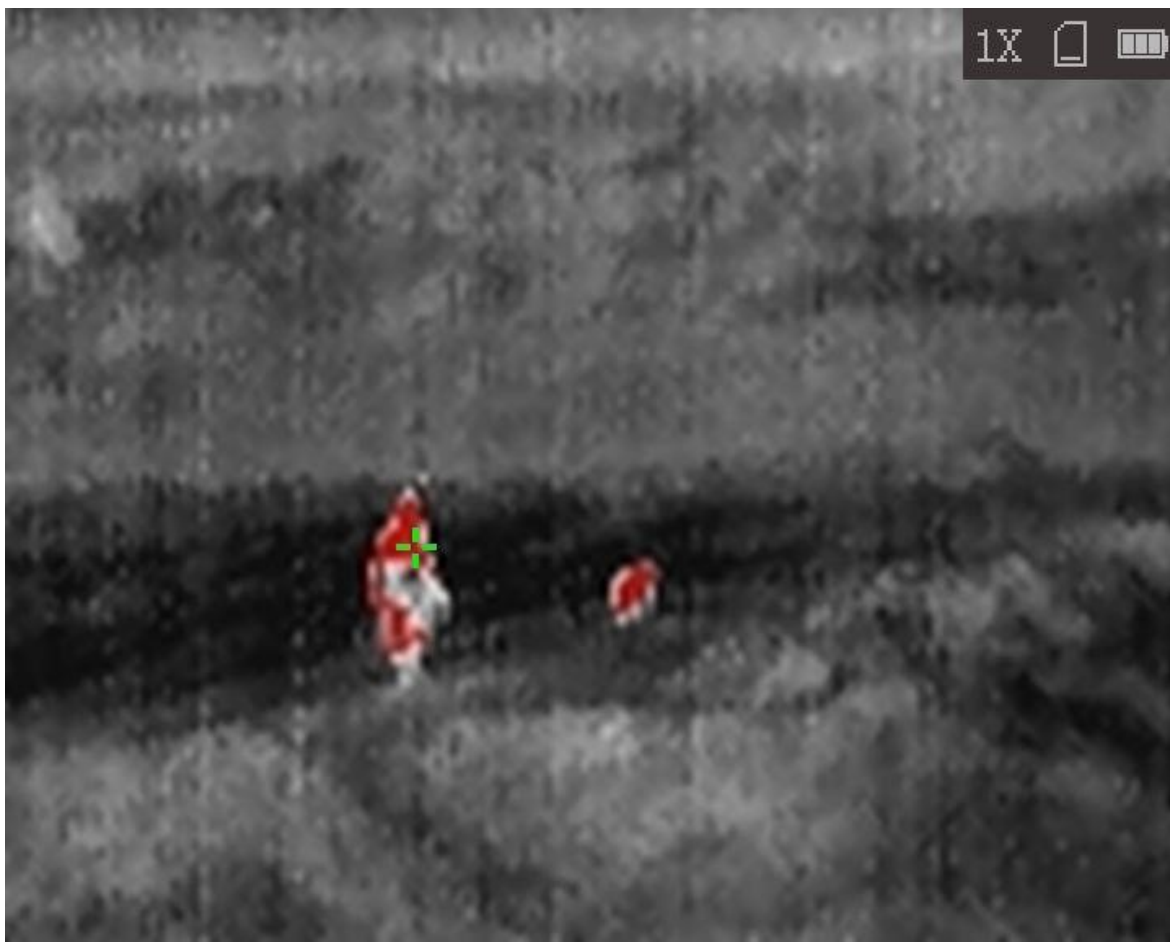
3.2 Kopání: „Házej, kopej!“

„Doba kamenná, doba doba kamenná/ Kam přijde můj gang je najednou doba ledová/ Doba kamenná, doba doba kamenná/ Někoho to ničí, mě to vydělává/ Je to čistá práce, nikdo nevolá a nezvoní/ Dřu jak bratr Ilja, jsem diskrétní a precizní“

(ICY L, Doba kamenná, Rentonův playlist)

Toto úsloví se stalo kopáčskou mantrou a znamenalo něco ve smyslu civilního „Hej, rup!“ Každý kopáč chtěl především kopat. Házet lopatou byla sice nedílná součást celého procesu, ale byla to také nejúnavnější část a nikomu se do ní nechtělo, protože v této fázi se nedalo nic najít a jenom se tak čistil prostor pod nohama.

Kopaniště bylo takové větší dětské pískoviště, kde se jen změnila velikost hraček. Přesto zde fungovala určitá nepsaná pravidla a existovala jistá forma mocenských vztahů i sociální nerovnosti. Začalo to už tím, že někdo se přivezl v autě, jiný dorazil na odrážedle a zbytek přišel pěšky. Bylo zvykem, že každý, kdo se blížil s podobnými úmysly, při svém příchodu pár desítek metrů před lokalitou typicky hvízdnul. Omezuje mě (v textu) forma psaného projevu a mizerné pískací schopnosti (v terénu), tudíž tuto nezbytnou formalitu zastával Renton. Pak se chvíli čekalo, jestli bude hvízd opětován. Dával se tak čas hlídačům, aby si nás svým zrakem dostatečně prohlédli. Připomínalo to situaci vstupu do luxusní restaurace, kde vás nejprve uvítá číšník a následně celou delegaci odvede k vybranému stolu. Na tak přehnanou etiketu si sice nikdo nepotrpěl, přesto jsme tuto tradici se špačkovskou precizností dodržovali. Špatné na tom bylo jen to, že se takto naučili hvízdát i policisté, takže to postupem doby přestalo dávat smysl.

Obrázek 15: Příchod nových kopáčů na lokalitu. Foto vlastní z vypůjčené termovize.

Po příchodu se prováděla prospekce již vykopaných děr, zkoumali se vrstvy a domlouvalo se, jestli každý pojede na vlastní pěst nebo se bude díra hloubit společně. Pokud byl na lokalitě někdo známý, nesmělo chybět patřičné osobní přivítání. „*Tak co, padlo něco?*“ byla jednou z typických vět, které otvíraly konverzaci.

Na některých lokalitách se dopředu vědělo, kde kopou „problémoví“ kopáči, kterým se raději obloukem vyhnout. Do jejich děr se zkrátka nelezlo a neudržel se s nimi žádný kontakt. Roli hrály i předchozí antipatie jak přímo z terénu, tak z virtuálního prostředí. V kopáčském světě měl každý jednotlivec jen jednu pověst. Pokud jste šidili na kamenech, zmatňovali jste kyselinou způsobené poškození nebo jste se provinili jakýmkoliv jiným způsobem, kopáči si to mezi sebou řekli. Existovala jen jedna šance a důvěra.

Kopaniště sdružovalo kopáče rozdílného věku, etnik a socioekonomického postavení. Všichni byli nakonec od bláta umazaní stejně, to ovšem ještě neznamenalo, že by si padli

kolem ramen. Věková hranice se pohybovala nejčastěji od 14 do 55 let, nejzastoupenější skupinou pak bylo rozmezí 15 až 35 let. Sick Boy se tomuto zjištění pokaždé smál a dodával:

„Všude v novinách se píše, že se místní obyvatelé bojí, že jim do těch jam spadnou děti. Ale jak tam můžou spadnout, když je ty děti samy kopou?“

Snažil jsem se mezi mladistvými a dospívajícími najít nějaký společný jmenovatel, který by alespoň částečně vysvětloval, proč všichni po nocích kopají. Jakou roli v tomto procesu hraje např. rodina, škola a vrstevníci. Většina z nich pocházela z neúplných, rozvedených a nefunkčních rodin. Toho si všímá i Wacquant (2007), když píše, že rebelující mládež pochází z nestandardních, rodinných struktur, kde je přítomen jen jeden rodič, což může ovlivnit její sociální a emocionální vývoj. Někteří si kopáním přivydělávali, protože nedostávali žádné kapesné (buď na to rodina neměla, nebo jako v případě Rentona nedostával peníze kvůli tomu, že jeho nevlastní matka věděla, že kameny prodává a vydělá si dost sám). Dost z nich využívalo i nefunkčnost rodinných vztahů (matka povolí, otec ne, ale ten je teď pryč a nic se nedozví). Všechny je naopak spojovalo opovržení školou a obecně vzdělávacím systémem. Záškoláctví, oboustranná šikana, nedostatečný zájem učitelů. To všechno byly faktory, které dospívající kopáči zdůrazňovali. Jsem si vědom, že všichni tito autoři popisují marginalizované skupiny a rebelující mládež na Západě (Anglie, Francie), ale z mého pohledu se tyto poznatky dají přenést i do českého prostředí. Bez ohledu na geografickou polohu je totiž fenomén marginalizace, strukturální a ekonomické nejistoty přítomný i ve střední a východní Evropě a nejvíce se projevuje právě u těchto vyloučených skupin (viz již zmiňovaný Yasar Abu Ghosh a romské obyvatelstvo v jihočeské vesnici s fiktivním názvem Tercov). Rural culture je tak nápodoba městských perifériích západních měst, kde je vysoká míra chudoby, nezaměstnanosti, ale také násilí a kriminality.

„Já do školy teda chodit musím, protože bych měl jinak doma peklo. Když udělám průser, tak mě fotr seřeže. Ale s nikým se tam moc nebavim, jsou to stejně kreténi. Přijedu z kopání a jdu třeba rovnou na autobus. Na nějakou přípravu a úkoly seru, na to nemám čas. Ve škole hlavně spim, nebo tak jako podřimuju. Nějakej učitel mě klidně nechá chrápat, je mu to jedno a chce mít klid, viš co. Stejně, co bych mu asi tak řekl? U nás to moc nehrotí, prolezu s čtyřkama odshora dolů. Spíš jenom chtěj, abych už co nejdřív vypad a neměli se mnou žádnou práci.“

(terénní deník, neznámý kopáč, červenec 2023)

Nejvýznamnější roli hráli vrstevníci. Ne ti ze školy či susedství, ale kamarádi z dětství. Pro všechny tyto kopáče byla lokalita místem, kde se alespoň trochu cítili mezi svými, měli stejný zájem a všechno špatné se na okamžik rozplynulo a odsunulo jinam. Bylo to prostředí, ve kterém se vyznali, které jim rozumělo. Všechno, co umí a co potřebují umět, se naučili tady. Bourgoise (2003) v tomto ohledu mluví o „*street culture*“, pouliční kultuře. Právě v této sféře se těmito mladým lidem formují jejich identity a hodnotové systémy – mezi kopáčskými vrstevníky. Je to složitá a konfliktní síť přesvědčení, symbolů a způsobu interakce, která vznikla v opozici vůči vyloučení z většinové společnosti. Pouliční kultura (v tomto případě „*rural culture*“ kopání vltavínů) nabízí alternativní platformu pro autonomní, osobní důstojnost.

V produktivním věku se zkrátka kope snadněji než po dvou operacích menisků a jedné břišní kýle. Navíc pokud kopete nepřetržitě několik let, máte s největší pravděpodobností od ČIŽP udělen zákaz činnosti. A to už pak není úplná legrace. V hluboké noci se tak na lokalitách dali potkat řemeslníci, dělníci, studenti, ale i vyhořelí podnikatelé a zaměstnanci státní správy. Kopáčské party spojovala i jakási místní a spolková příslušnost. Jedni kopali proto, že spolu bydleli ve vesnici a chodili do stejné školy, druhí se znali z práce a třetí tuto namáhavou práci využívali jako letní přípravu na nadcházející sportovní sezónu. Každý vltavín byl svým způsobem unikátní a jedinečný a to samé platilo i o tomto roztodivném panoptiku. Doteď mě mrzí, že se mi nepodařila hlubší sonda do životů těchto lidí, ale i přes zdánlivou délku výzkumu to nebylo v mých silách.

S jedinými, s kým se na kopaništi nikdo nebavil, byli Romové (marginalizace marginalizovaných). Ti sice svou zručností dokázali kopat jámy nejrychleji, v očích většiny kopáčů to však byli jen *čorky* a *fetky*. Pokud se s nimi někdo bavil nebo obchodoval, byl automaticky označen za *bílého cigoše*, což v podstatě znamenalo stejné zavržení. Romové si byli této vyloučenosti vědomi, přesto k závažnějším konfliktům nedocházelo. Všichni si zkrátka kopali na svém písčúku.

3.3 Vybavení: *Kopáč XY hlásí příchod!*

„Nechápu ty ukrajinský mrdky, proč odsud zdrhaj a nebojujou. Jo, hoši, kdyby fronta vedla kolem Besednic, měli bychom ty nejlepší zákopy! Aspoň šest metrů hluboký a pěkně široký, že by v nich mohli jezdit tanky. A to si piš, že bych si s těma palisádama pěkně vyhrál. Kámo, na těch polích u Charkova se válí hromada vojenský techniky, převážně americký výroby. Jenom si to noční vidění z toho náklad'áku vzít. To si pak odsud můžeš v támhletý vesnici na ceduli přečíst, v kolik zítra otevírá samoška. Rota Vltavín, vole!“

(terénní deník, Begbie, srpen 2023)

Kdyby snad někdy a z jakéhokoli důvodu měli kopáči vltavínů svou bojovou zástavu, rozhodně by to byl zkřížený cepín s lopatou na žlutém poli. Mezi kopáči je přirovnání k válce, boji a odporu takřka všudypřítomné. Sice některé výjevy a použitá technika mohou konflikt připomínat, kopáči ale nikdy nevyběhnou na zteč, a už vůbec ne proti policejním složkám. Je to válka v uvozovkách, která se podobá spíše obranné taktice guerrilly, která ovšem v mnohých případech střílí do vlastních řad. Jak trefně kdysi napsal Henry Kissinger: *„Konvenční armáda prohraje, pokud nevyhraje. Guerrilla vyhraje, pokud neprohraje.“* A to se zatím děje.

Přesto však život v marginální společnosti bojem skutečně je. Zaprvé je to boj s přírodou samotnou. Kopáči přehazují obrovský objem zeminy, zápasí s kořeny stromů i tvrdým jílem, od úderů cepínem odlétávají jiskry. Příroda je chápána jako překážka, přes kterou vede cesta k vytouženým vltavínům. Zadruhé je to boj mezi nimi samotnými. Kopaniště je konkurenční prostředí, ze kterého si chce každý ukousnout ten největší kus. Přistihnutí při kopání cizí díry se nemilosrdně trestá. Sváry a pomluvy se často přenášejí i do virtuálního prostředí, kde si kopáči navzájem vyhrožují a škodí. A zatřetí je to boj se samotnou společností a státem. Společnost na kopáče hledí skrz prsty a radí je k naprosté sociální spodině. Odsouvá je na samotný okraj. Odsuzuje jejich jednání a chová se k nim s absolutním, opovrhlivým despektem. Stát trestá policejní represí a příslušnou legislativou, avšak ani jedna z nich není účinná.

Je tento neustálý boj blíže k teorii Charlese Darwina, nebo Petra Kropotkina? Odpověď není jednoznačná. Nechci se pouštět do celé šíře této problematiky, zajímá mě pouze její antropologické využití v zde zkoumaném kontextu. Darwinova teorie přírodního výběru je velmi zjednodušeně výběrem lépe uzpůsobených, silnějších a zdatnějších jedinců pro

předávání jejich genů dál (rozmnožování). Slabší jedinci neobstojí a nemají v této konkurenci šanci – mluví se o tzv. zápasu o přežití a zákonu džungle. Sociální darwinisté věří, že lidé a skupiny lidí, kteří jsou úspěšní a mocní, si svou pozici zaslouží díky svým přirozeným schopnostem a vlastnostem, zatímco neúspěšní a chudí jsou takoví proto, že jsou slabší nebo méně schopní. I když je tento způsob výkladu v dnešní době považován za nesprávnou a neetickou interpretaci Darwinovy teorie evoluce, tyto myšlenky přetrvávají i v kopáčském světě.

„Silnější pes mrdá! To víš, kopání není pro posránky. Tady nejsi na dovolený, tady makáš jako šroub. Doma vždycky všichni nadávají, ale když fotr přinese z kopání prachy za prodaný vltavíny, tak jim nesmrdí. Když máš štěstí, vyděláš si za jeden večer tolik, co běžně v práci udělám za dva tejdny. Ale poslední dobou je to čím dál horší, kameny tolik nepadaj a všechno je to překopany. Jde to všechno do prdele.“

(terénní deník, neznámý kopáč, červenec 2023)

Kropotkin (2017) argumentuje, že Darwin a jeho následovníci přeceňují důležitost přirozeného výběru a podceňují existenci zákona vzájemné pomoci (mutual aid) v přírodě. Zákon vzájemné pomoci je pro živočichy stejně, ne-li více, důležitý než zákon zápasu o přežití. Kropotkin také kritizuje Darwinovu představu o ostrém konkurenčním boji mezi jedinci stejného druhu a tvrdí, že ve skutečnosti je mezi jedinci mnohem více příkladů vzájemné pomoci než vzájemného soupeření. Podle Kropotkina i v dobách krize a sociálních katastrof zůstává mezi lidmi jádro vzájemné podpory a solidarity a tyto instituce a zvyky přetrvávají. Vzájemná pomoc je u kopáčů nejviditelnější v případě hlídání lokality. Hlídači stráží bezpečí nejenom své party, ale i všech ostatních. Bez této formy zabezpečení by docházelo k mnohem většímu policejnímu záchytu těchto lidí. To samé platí v případech nečekaného závalu či zranění – opět si pomáhají všichni. Při útěku z lokality se kooperuje společně, aby se nikdo v temné noci neztratil a nezůstal sám. Do jisté míry je vzájemnou pomocí a projevem solidarity i pobídka k napití z lahve piva či odvozu domů.

Cepín a lopata – nic jiného ke kopání nepotřebujete. Krumpáč se nepoužívá z toho důvodu, že je moc těžký, velký a neohrabaný. Na vrstvu je lepší tenčí ostří i z toho důvodu, že hrozí mnohem menší riziko, že se vltavín poškodí. Kopáči rozlišují dva druhy cepínů: normální na vrstvu, kde jsou jeho obě špičky stejně široké a tzv. *otvírák*, což je cepín na jedné straně s širší a plošší špičkou, kterým se začíná kopat díra – připomíná tak trochu menší

krumpáč. Cepíny se vyrábějí z listových per, kde je speciální ocel než u běžné *hlazenky*. Pero se uřízne do požadované délky a následně se vyková pomocí výhně a autogenu, nic se neobrušuje. K výrobě se též používají i pásové čepy, které jsou ale méně kvalitní. Sehnat dobrý cepín je kumšt, ale mezi kopáči se rychle roznese, od koho se vyplatí kupovat a od koho už raději ne. Cena cepínu se v těchto kruzích pohybuje okolo 300 Kč a během hloubení díry se běžně stane, že cepín buď ohnete, nebo zlomíte, takže je dobré mít u sebe rezervní kus. Sehnat násadu už není takový problém, jen se běžně zkracuje, aby se v jámě zlepšila manipulace s nástrojem.

Obrázek 16: Cepíny určené k prodeji. Foto z nejmenované skupiny.

Lopaty jsou taktéž dvojího druhu. Používá se běžná lopata na uhlí, se kterou se materiál vyhazuje ven a pak tzv. *srdcovka*, která je do špičky a lépe tak pronikne do často tvrdého podloží. Tyto dva nejběžnější nástroje se vozí buď v jutových pytlích, nebo v igelitových taškách, protože jsou velmi špinavé a hrozí i poranění samotného kopáče o ostrou hranu.

K dalšímu, avšak ne tak často používanému vybavení patří *chroust* a vrták. Těmito nástroji kopáči zjišťují přítomnost vrstev a používají se tak převážně k objevování nových, nadějných lokalit. Chroust není nic jiného než dlouhý železný prut, který je zbroušen do špičky a funguje podobně jako vývrtka od vína, jen jí v tomto případě chybí typický šnek. Práce je to velmi namáhavá, ale dá se tím dopředu zjistit, jestli se bude jednat o těžbu neporušeného podloží, nebo o již zmiňovaný překop. Vrstva se pozná tak, že se o ní chroust zasekne – je totiž často tvrdá a typickým zvukem *zachroustá*. Překopem naopak projede jako

nůž máslem s mnohem menšími obtížemi. Vrták má výhodu v tom, že nazpět vytáhnete pomocí kovového šneka půdní profil a kopáč se tak může sám podívat na složení a mocnost vrstev. Tento nástroj však ke své práci potřebuje elektrický nebo motorový pohon, který většinou dělá velký hluk, takže se tím opět riskuje prozrazení.

Obrázek 17: Kopácké vybavení (cepíny a srdcovka). Foto vlastní.

Kdo si chce ušetřit práci vyléváním spodní vody, která práci ztěžuje a zpomaluje, může použít benzínové čerpadlo. Opět ale čerpadlo vydává poměrně hlasitý zvuk a používá se víceméně jen na lesních kopaništích, kde hluk tlumí alespoň okolní vegetace. Tato čerpadla se také používají k proplachu vykopaného materiálu, protože (typicky lokalita Jakule)

obsahuje drobné vltavíny, které jsou pouhým okem prakticky neviditelné. Voda se žene přes jemná síta a tato technika pak spíše připomíná rýžování zlata.

Co se týká oblečení, nosí se především tmavé a nevýrazné varianty obyčejných trik a kalhot. Mylně jsem se domníval, že jsou všichni kopáči oblečeni do vyřazených vojenských bund jak německé, tak české armády. Kopáči vltavínů svou typickou oděvní značku, tak jako například v případě krajní pravice (Thor Steinar apod.) nemají, což jen poukazuje na to, že se nejedná v pravém slova smyslu o ucelenou a homogenní komunitu. Důležité jsou však kvalitní boty, které jednak chrání před chladem v jámách, ale poslouží i při případném útěku, kdy se často v naprosté tmě kličkuje mezi stromy a několik metrů hlubokými dírami.

Neodmyslitelnou součástí je také kvalitní čelovka. I díky této technice se dnes kope převážně v noci, protože v dobách státního socialismu měli kopáči k dispozici maximálně hornické svítilny a různé lampy, které se na dálku připojovaly k bateriím aut či motorek. Investice do dobré čelovky je naprostou nezbytností a kopáči v tomto ohledu na vybavení nešetří. Tato výkonná svítidla vydrží klidně celou noc a používají se nejen v samotných dírách, ale i k celkové orientaci na lokalitě.

Od cepínů a lopat se nyní dostáváme k hi-tech vybavení, které slouží k zajištění bezpečí i sebeobrany samotných kopáčů před nevíтанými návštěvníky. V první řadě jsou to termovize a noční vidění. Noční vidění (noktovizor) má tu nevýhodu, že potřebuje ke svému fungování alespoň částečné zbytkové světlo, tudíž se v některých případech nedá použít. V těchto situacích si noktovizor sám okolí přisvítlí, což může způsobit prozrazení. Mnohem častěji se proto používala termovize, kde se dalo případně přepínat mezi samotnými režimy obrazu.

„Čum na to! Je to sice ta nejzákladnější verze, co si můžeš pořídít, ale pořád to stačí, naučíš se v tom časem chodit a rozeznávat třeba vzdálený lidský siluety od zvířat. Tady si to můžeš přiblížit a tady třeba něco vyfotit, když se ti něco líbí. Je docela prdel s tím pozorovat lidi, co se jdou vychcat, to ti ten proud úplně vypálí sítnici! A pak i třeba poznáš, že si ho pořádně nevoklepal. Jen to třeba nerozezná postavy v lese, neprosvítí to větve a tak. Jako základ dobrej. Až něco padne, koupim si lepší!“

(terénní deník, Renton, listopad 2023)

Výhodou byl mnohem lepší průsvit mlhy a zvířeného prachu. Nevýhodou byla vyšší pořizovací cena a menší kvalita zobrazení detailů. Obecně je u tohoto typu vybavení cena

v desítkách tisíc korun a na lokalitách jej neměl každý. V těchto případech se stávalo, že byl zvolen hlídač (nemusel být nutně z party, která termovizí disponovala), kterému bylo toto vybavení poskytnuto. Ten pak stál v mnohem větší vzdálenosti od všech přítomných kopáčů, dokázal uhlídat větší prostor a fungoval jako předsazená jednotka.

Obrázek 18: Kopáči při hloubení nové jámy. Foto vlastní na vypůjčenou termovizi.

„Je to dělo! Dá se připevnit na pušku a úžasně to kreslí klidně i na několik kilometrů. Někdy si říkám, že je tím vidět líp než ve dne. Stálo mě to sice asi sedmdesát tisíc, ale do tohodle se nesmíš bát investovat, jednou ti to zachrání prdel. Navíc táta je myslivec, ten bude mít na posedu hotový safari! Jen se bojím fízlů, ty tyhle věci rádi zabavujou. Minule jsme ty čelovky radši hodili do křoví. Seberou ti to a druhý den to střelí jinde, dobrej kšeft.“

(terénní deník, neznámý kopáč, červenec 2023)

Mezi další formy zabezpečení patřily fotopasti a různé typy pohybových čidel. Ty byly ukryté u příjezdových cest nebo vysoko na stromech dál od kopanišť. Jejich majitelům pak v případě jakéhokoli pohybu okamžitě přišla zpráva společně se sekvencí fotografií či

několikasekundového videa. Kopáč tak mohl během chvíle vyhodnotit, zda se jedná o planý poplach nebo je ten pravý čas na ústupovou strategii.

„Jednu fotopast mám, ale je to voser. Většinou musíš přijet dřív a promyslet si to ještě za světla, kam to pověsíš, v tý tmě vidíš hovno a všechno ti splyne do jednoho. A když kopeš, tak prostě kopeš, nemám čas koukat na telefon, jestli mi přišla nějaká zpráva. To je prostě lepší, když někdo hlídá a má to všechno vošefovaný a ty se nemusíš vo nic starat a prostě jedeš jak krtek.“

(terénní deník, Begbie, únor 2024)

Mezi naprostou špičku pak patřily drony se zabudovaným systémem nočního vidění a automatickou detekcí pohybu. Viděl jsem to v akci pouze jednou a nutno dodat, že takové zboží v běžném obchodě nekoupíte (navíc tento typ výbavy stojí klidně stovky tisíc korun). Tihle kopáči se se mnou přirozeně bavit nechtěli, byli to naprostí profesionálové. V lese se vám občas podaří vyplašit srnku, ale takového vlka nebo rysa potkáte jen stěží – ví o vás totiž dřív, než vstoupíte do lesa.

Každou lokalitu, kde se ten večer kopalo, si kopáči určitým způsobem hlídali. Nemuselo to být nutně hledáčkem termovize, stačilo hlásit projíždějící auta a všimnout si podezřelých zvuků. Oči se časem zkalibrovaly, a když k tomu vyšel měsíc, bylo vidět prakticky jak ve dne. Těmto hlídačům se trochu posměšně přezdívalo *surikaty*, ale pro kopáče byli cenným přínosem. Bývali i náležitě oceněni, pokaždé jim připadl část večerního úlovku za poskytnutý servis. Minimum z nich mělo při sobě i psa na dlouhém vodítku či úplně na volno. Většinou tato zvířata jen spokojeně ležela u nohou svých majitelů nebo lovila překvapené hraboše a žáby.

„Dám ti psa na dlouhej špagát, jestli chceš. Je hodnej, lehne si k tobě a bude tě zahřejvat. To se dnes bude hodit, nad ránem bejvá pěkná klendra. Už je skoro slepej, tak hlavně ať ti nezahučí někam do díry! Uši a čuch má ale pořád dobrý, dokáže zavětřit na dálku, že se sem někdo blíží. Zvedne hlavu a začne vrčet, to poznáš. Nechal bych ho doma, ale rozkousal by mi celej obejvák, je to starej žárlivec. Tady pro něj máš pamlsky, ale nedávej mu je všechny, je to mlsná bestie a pak neposlouchá!“

(terénní deník, neznámý kopáč, červenec 2023)

Při samotném kopání na lokalitě jsem se bavil hlavně s nimi, protože kopáči byli zabráněni do práce. Celý večer se prakticky nestalo vůbec nic, ale zkuste si v podřepu trávit

klidně i osm hodin v kuse. Odměnou za to nám byly letní perseidy, zářivé hvězdy a blikající vysílač na vrcholu hory Klet', který celou tu nádheru statečně podpíral.

Pokud by se v této části práce někdo cítil ukřivděn, že jsem právě odhalil veškeré kopáčské *know-how*, tak tomu tak není. Policejní složky o všech těchto typech zabezpečení vědí, protože používají naprosto ty samé. Dnes už je vše v tomto odvětví čistě otázka peněz a kontaktů. Na těchto věcech pouze dokládám fakt, že ač je samotné kopáčství neindustrializovaným extraktivismem, nechybí v něm sofistikovanost digitalizace a technologizace.

Sluší se ještě poreferovat o předmětech a nástrojích, které sloužily k samotné sebeobraně kopáčů v případě napadení či vyhrocení konfliktu ať už mezi nimi samotnými, nebo mezi místními lidmi a samozvanými ozbrojenými skupinami. Kapsy kopáčů připomínaly svým obsahem zamčené šuplíky zabavených předmětů dětí na základních a středních školách. Jednalo se o předměty, které fungovaly spíše jako výhružka k zastrašení a k jejich přímému použití docházelo jen velmi zřídka. Přesto jsem se i já cítil bezpečněji, když jsem měl v kapse lovecký nůž, i když jsem si s ním maximálně otevíral zátky od piva a játrové konzervy. Mezi nejčastější výbavu patřily pepřové spreje. Některé svým dosahem dokázaly zdržet a oslepit protivníka i na několik metrů, jen se musel brát ohled na povětrnostní podmínky.

„Tak bojím se, vid'. Jednou neuteču a rozmlátí mi držku. Tenhle pepřák jsem koupil v army shopu, prej je na medvědy. Stál mě ranec. Zkoušel jsem ho před školou, udělá to oblak trochu jako hasičák.“

(terénní deník, Renton, leden 2024)

K nadstandartní výbavě patřil taser a teleskopické obušky. Setkal jsem se i s plynovými pistolemi a revolvery, ze kterých už šel respekt. Ty byly opatřeny buďto klasickými akustickými náboji, ale i pepřovými a světelnými, vše záleželo na nastalé situaci. Jak poznamenal Begbie:

„Když máš náboj rovnou v komoře, máš o jednu ránu navíc. Každý pozná v tý tmě hovno, jestli tam máš ostrý nebo ne. Slyšíš prostě ránu a vidíš záblesk a posereš se z toho. Dobře si ten týpek rozmyslí, jestli poběží dál. Jen tě nesmí chytnout, to pak nevím, co by se dělo.“

(terénní deník, srpen 2023)

3.4 Drogy: „Když chceš kopat zelený, musíš ho taky obětovat!“

„Pičo každej day, jdeme plnit sejf/ Život jako thug, trappin pokoj zelenej/ Pokoj trochu zelenej, more, dělej zavírej/ Čekuj, mrdám opozici, pořád spálenej/ Máme hodně práce, more, oni dělaj roboty/ Chčiju od osmi do tří, nebo jiný pojeby/ Poletím na ostrovy, ale ještě nemám práci/ Mý mladí zmrdi mají hlad/ Nemyslím na restauraci/ Ty jsi jak důchodce, furt na regeneraci“

(P T K, Každéj Day, Rentonův playlist)

Největší drogou je pro kopáče bezpochyby samotný vltavín. Vzniká na něm psychická i fyzická závislost a vysazení kopání se projevuje těžkými abstinenčními příznaky. Jeho nález způsobuje transcendentální stavy euforie způsobené explozí hormonů a neurotransmiterů.

„Čus! Kdy se vracíš z Prahy? Už mám absták jak sviňa, skoro celej tejdén jsem nekopal. Mám vytipovanou novou lokalitu a chtěl bych to vomrknout, nabereš cestou kluky a jedem! Renton mi furt píše, jak by jel, ale já musím taky někdy chodit do práce. To není jak von, celej den chrápe ve škole a pak má roupý.“

(terénní deník, hlasová zpráva přes Facebook chat s Begbiem, říjen 2023)

Jeden kopáč přímo na lokalitě s nadsázkou navrhoval, že by násady od cepínů měly obsahovat cedulku s nápisem: „*Ministerstvo životního prostředí varuje: kopání vltavínů způsobuje závislost!*“ Ten samý kluk poté při motání brka pronesl větu, která dala název této kapitole. Byl to vskutku plodný večer.

Drogy jsou neodmyslitelnou součástí celého kopáčského světa. Ať už jsou přírodní či syntetické, měkké a tvrdé, legální nebo nelegální. Sám se musím přiznat, že jsem během tohoto etnografického výzkumu začal znovu kouřit tabákové cigarety, protože mi to zkrátka pomáhalo překonat přemíru stresu probdělých nocí a neustálé nejistoty eventuálního nebezpečí.

Začnu zlehka. Kofein a cukr. Bez slazené kávy a dvěma plechovkami energetických nápojů se z čerpací stanice ani nemohlo odjet. Expertem na cukr byl v naší partě Renton. Sice se pokaždé proklínal, že kvůli sladkému jenom tloustne, bez palačinek a vdolečků by ale v díře nedal ani ránu. Obsluha pumpy už jej dobře znala a pokaždé se smála, že musí po jeho návštěvě zadělat na nové těsto.

„Víš co, já maso skoro nejím, nechutná mi. Možná tak ryby, ale spíš jen lososa. No já vlastně nejím moc obecně, ale pak přijedu z kopání domů a mohl bych vyžrat ledničku, kde ale stejně nic není. Takže tady ty sladký věci miluju, pak můžu i přemejšlet, když se mi nechce spát. Udržuje mě to nák tak při životě.“

(terénní deník, pištínská pumpa a Renton)

U energetických nápojů měl každý svou značku a byl jí stoprocentně věrný. Vždy mi to připomnělo situaci, kdy jsem na poli podle cigaretových nedopalků dokázal rozpoznat jednoho konkrétního člověka, který tu šněroval brázdy přede mnou. Na kopaništích to mnohdy bohužel dopadalo podobně.

O nikotinu se také nediskutovalo. Cigarety, vapo a sáčky byly svatou trojicí tabákové závislosti. Až teď si uvědomuji, že jediný Sick Boy s Begbiem nekouřili, jinak to ale na kopaništi neustále problikávalo oranžovými tečkami hořícího tabáku. Někteří kopáči měli dokonce specifický způsob kouření cigaret, aby toto oranžové světlo minimalizovali. Technika spočívala v tom, že si při vdechování kouře zakryli cigaretu druhou dlaní a kouř vydechovali pod sebe.

„Kámo, musíš si taky někdy vorazit, vždyť je to dřina jak kráva. Cigo je odpočinek, pohodička. Vypneš. Na chvíli voddejchneš, pokecáš s ostatníma, a jedeš zase dál! Vono to vydržíš chvíli, si to zkus vykopat třeba na zahradě. A když kopeš jíl, to je úplně nekonečný.“

(terénní deník, neznámý kopáč, prosinec 2023)

Alkohol se objevoval nejčastěji ve formě plechovkového a lahvového piva, které se pilo spíše na žízeň při některé z mnohých přestávek. Oblíbený byl také tvrdý alkohol, nejčastěji levná vodka v lahvích nebo v plastových panáčích.

„Ty vole, Rentone, ty tady chlastáš vodku?! Já bejt tvůj fotr, tak tě přerazim vejpůl. Vyser se na to a pojd' radši kopat, zatím máme velký hovno a už jsme tu skoro tři hodiny. Já domů s prázdnou nejedu!“

(terénní deník, Begbie, říjen 2023)

Marihuana (*tráva, zeli, lupení*) nabývala mezi kopáči hned trojího významu. Jednak se kouřila a prodávala, ale kopáči za ní často směňovali i vykopané vltavíny. Význam *hulení trávy* před a během kopání jsem však nikdy úplně nepochopil. Marihuana působila na kopáče především sedativně, což se s namáhavou prací kopání jámy příliš neslučovalo. Horší to však

bylo ve chvílích, kdy začala v jejich hlavách působit lehce schizofrenně. Za každým keřem pak viděli ukrytého policistu a poryv větru přirovnávali k přeletu policejního dronu. Tím víc pak nadávali svým hlídačům, že hlídají špatně a jenom čumí do telefonu. Když se zhulili i hlídači, dílo zkázy bylo dokonáno. Vykouření pověstného posledního jointu po celém večeru kopání se však už neslo v uvolněné atmosféře. Kromě jointů se kouřili i samotné skleněčky a bongy, což v mnohých případech vedlo k tomu, že daní kopáči ani nezačali kopat a jen se tak váleli v trávě.

„Venek, jo? Nekecej. Docela to dává, ale škrábe to v krku jak pes! My se tady posledně docela sundali, jsem vlez do díry a vůbec jsem nevěděl, čí sem. Motala se mi šiška jako kráva. A vůbec to neutíkalo, žejjo. Jen se mi pak chce vždycky spát a jsem úplně gumovej.“

(terénní deník, neznámý kopáč při balení jointu)

O něco starší kopáči též konzumovali různá opioidní analgetika tlumící bolest. Při kopání trpěla hlavně ramena s koleny a celkově oblast zad a páteře. Begbie měl tak pokaždé v palubní přihrádce zásobu Tramadolu. Renton do sebe naopak cpal prášky pochybných názvů, které měly zlepšovat soustředění a výdrž. Podle složení to však byly vcelku nevinné tablety naplněné ginkgo bilobou, ženšenem a ashwagandhou. Jelikož ale běžně několikanásobně převyšoval doporučené denní dávkování, mohlo to s tělem způsobovat ledacos.

„Ten doktor na mě: pane Begbie, vy to koleno moc nešetříte, máte tam zase velkéj votok. Co si myslíš, úplně jsem si v tu chvíli vzpomněl na to, jak tady rubem. Ale neřek jsem mu nic. Bolí to jak čert, ráno vstávám z postele po čtyřech jak čokl. Nemít ty prášky, tak se poseru bolestí, i tak to bolí. Silnější mi nechtěj předepsat, pak bych nemohl řídit nebo co.“

(terénní deník, Begbie polyká prášek)

S užíváním pervitinu jsem se nikdy nesetkal přímo. Vzhledem ke svým stimulačním účinkům se ovšem (a obzvláště) v českém prostředí jeví jako ideální drogou. Kopáči, kteří byli evidentně pod vlivem metamfetamimu, zkrátka kopali jak fretky. Během svého výzkumu jsem těchto lidí potkal minimum, a když už k tomu došlo, svým chováním i zjevem ostatní kopáče spíše odrazovali a nechtěli s nimi nic mít. Všechny možné plastové pytlíčky, které se dají mezi dírami najít, jsou povětšinou od marihuany nebo od vltavínů, kam se obmotané papírovým kapesníkem vkládají, aby se nepoškodily.

„Se podívej, lítá tady jak pominutej a šermuje cepínem. Poznáš to v tom výrazu tváře, furt žvejká a nemá co, má křeč jak debil. Minule, když jsme byli v pískovně, tak kolem toho dopravního pásu skákal jak Šemík a pořád nás popoháněl, že se táhnem jak smradi. Pak chtěl jít ještě na kačer, i když tam v boudě svítil Čistič, no úplnej debil!“

(terénní deník, Sick boy, září 2023)

3.5 Nález: „Ty vole, to je mrda!“

Renton vyleze z díry a jde ke mně. Je úplně zpocenej, v podpaží dva koláče a záda celý mokrý. „Ty vole, Rentone, ty máš kasičku!“ komentuje opodál stojící hlídač jeho kalhoty na půl žerdi, ze kterých mu vážně kouká půlka zadku. Ve vtipu se ještě sehne pro hrst písku a hodí mu jí přímo mezi půlky. „Zacinkej, vole!“ směje se a Renton skáče po jedný noze, aby písek z nohavic vyklepal. „Je tam, čumí krásně z vrstvy! Ještě nevím, jak je velkej, teď mi tam vykounul. Chceš se jít podívat? Tohle je pokaždý ten nejlepší pocit, co znám!“

Vlezeme oba do vykopané jámy. Není hluboká, ale díky stísněnosti se oba dotýkáme svými těly. Cítím jeho pot a teplo. Jak je v díře chladno, kouří se mu ze zpocené hlavy. Z rezavého písku vykukuje tmavý kámen, co se mezi ostatní křemenné valouny absolutně nehodí. „Snad to bude mrda!“ uzavírá Renton a zapaluje cigaretu.

Obrázek 19: Vltavín ve stěně jámy. Foto vlastní.

Tohle byl Rentonův zvyk. Pokaždé, když vykopával vltavín, zapálil si a celou dobu na něj zblízka koukal ze všech stran. A občas se i něčeho napil.

Když Paul Willis (1978, s. 19) zkoumal chování a rebelující postoje anglických žáků a dospívajících dětí pocházejících z rodin pracující třídy, všiml si, že nejen cigarety a alkohol zde hrají důležitou roli. Alkohol a kouření jsou v této knize prezentovány jako prostředky, které mladí lidé z pracující třídy používají k vyjádření svého odporu vůči škole a k identifikaci s dospělými a pracující třídou. Kouření je vnímáno jako akt vzpoury a je spojováno s hodnotami a praktikami dospělých. Pítí alkoholu je zase vnímáno jako signál pro učitele, že jedinec se odlišuje od školy a má přítomnost v alternativním, vyspělejší sociálním prostředí. Svět dospělých, konkrétně svět dospělých mužů, se stává zdrojem materiálu pro odpor a vyloučení. Jinými slovy jako by se Renton kopáním vltavínů připravoval na určitý typ práce, který vyjadřoval jeho očekávání ohledně budoucích pracovních možností – což zde bezvýhradně platilo.

Tito žáci měli taktéž během školního roku různé brigády, díky kterým si přivydělávali peníze. Rozváželi mléko, prodávali zmrzlinu nebo vypomáhali v supermarketech s umístováním zboží. Pracovali i více než deset hodin týdně. Někteří z nich dokonce chodili do práce raději než do školy. Tato schopnost relativní finanční soběstačnosti v reálném světě, manipulace s penězi a jednání s dospělými na vlastní pěst, posilovala jejich sebevědomí a pocit, že „vědí lépe“ než škola. Renton kopal a prodával vltavíny a ve výsledku se od těchto dospívajících také tolik nelišil.

Sick Boy zase rád boxoval a miloval smíšená bojová umění (MMA). V tomto ohledu by si rozuměl s Wacquantem (2007), který při svém výzkumu boxerské komunity v Chicagu do sebe nechával „řezat“ několik let. Pro tyto muže představoval box způsob, jak se bránit a chránit před nebezpečím „tam venku“. Boxování tak pro ně znamenalo prostředek, jak se vyhnout problémům a získat dovednosti k sebeobraně. Tento sport také poskytoval možnost vyjádřit svou energii a agresi v kontrolovaném prostředí tělocvičny, které bylo v kontrastu s nejistotou a degradací okolního prostředí. Přinášel také možnost sociální interakce a komunity, kde členové mohli najít podporu a pochopení mezi sebou. V neposlední řadě sloužil k získání uznání a respektu, což otevíralo nové cesty v osobním rozvoji a seberealizaci.

Tělesnost, svaly, maskulinita – to všechno byly významné fyzické stránky, které hrály roli při procesu tvorby identity a sebevědomí. Box a kopání vltavínů byly v tomto

směru podobné. Jáma byla tělocvična, která vytvářela iluzorní pocit úkrytu před běžnými strastmi života. Sick Boy denně cvičil a boxovat chodil tak jednou za týden.

„Na koleji si každý ráno dám nějaký kliky, sklapovačky, sedy lehy...no prostě takovej ten základ. Pak sprcha a do školy jdeš s čistou hlavou. Tohle ranní cvičení tě nakopne na celý den. No a občas zajdu za klukama si trochu bouchnout. Známe se, nikdy to nejde do krve, ale občas to bolí. Je to sport, žádná vražda. Vybiješ ze sebe všechny ty sračky, co tě přes tejdén serou. A taky se naučíš základní techniku, úder a postoje. To se ti může hodit vždycky, je dobrý bejt připravenej. Zvlášť tady.“

(terénní deník, Sick Boy, říjen 2023)

Většina kopáčů byla atletické, ekto-mezomorfní postavy menšího vzrůstu. V tomto vybočoval jediný Renton, který v některých činnostech ve srovnání s nimi jednoduše nestíhal. Mít svaly ovšem ještě neznamenal mít sílu. Vzpomínám na svého kamaráda, který se v hospodě bavil tím, že v páce porážel všechny ty napumpované mládence z posiloven, protože mu k jeho vítězství stačila tvrdá práce na rodinném hospodářství. Kopáči nesplňovali normu fitness center, neměli obrovské bicepsy ani široká ramena. Byli to převážně hubení, lehčí, šlachovití hoši s obrovskou výdrží.

Trička bylo plné děr a skvrn od zaschlého jílu. Kopáč měl mokrá celá záda, ale ve svém úsilí nepolevoval. Ze špičky nosu mu odkapávaly slzy potu. Trička se nesundávaly, chránily před ostrými zrny písku. Ruce držely násadu cepínu v křečovitém sevření. Rukavice se také tolik nepoužívaly, potily se v nich ruce a cepín z nich vyklouzával. Žíly jako by chtěly vyskočit ven z kůže. „Se na to můžu vysrat!“ zařval najednou kopáč a vyhodil cepín z díry nahoru. „Dám ti klidně dvě kila, když mi to vyhážeš. Jak je mokro, je to nacucaný vodou a každý kopnutí do vrstvy utrhne ten písek nad tím, úplně se to bortí. Je to pěkně na hovno.“

(terénní deník, neznámý kopáč, září 2023)

Moment nálezu je přesto výjimečný, neopakovatelný okamžik. Renton po vykouřené cigaretě vzal do ruky cepín a začal okolní vrstvu pomalu odkrajovat. Vegani prominou, ale celé to trochu připomínalo situaci, jako když oddělujete tlusté od šunky a pomalu se dostáváte k libovému masu. Kopáči v tomto směru postupovali velmi opatrně, nikdy totiž dopředu nevěděli, jak je vltavín velký ani v jaké je pozici. Každý nepromyšlený tah mohl znamenat nenávratné poškození. Celá tato situace byla dost často dokumentována sérií

fotografií či videem. Kopáči se pak tímto obrazovým materiálem chlubili mezi sebou a často jej i sdíleli na svých online sociálních profilech.

3.6 Hrot: Už mají mou stopu, už větrí, že kopu...

„Nikdy jsme nechtěli poslouchat zákony, kopeme zákopy zaživa/ Z bahna tam nahoru, hrotili závody, zůstala na poli bažina/ Město si bere ty klady a zápory, z vazby do Rapotic, Bastila/ Systém nám nikdy neotevře závory, zarobit anebo zas bída“

(Michajlov, Včera i dnes, Sick Boyův playlist)

Jestli kopání vltavínů něčím není, tak bezstarostnou jízdou. Kopáči se většinu svého času pohybují za hranou zákona. Riskují. Nespí. Dřou. Jsou neustále na útěku. Stávají se lovnou zvěří. Novodobá banda psanců, desperátů a štvanců divokého Jihu. Mnozí z nich si to nechtějí připustit, ale tohle všechno se jim postupem času vrývá pod kůži. Z geologické žíly do jejich vlastní. Pokud je někdo zahrán do kouta, brání se a reaguje přehnaně agresivně. Tuto reakci popisuje Loïc Wacquant (2007, s. 24) jako odpověď na masivní strukturální násilí, které zažívaly marginalizované mládežnické skupiny v 90. letech minulého století ve Francii a Anglii. Násilnické chování není iracionálním projevem neposlušnosti nebo patologického atavismu, ale spíše (socio)logickou reakcí na strukturální násilí, které je na ně vyvíjeno. Násilí je v tomto světle důsledkem strukturální nerovnosti a sociální marginalizace.

Kopání je jinými slovy nepřetržitý konflikt – ustavičný hrot mezi státními i nestátními represivními složkami. Kopání je extrém a vymyká se všemu, co jsem doposud zažil. Všechny ty romantizující představy vnitřní svobody jsou pouhou idealizací a vzpomínkou na předešlou dobu. Současné kopání není nic než špína a strach. Pak se ale v písku zaleskne vltavín a tohle všechno se rozplyne, alespoň na chvíli. Na „zelenou ránu“ instantního štěstí časem všichni kopáči dojedou. *Vybrat si život.*

Říká se mu Trojzubec nebo Poseidon. To proto, že jeho zbraní je železná tyč, která na konci připomíná vidle. Spí v místním kravíně společně se svým psem bojového vzezření, se kterým chodí vyhánět kopáče z děr. Všichni dobře vědí, že je neustále najetej. Najímá si jej místní zemědělec, na jehož pozemcích se kope. „Tyhle smažky na perníku neukopeš, jsou jak nesmrtelný. Mohl bys je řezat celej večer a oni stejně nepovolí.“ komentuje Begbie k nám běžícího Trojzubce. „Stůjte, vy zmrdi, pustím na vás čokla, jestli se okamžitě nezastavíte!“

řve na nás a další partu asi šesti kluků. Docela kuráž, pomyslí si. Vidím Begbieho, jak má ruku ve vnitřní kapse s rukou na spoušti. „Ještě krok a nakouřím ti ji přímo do ksichtu!“ křičí Begbie. Je na něm vidět, že se mu do použití plynové zbraně nechce, neví totiž, jak bude reagovat pes. Bud' zdrhne, nebo ho to ještě víc rozdráždí. „Budeš na mě mířit, ty hajzle?! Chvilí tady počkej, já si dojdu pro ostrý a vysypu do tebe celej zásobník!“ vrací úder Trojzubec. Zdrháme do lesa a pak k autu. Renton brečí a celej se klepe. „Odvez mě domů, prosím! Dám ti klidně všechny kameny, ale pojedme rychle pryč!“ žadoní s roztřeseným hlasem.

(terénní deník, září 2023)

Tohle kopaniště bylo prokleté. Nejen že se špatně hlídalo, protože silnice byla za horizontem, ale z nedaleké vesnice vyrážel na spanilé jízdy nejenom Trojzubec, ale i parta místních chlapů z hospody, kteří tento pogrom považovali po osmém pivu za tu nejlepší možnou zábavu. Pokaždé vytvořili jakousi rojnici a rozeběhli se. *Rybičky, rybáři jedou!* Razítko ze školy bylo v tomto případě cárem papíru, kterým jsem si možná mohl utřít krev z nosu. Když našli kopáčské auto, končilo to propíchnutými pneumatikami, uraženými zrcátky a vyraženými skly. Po několika takovýchto zkušenostech jsme tam raději přestali jezdit. Střet s touto skupinou místních obyvatel byl pokaždé takový. Tohle nebyli naštvaní pejskaři a zahrádkáři, kteří jen zdálky hrozili holí.

Čistič byl samozvaným nočním hlídačem pískovny. Těžba zdejších štěrkopísků se na vltavíny nesoustředila, všichni ale moc dobře věděli, že tady jsou. Různé druhy skulptací, ale hlavně typicky oválné bonbónky alias lesněnky. V čím hlubší části pískovny se kopalo, tím lepší ty kameny byly. Jaká škoda pro všechny kopáče, když se nejhlubší část začala zavážet skládkou. Hlídalo se vleže na hraně kráteru a k varování se používala komunikace přes vysílačky. Tyto noci patřily vzhledem k výhledu na siluetu Blanského lesa k jedněm z nejkrásnějších. Padaly hvězdy, a když cepín narazil na křemenný valoun, vzniklá jiskra tyto perseidy vzdáleně připomínala. Nesměl ale přijít Čistič s baseballovou pálkou a dvěma dalšími kumpány. Za dobře odvedenou práci si pak mohl v klidu přehrabovat vytěžený kačírek, kde byly vltavíny na dosah ruky. Místní policejní hlídky byly také v pohodě. Většinou dojeli na hranu pískovny a jen na kopáče pokřikovali, ať vylezou. „Na procházce při měsíčku, chlapci? Nedělejte z nás blbce, dobře víme, kde parkujete, už máme opsanou espézetku, tak se ještě uvidíme!“ komentovali přítomnost kopáčských hlídačů. Dolů se jim nechtělo, výškový rozdíl byl něco přes dvacet metrů a než by slezli, kopáči by byli dávno na

druhé straně. „Čistič by potřeboval trochu učesat, minule tady držel v kravatě nějakou ženskou. Úplně zbytečně to hrotí. Ať si přehrabuje ten svůj kačer a nás nechá bejt, taky mu nic nedělám.“ komentoval situaci Begbie.

(terénní deník, srpen 2023)

Dost často se kopáči vltavínů dostávali do křížku i s místními myslivci. Těm se logicky nelíbila jejich přítomnost na poli, když na posedu číhali tzv. *na čekanou*. Škodili si navzájem. Myslivci nejčastěji do lesních děr házeli vyvržené vnitřnosti a kůže. Podobnou taktiku s močůvkou, fekálem a balíky sena volili i zemědělci. Když už se zvěř vlivem lidské přítomnosti rozutekla do lesa, občas myslivec jen tak pro výstrahu vystřelil do vzduchu. Jednomu z nich se přezdívalo *Pistolník*, ten broky prostřeloval noční mraky nejraději.

Největší nebezpečí představovaly pro kopáče ozbrojené party tzv. *mlátiček*, které se v terénu pohybovaly terénními auty se ztmavenými skly.

Auto nechávám za remízku u kraje panelové cesty. Nejsme zde první, parkují tu další dvě auta. Kopáči se mezi sebou uvolněně baví a vtipkují. Převlékám si boty. V tom na místo obrovskou rychlostí přiletí dvě terénní SUV a zběsile kolem nás krouží. Mohutné drny s trávou odlétávají od kol a dopadají všude okolo. Všichni okamžitě skáče zpátky do aut. Na vyndané lopaty a cepíny v tu chvíli nikdo nemyslí. Startuju motor a zamykám centrálem všechny dveře. Iluzorní pocit bezpečí. Pokud jsem se s tímto autem neuměl rozjíždět, tak to najednou jde. Otáčky se v mžiku ocitají v červené části ciferníku a oranžová kontrolka ASR bliká na poplach. V pohorkách nemám vůbec cit v pedálech, ale plyn je stejně až na podlaze. Po silnici letíme jak s větrem o závod a zmíněná dvě auta nás pronásledují několik kilometrů. Když je to přestane bavit, zastavuji na autobusové zastávce, vystupuju z auta a po chvíli zvracím.

(terénní deník, srpen 2023)

Po této zkušenosti jsem byl pár týdnů nesvůj. Tohle už nebylo nějaké obyčejné zastrašování, tohle byl regulérní útok. Byla to další dimenze boje, ve které neplatily žádné zákony. Dost dlouho mi trvalo, než jsem to hodil za hlavu a vydal se do terénu znovu. Tato práce však nemá za úkol odkrývat motivace stakeholderů a dalších aktérů vedoucí k násilnickému chování, protože se primárně zajímám o kopáčskou perspektivu. Přesto se tyto světy mezi sebou mísí a vzájemně se ovlivňují – proto je nejde podle mého názoru vynechat a alespoň okrajově nezmínit. Ilustruje to pestrost soukromých, státních i

velkopodnikatelských záměrů, které jsou s problematikou vltavínů spojeny. Celou šíři této oblasti však s radostí přenechám novinářské investigaci a politickým ekonomům. Předešlou situaci mi pak popsal jeden místní kopáč, kterého jsem na lokalitě potkal ve dne:

„Tyhle chlapy si najímá takovej podnikatel. Drží tady obrovský plochy pozemků, na kterejch se pasou krávy. Moc dobře ví, že pod tou loukou je vltavínů jak nasráno, ale nikdo je nemá šanci vytěžit. A když se o to pokusíš, dostaneš přes držku. Jednoho kopáče jsme tenkrát v lese hledali celou noc, pak jsme ho našli pod hromadou větví se zlomenejma žebrama. (...) Taky se tu čas vod času dělaj takový akce, říkáme tomu Kulovej blesk. Zažádáš si třeba o geologické průzkum nebo o napajedlo, ale uděláš to mnohem větší a hlubší. Nebo to rychle vykopeš a odvezeš si to tatrovkou někam, kde si to na pohodičku vypláchneš a jenom sesbíráš. (...) Tady koluje takovej vtíp, že všichni místní maj na zahradách tři studny: na studenou, vlažnou a horkou vodu. A ty vokurky pak díky tý vodě rostou do takovejch rozměrů, že na to zas musíš mít minimálně dva sklepy. No a tak to tady chodí se vším. Kde žiješ, prosimtě...“

(terénní deník, září 2023)

Střet s policejními složkami byl denním (nebo spíše večerním) chlebem všech kopáčů. Policejní hlídky se objevovaly nečekaně rychle, přicházely pokaždé z jiných směrů a nešlo mezi jejich četností vysledovat jakoukoliv posloupnost. Byly namátkové, ale vyjížděly i na základě oznámení občanů či pracovníků České inspekce životního prostředí. Hlídka byla většinou dvoučlenná, ale běžné byly i situace tzv. *zátahů*, kdy v oblasti operovalo několik posádek najednou a operativně koordinovaly svůj postup. Z těchto důkladně promyšlených kleští se kopáčům dostávalo jen velmi obtížně. Policisté používali běžná služební auta, v případě psovodů to byly terénní auta s klecí. V dotčených oblastech se taktéž tyto složky pohybovaly v civilních autech a v civilním oblečení, což přinášelo velký úspěch. Aby se totiž naplnila skutková podstata přestupku či trestného činu, museli chytit kopáče přímo při činu, jinými slovy v díře s cepínem v ruce. Stačilo tak přijít na samotné kopaniště a až nad jámou si kolem ruky nandat policejní pásku.

„Víš, mě ani tak nesere, že mě chytli. Beru to sportovně, byli prostě lepší než já. Co si myslíš, taky se jim do toho nechce. Mohli by si pít v klidu kafe na služebně a místo toho tady honěj nějaký kluky po lese. A když nejsi úplně blbej a nechytí tě v díře, tak ti stejně nic nemůžou. No tak jsem se byl večer projít, to se nesmí? A že mám ruce samej mozol? Přivezli

mi včera uhlí před barák. A že jsem celej zasranej od písku? No jo, je to tady samá díra po těch debilních kopáčích, tak jsem v tý tmě do jedný zahučel.“

(terénní deník, neznámý kopáč, únor 2024)

Policisté si vedou pečlivé seznamy všech lidí, kteří mají s vltavínovým světem co dočinění. Ve vesnicích a přilehlém okolí si zapisují poznávací značky aut, a pokud se jméno majitele vozu shoduje se jménem v seznamu kopáčů, jdou poměrně najisto. I z toho důvodu se pokaždé parkovalo co nejdál od lokality, nebo se auta nechávala v zavřených vjezdech spřátelených obyvatel. Existují i seznamy překupníků a koncových prodejců. V každé vltavínové skupině na sociálních sítích je alespoň jeden člověk, který tento obsah a pohyb kamenů neustále monitoruje. Díky tomu se dá vysledovat, kde se nyní nejvíc kope, kdo tyto kameny prodává atd. Není tajemstvím, že se policisté v civilu každoročně pohybují i na vltavínářské akci *Na zelené vlně* pořádané v Týně nad Vltavou, kde je koncentrace těchto lidí servírována přímo na stříbrném podnose.

3.7 Z písku do kazety: „Příhod' mi na tu aukci!“

„Ten foťák v telefonu mám úplně na hovno, je celej poškrábanej od písku. A taky se podívej na moje ruce, samej mozol a záděra, za nehtama kilo hlíny. Aby se ty kameny dobře prodaly, musíš je umět vyfotit a prosvítit. Když se ti tohle povede, prodáš průměr klidně o pár stovek dráž. To není o tom, že bych chtěl ojevávat, ale ta fotka dokáže leccos schovat.“

(terénní deník, Renton, březen 2024)

Většinu vykopaných vltavínů kopáči prodají. Děje se tak přímo na samotných lokalitách, ale v četných případech končí kameny buď u překupníků, kteří s nimi dále obchodují, nebo je kopáči zkouší prodat sami. Výhodou vlastního prodeje je fakt, že vltavíny kopáči prodají za mnohem vyšší cenu, než kterou jim za ně nabídne překupník. Pokud ale mají kamenů mnoho a nechtějí s tím mít zbytečnou práci navíc, volí se tato varianta. Významnou roli hraje i skutečnost, že peníze dostanou okamžitě na ruku bez zbytečného popotahování a rizik, která jsou s tím při prodeji na internetu spojená.

S vltavínem vyjmutým z vrstvy se zbytečně nemanipulovalo. Kusy zbylého sedimentu se nevydloubávali prstem nebo dokonce cepínem, na to je dost času doma. V opačném případě se tím riskuje poničení jedinečné skulptace a křehkých *lešáků*. Kameny končily převážně v papírových kapesnicích, do kterých se zabalily a následně se jednotlivě

umístily do plastových pytlíčků. Mnozí z kopáčů je ale bez větších okolků strčili do náprsní kapsy a kopali dál.

„Hlavně se je nesnaž hned umejt v nějaký špinavý vodě starý díry. Jak se ti klepou ruce, tak ti akorát vyklouzne a v tom bahně už ho nikdy nenajdeš! Kdyby se mi to nestalo, tak to neříkám. Skočil jsem za ním okamžitě šipku, ale už bylo pozdě“

(terénní deník, Begbie, prosinec 2023)

Renton svou zvědavost nikdy nevydržel až domů a celou dobu je mobilní svítilnou v autě prosvěcoval a tetelil se blahem. Kopáči měli různou techniku čištění vltavínů, většinou se ale v prvním kroku nechaly chvíli odležet ve vodě. Větší kusy jílu po chvíli samovolně odpadly. Následovala lázeň v ultrazvukové čističce, což byla vedle setinkové váhy povinná domácí výbava každého kopáče. Čistička odvedla většinu práce, nebo se její cykly po výměně špinavé vody několikrát opakovaly. Po této fázi následovalo opatrné a finální čištění elektrickým, nebo běžným kartáčkem na zuby. Mladí nedočkavci typu Rentona s Sick Boye to většinou po příjezdu domů nevydrželi a ještě v pět ráno mi posílali fotky omytých kamenů. Begbie na to šel s námořnickou rozvahou a někdy se mu neomyté kameny válely i pár dní jen tak na stole.

Obrázek 20: Vltaviny těsně před umytím. Foto anonymního kopáče.

Obrázek 21: Vltavin in situ. Vlastní foto.

V tomto ohledu byly zajímavé vltavíny v tzv. *in situ*, tedy v původním sedimentu. Byla to víceméně hrouda písku s křemennými valouny, ze které vltavín vykukoval. Tento sediment vyžadoval sekundární zpevnění, aby se časem nerozpadl, proto se napouštěl běžným tekutým lepidlem společně s vodou. Tento sediment pak ztvrdl na beton a v poslední době se objevovalo stále více zájemců o tuto kuriozitu. Hmotnost vltavínů se v tomto případě pouze odhadovala.

Následovala fáze focení. Nejvíce kamenů prodával Renton a postupem doby bylo vidět, že se ve fotografování a kompozici zlepšil. Měnil různá pozadí, pokládal kameny na ametystové drúzy nebo mezi větvičky jehličí a mechu. Přilepoval vltavíny žvýkačkou k otáčivému podkladu a v protisvětle natáčel videa, která k aukcím připojoval. Kupující taktéž oceňovali fotky kamene, když byl ještě uvězněn ve vrstvě písku, tzv. *nálezovek* – dodávalo to kameni jakýsi punc autentičnosti a pravosti. Vltavíny dražil ve formě příspěvků v různých skupinách na sociálních sítích. Každý kámen obsahoval informace o lokalitě, váze a poškození. Aukce začínaly většinou od koruny a zájemci přihazovali pomocí zanechaných komentářů. Každá aukce měla předem stanovený svůj konec s tím, že po každém příhozu v poslední minutě se dražba automaticky prodlužovala o další dvě minuty. To občas způsobovalo komplikace, protože Facebook není na tyto na vteřinu přesné obchody uzpůsoben a většinou až samotný prodávající určil, kdo že to vlastně aukci vyhrál. Některé z lepších kamenů se nedražily a byla předem stanovená cena za gram, případně existovala forma nákupu stylem *Kup ted!*

Obrázek 22: Zátíší s vltavínem. Foto z nejmenované skupiny.

Vzhledem k tomu, že tato vlákna byla čas od času vltavíny přehlčena, mohlo se stát, že kamen zapadl pod ostatní příspěvky a pokud si to někdo šikovně pohlídal, dokázal pořídit vltavín za velmi slušnou cenu. Prodávající pak nemohl aukci smazat, protože by se znevěrohodnil. Pokud něco takového hrozilo, většinou se to pojistilo tím, že na aukci uměle přihazovali spřátelení kopáči a šponovali cenu nahoru, aby tak prodávající neprodělal. Jelikož je kopáčský svět především maskulinní záležitost, velkou část dražených vltavínů inzerovaly ženy. Vltavín v upravené dlani s dlouhými nehty prostě fungoval mnohem lépe. Zároveň tak mohli prodávat i kopáči, kteří si přáli zůstat v anonymitě. Detailněji jsem se však nezabýval tím, v jakém příbuzenském vztahu se toto zprostředkování odehrávalo. V těchto vodách nabízeli vltavíny i důvěrně známí koncoví prodejci, kteří však ty samé kameny měli zároveň i na dalších aukčních oficiálních webech, kde se prodávaly za mnohem vyšší cenu.

Je obecně známo, že ty nejlepší kusy vltavínů končí mimo české území. Zahraniční klientela dokáže nabídnout řádově jiné peníze než ta tuzemská a existuje několik ověřených prodejců, kteří tyto transakce dokáží zprostředkovat. Nakupovat však vltavíny na zahraničních aukčních portálech je čiré šílenství, protože zde se z většiny případů prodávají padělané vltavíny z Číny, které nejsou ničím jiným než uměle leptaným sklem.

4. Papír

4.1 Legislativa: „Těžba nesmí nikdy stát!“

„Kopalo se, kope se a kopat se bude! Taky mě sere, že po mě pořád někdo jde, ale co mám dělat? Já nevím, co by tomu pomohlo. V Austrálii si prej takhle na rok pronajmeš třeba kus země a za určitéj poplatek si tam můžeš kopat, jak chceš. Všechno, co najdeš, tak je tvoje, ať už je toho kilo nebo gram. Mně by to vlastně nevadilo. Zablbneš si a můžeš se u toho klidně opalovat s cigárem v hubě. Ne jak tady. Tady si všichni myslěj, že když se to vytěží, tak to něčemu pomůže. Velký hovno! Akorát to doserou v třídičkách, ty kameny totálně dobouchaj a pak je prodaj ven. No a pak se stejně kolem tý vytěžený oblasti kope, tak jakěj to má smysl?“

(terénní deník, Sick Boy, září 2023)

Dle současné právní úpravy v horním zákoně⁴² je možno za nerost považovat všechny části zemské kůry bez ohledu na to, zda se v přírodním stavu vyskytují v tuhé, kapalně nebo plynné fázi. Vltavín je v zákonném znění vyhrazený nerost (drahý kámen, § 3 odst. 1). Z mineralogického pohledu se tato definice jeví poměrně paradoxně, protože chápe nerost (minerál) jako homogenní látku, kterou lze vyjádřit chemickým složením, jasnou strukturou a anorganickým původem. Vltavín je však v tomto světle přírodní sklo odpovídající chemické směsi s amorfní strukturou. Mezi nevyhrazené nerosty patří zjednodušeně například voda, rašelina, písek, štěrk a kulturní vrstva půdy. Rozdíl mezi vyhrazeným a nevyhrazeným nerostem je v tom, že vyhrazený nerost je vždy oddělen od pozemku (patří státu), zatímco nevyhrazený nerost je součástí pozemku (patří majiteli).

Horní zákon dokonce stanoví, že při zjištění přírodního nahromadění vyhrazených nerostů (ložiska) má nálezce bezodkladnou povinnost tuto skutečnost oznámit Ministerstvu životního prostředí a Ministerstvu průmyslu a obchodu, což má v praxi nulový efekt. Z toho vyplývá, že téměř všechny nerosty, které se sbírají a těží, spadají do kategorie tzv. vyhrazených nerostů. Pokud se tyto nerosty nacházejí v přírodním nahromadění, jako jsou lomy, doly či odvaly, jedná se o ložiska. Vyhrazené nerosty, které jsou sebrány na těchto ložiscích, jsou podle legislativy považovány za nerostné bohatství ve vlastnictví České

⁴² Zákon č.44/1988 Sb. o ochraně a využití nerostného bohatství, více zde: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1988-44>

republiky⁴³. Výhradních ložisek je však mnohem méně než míst, kde se kope, proto se postupuje i podle dalších zákonů⁴⁴.

Zde se nabízí otázka, jestli zákon neporušují i polní sběrači vltavínů. Zákon o ochraně přírody a krajiny⁴⁵ (§ 63, odst. 2) stanoví, že každý má právo na volný průchod přes pozemky ve vlastnictví či nájmu státu, obce nebo jiné právnické osoby, pokud tím nezpůsobí škodu na majetku či zdraví a nezasahuje-li do práv na ochranu osobnosti či sousedských práv. Je přitom povinen respektovat jiné oprávněné zájmy vlastníka či nájemce pozemku a obecně závazné právní předpisy (orná půda, louky a pastviny jsou z oprávnění vyloučeny v době, kdy může dojít k poškození porostů či půdy nebo při pastvě dobytka). Svobodu pohybu též zaručuje článek 14 Listiny základních práv a svobod. Dle zákona však není povoleno vstupovat na pole a pastviny ve vlastnictví fyzické osoby, což situaci komplikuje, protože ani z dostupného katastru nemovitostí nejde přesně zjistit, jestli tyto pozemky nejsou propachtovány nějakému dalšímu zemědělskému subjektu.

Horní zákon sice stanovuje povinnost oznámit nález přírodního nahromadění vyhrazeného nerostu, dále toto nahromadění ale nedefinuje. Pokud tedy polní sběrači sbírají v místech mimo povolené vyhledávání, tj. mimo oblast, kde je povolen geologický průzkum, záleží čistě na úhlu pohledu, jestli se jedná o nahromadění či nikoliv. Geologický zákon⁴⁶ tuto problematiku taktéž nijak nedefinuje.

Kopáči se nejčastěji dopouštějí přestupkového jednání⁴⁷ i z toho důvodu, že kopou na státem nevidovaných ložiscích. V případě, že dojde k uložení příkazu ve smyslu § 66 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody, který se týká zákazu zasahovat do půdy, a kopáč je opětovně přistižen při této nelegální činnosti, řeší policisté tento skutek jako trestný čin dle § 337 odst. 1 maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání. V případě prokázání viny pak hrozí pachateli trest odnětí svobody až na dva roky. Nepodmíněné tresty jsou spíše ojedinělé a souvisí případně s další nezákonnou činností kopáče, ve většině případů se

⁴³ KUTÝ, Jan. *Legislativa mineralogické činnosti*. Online. Mallorn. 2020. Dostupné z: <https://www.mallorn.cz/news/legislativa-mineralogicke-cinnosti/>. [cit. 2024-06-13].

⁴⁴ Mapa ložisek zde: <https://mapy.geology.cz/suris/>

⁴⁵ Zákon č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, více zde: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-114>

⁴⁶ Zákon č. 62/1988 Sb. o geologických pracích a o Českém geologickém úřadu, více zde: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1988-62>

⁴⁷ Zákon č. 251/2016 Sb. (§ 8 odst. 1) o některých přestupcích, více zde: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2016-251#p8>

ukládají podmíněné tresty a veřejně prospěšné práce. Vymahatelnost pokut je mnohdy také velmi složitá.

„Pár pokut jsem dřív zamáznul, to jo. Většinou nejsou nák extra vysoký, musíš si pohlídat, aby tě nenačapali s velkým množstvím šutrů a nebyl z toho větší průser. A když ti něco napařej, tak prostě nějaký střeliš a zaplatíš to z toho. Navíc mám bydliště na úřadě, takže nějaký exekutor mi může tak akorát vylízat prdel. Takže já teď ani vlastně nevím, kolik těch pokut vlastně je, asi mi tam naskakují nějaký penále za nezaplacení. Jenom teda vždycky musíš nakoupit nový cajky, to fyzlové zabavují rádi, obejdou celý kopaniště a vysbíraj všechny cepíny. A samozřejmě všechno na ruku, prachy z účtu by ti hned vyfoukli.“

(terénní deník, neznámý kopáč, červen 2023)

Lesní zákon⁴⁸ podle § 53 odst. 1 stanoví, že fyzická osoba se dopustí přestupku tím, že v rámci obecného užívání lesa naruší půdní kryt nebo vodní režim nepovolenou těžbou hlíny, písku nebo kamene a lze uložit pokutu až do výše 15 000 Kč. Ten samý zákon v § 19 odst. 4 stanoví, že na návrh vlastníka lesa nebo z vlastního podnětu může orgán státní správy lesů z důvodu ochrany lesa nebo v zájmu zdraví a bezpečnosti občanů rozhodnout o dočasném omezení nebo vyloučení vstupu do lesa, nejvýše však na dobu tří měsíců. Totéž lze stanovit nařízením obce s rozšířenou působností. Stanovenou dobu lze stejným způsobem prodloužit nejvýše o tři měsíce. Tento způsob ochrany před nájezdy kopáčů byl použit například v katastru obce Trhové Sviny⁴⁹, přičemž nepřinesl žádný efekt.

O zvláštní ochraně nerostů se zmiňuje i zákon 114/1992, který v § 51 odst. 2 stanoví, že zvláště chráněné nerosty není dovoleno na místě jejich přirozeného výskytu poškozovat či sbírat bez povolení orgánů ochrany přírody. Seznam takových nerostů, který by byl stanoven závazně právním předpisem Ministerstva životního prostředí, však do dnešní chvíle neexistuje⁵⁰, protože není zcela zřejmé, čím by se touto ochranou dosáhlo. I mně přijde trochu úsměvná představa, že chodím po louce, o které vím, že v jejím podzemí jsou ukryté

⁴⁸ Zákon č. 289/1995 Sb. o lesích a změně některých zákonů, více zde: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-289#cast1>

⁴⁹ ČTK. Hledači vltavinů ničí půdu, do lesů u Trhových Svinů je proto zákaz vstupu. Online. IDNES.cz. 2023. Dostupné z: https://www.idnes.cz/ceske-budejovice/zpravy/kopani-vltaviny-zakaz-vstupu-les-nesmen-trhove-sviny-policie.A230303_145622_budejovice-zpravy_khr. [cit. 2024-06-13].

⁵⁰ Tento předpis by výrazným způsobem omezil obchodování s vltavínem v oblasti šedé ekonomiky. Příznivci restriktivních opatření též volají po zvýšení pokut a sankcí. Otázkou zůstává, zda by toto navýšení pomohlo ke snížení počtu kopáčů.

nahromaděné nerosty, které však nikdo nikdy neuvidí. Vyhlášením takovýchto lokalit by se jen upřesnila jejich poloha nadšeným sběratelům a kopáčům.

V případě kopání na poli je možné také postupovat podle zákona č. 334/1992 Sb. o ochraně zemědělského půdního fondu⁵¹, který podle § 3 odst. 1 písm. c) stanoví, že je zakázáno užívat zemědělskou půdu k nezemědělským účelům bez souhlasu s odnětím ze zemědělského půdního fondu.

Dle obecné ochrany přírody je pro ochranu geologických lokalit nejvyužívanější a nejvhodnější kategorie přírodní památka a národní přírodní památka. Vyhlášení zvláště chráněného území se však jeví v tomto případě z pozice státu jako problematické a kontraproduktivní. Jednak kopáče neodradí od další těžby a za druhé vzniká celá řada omezení činností a způsobu využívání plochy, což by komplikovalo běžnou a z hlediska předmětného nerostu neškodnou činnost vlastníků a nájemců pozemku⁵². Nehledě na to, že už zde v případě přírodní památky Besednické vltavíny I. existuje precedens, že se dá tomuto zvláště chráněnému území zrušit předmět ochrany a lokalitu alespoň zčásti vytěžit, jak se také v tomto případě také stalo⁵³.

Kopání vltavínů zasahuje do dvou chráněných krajinných oblastí (CHKO Třeboňsko, CHKO Blanský les) a do dvou přírodních parků (PřP Novohradské hory, PřP Soběnovská vrchovina), k čemuž se váže také příslušná legislativa. Zákon o ochraně přírody a krajiny v § 26 odst. 1 písm. i) zakazuje na celém území chráněných krajinných oblastí měnit dochované přírodní prostředí v rozporu s bližšími podmínkami ochrany CHKO. Na území první zóny CHKO je dále také zakázáno těžit nerosty a humolity. Přírodní parky nejsou na rozdíl od CHKO zvláště chráněným územím a jsou charakterizovány jako krajinný ráz, kterým je zejména přírodní, kulturní a historická charakteristika daného místa. Jsou chráněny před činnostmi snižující jejich estetickou a přírodní hodnotu. Jelikož je ale krajinný ráz definován v zákoně velmi

⁵¹ Zákon č. 334/1992 Sb. o ochraně zemědělského půdního fondu, více zde: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-334>

⁵² Viz samotné prohlášení bývalé hejtmanky Jihočeského kraje zde: <http://www.nesmen.cz/images/stories/NATURA/2018-02-23-Odpov-hejtmanky.pdf>

⁵³ Na žádost obce Besednice bylo naleziště v roce 1995 vyhlášeno za přírodní památku Besednické vltavíny I. Ta samá obec se souhlasem okresu i kraje však poté přišla s tím, že se toto ložisko vytěží soukromým subjektem, aby se tak zabránilo neoficiální (nelegální) těžbě. Odpůrci záměru upozorňovali na nebezpečný precedens, který by legitimizoval těžební aktivity a průmyslovou těžbu i v jiných chráněných lokalitách bez ohledu na důvod vyhlášení ochrany. Přesto byla část této přírodní památky i přes odpor vytěžena, a jelikož se jednalo o těžení vltavínů ve „velkém“, většina těchto unikátních ježatých vltavínů byla těžbou poničena. Podle odborníků tak vznikla větší škoda, než při nájezdech kopáčů. Nehledě na to, že kopáči v okolí kutají vesele dál.

vágně a jeho použitelnost je v praxi takřka nulová, vyhlášení přírodního parku nepřináší žádný výrazný efekt. Nehledě na to, že oblast PŘP Soběnovská vrchovina je legálním i nelegálním kopáním vltavínů natolik poznamenána, že už se dá prakticky mluvit o kulturní a historické charakteristice dané oblasti.

4.2 Pískovna vs. Díra: *Knockout v prvním kole?*

„Támhle, jak svítěj ty světla, tak to je pískovna. Tam se kromě písku zaměřujou hlavně na vltavíny, maj to povolený a těží je. Je tam toho mraky. Samozřejmě si to hlídaj, ostraha tam chodí ve dne v noci, nemáš šanci se tam dostat. Vtipný na tom je, že se pořád oháněj tím, jak všechno daní a ty prachy odváděj státu. No jo, jenže záleží na tom, kolik toho reálně přiznáš, že jo. Až skončí směna, tak támhle pod lesem zaparkuje auto. K němu za chvíli přijde z pískovny týpek s balíčkem v ruce. No svačinu v tom fakt nemá. Všichni tady kradou jak straky. Já se jim teda nedivím, dělal bych to úplně stejně. Rozdíl je ale v tom, že fyzlové budou chytat zas jenom mě. A to jí chtěj rozšiřovat až támhle k silnici. Moc dobře ví, že tohle pole je těch kamenů plný. Už teď to podkopávaj za hranici pozemku. Tak jakou pak můžeš mít doprdele úctu k těm zákonům?“

(terénní deník, neznámý kopáč, listopad 2023)

Ve světle uvedeného se dá konstatovat, že současná česká legislativa je z pohledu problematiky kopání vltavínů zcela neúčinná. Nefungují policejní restrikce, zákony ani vyhlášky. Zákazy činnosti se mívají účinkem a vytěžení ložiska soukromým subjektem kopáče nijak neodradí. Tato kapitola přináší nejen stanoviska a činnost příslušných institucí, ale také možný hypotetický scénář, jak by se v případě tohoto fenoménu mohlo dále postupovat, protože se zatím všechny použité nástroje k vyřešení situace ukázaly jako bezvýchodné. V této kapitole se také změní jazyk kopáčského světa na jazyk státu a přibudou zde slova legálnosti a nelegálnosti, kterým jsem se celou práci ze zjevných důvodů prakticky vyhýbal.

„Já jsem tu lokalitu navštívil, doporučuji se tam zajet podívat všem. Je to šílené, jakým způsobem jsou rozkopané zemědělská půda, lesy, vzrostlé borovice, třímetrové díry. Prostě nelegální těžba vltavínů je obrovský problém.“⁵⁴

⁵⁴ Slova ministra životního prostředí Petra Hladíka, který se v srpnu roku 2023 na Ločenicko vypravil, více zde: <https://cesky.radio.cz/ministr-hladik-chce-resit-nelegalni-tezbu-vltavinu-v-jiznich-cechach-8792211>

Ministerstvo životního prostředí (MŽP) nemá v tomto ohledu jednoznačné stanovisko, byť se ve většině případů snaží upřednostnit veřejný zájem o ochranu přírody, vodních zdrojů a ochrany zdraví a lidských životů před veřejným zájmem na průzkumu nerostného bohatství. V případě besednických vltavinů MŽP nejdříve zrušilo rozhodnutí Krajského úřadu Jihočeského kraje a vrátilo žádost k novému řízení. Po podání rozkladu těžební společnosti totéž ministerstvo se zvláštní rozkladovou komisí ale překvapivě a s konečnou platností uvolnilo naleziště k průmyslové těžbě. Oblast sice byla prohlášena za přírodní památku, ale v její definici byla možnost těžby výslovně zmíněna (Pokorný et al., 2003). Tato kauza upoutala pozornost nejen ochranářských spolků a občanských sdružení, ale do diskuze se zapojila i akademická obec včetně nespokojených občanů Besednice, kteří sepsali proti tomuto záměru petici. I přes to, že se časem ukázalo, že vytěžení určité části či celého ložiska nezabrání kopáčům v hloubení dalších jam v okolí, došlo k povolení a rozšíření těžby na několika dalších místech. V roce 2014 se s legální těžbou vltavinů započalo na lokalitě Brusná-Hrbov, která už ale nevzbudila takový rozruch a prošla standardní, legislativní cestou (definitivní schválení záměru trvalo 4 roky).

Obrázek 23: Průmyslová těžba v lokalitě Brusná-Hrbov. Foto Marek Podhora (MAFRA, 2014). Více ve videu: https://www.youtube.com/watch?v=Q_z_3V2NXVg

„Jo, kope se okolo. Sice ne tolik, ale občas to někdo zkusí, pořád je tam pár nadějnejch voček. Tys říkal, že jsi ekolog, tak se tam někdy zajed' mrknout. Slíbili po ukončení těžby rekultivaci, tak tam zasázeli pár uschlejších borovic, aby se jako neřeklo. To by se ti líbilo! Shrábli prachy a rychle se vodsud pakovali, haha.“

(terénní deník, Begbie, květen 2023)

Těžební společnost Monday Morning⁵⁵ po vytěžení lokality Brusná přesunula pozornost na lokality Jankov a Jakule, kde však narazila na odpor jak CHKO Blanského lesa, tak CHKO Třeboňsko. Správa CHKO Blanský les argumentovala tím, že těžba je v rozporu s plánem péče o ochranném území a v konečném vyjádření ministerstva stojí, že „Nelze zahlazovat nelegální těžbu těžbou legální.“⁵⁶ Se stejnými argumenty uspěla i CHKO Třeboňsko v případě Jakule u Byňova, kde pod tíhou těchto okolností těžební firma žádost stáhla. Nutno ale dodat, že se záměrem těžby souhlasily nejen okolní obce, ale i další instituce typu báňského a krajského úřadu včetně odboru životního prostředí, které opět argumentovaly tím, že komerční těžba je jediným schůdným řešením.

Obrázek 24: Lokalita Brusná-Hrbov po průmyslovém vytěžení. Foto Marschnerh (Mapy.cz, 2024), dostupné z: https://d34-a.sdn.cz/d_34/c_img_gU_z/oyUPqH.jpeg?fl=res,2200,2200,1

⁵⁵ Více o společnosti zde: <http://mondaymorning.cz/#tezba>

⁵⁶ PELÍŠEK, Antonín. *Ministerstvo zamítlo těžbu vltavínů u Jankova. Obec rozhodnutí kritizuje.* Online. IDNES.cz. 2018. Dostupné z: https://www.idnes.cz/ceske-budejovice/zpravy/jankov-vltaviny-ministerstvo-zivotni-prostredi-prumyslova-tezba.A181105_084250_budejovice-zpravy_khr. [cit. 2024-06-13].

Z nedávné doby stojí za zmínku pozastavení záměru o rozšíření stávající pískovny Ločenice těžební společnosti MAWE CK s.r.o.⁵⁷, která chce dosavadní dobývací prostor zvětšit o dalších 30 hektarů a vytěžit celou oblast tzv. Marouškova pole i přilehlé oblasti Malého Chlumu. Ministerstvo životního prostředí si vyžádalo doplnění dokumentace EIA (Posuzování vlivů na životní prostředí) o vliv na vodní zdroje, zemědělskou půdu, les a krajinu a v tomto směru zatím není vydáno stanovisko s konečnou platností⁵⁸. Tomuto prozatímnímu pozastavení přispěla i petice občanů dotčených obcí, kteří se obávají dopravního zatížení, hluku, prašnosti, světelného smogu a změny krajinného rázu. Plánovaná těžba může podle nich ovlivnit i hladinu podzemní vody, která je zde uložena velmi mělce (3-4 metry) a těžba by se k těmto zdrojům přiblížila na několik stovek metrů⁵⁹. Z nedávno aktualizované zprávy Regionální surovinové politiky Jihočeského kraje⁶⁰ však vyplývá, že se kraj těmto rozšiřovacím tendencím nebrání i přesto, že vltavín není pro Českou republiku strategickou surovinou.

Obrázek 25: Plánované rozšíření ločenické pískovny (červené pole). Foto dostupné z: https://www.petice.com/uploads/images/H.3_I.2_Z%C3%A1kres_do_let_.sn%C3%ADmku.jpg

⁵⁷ Více zde: <https://www.betonserver.cz/mawe-ck>

⁵⁸ Celá zpráva zjišťovacího řízení MŽP o rozšíření dobývacího prostoru Ločenice I. zde: https://portal.cenia.cz/eiasca/download/RUIBX09WMjA4MV96amlzdG92YWNpRE9DXzMzNzIxOTIIMTE1MDgzOTYyMDUucGRm/OV2081_zjistovaci.pdf

⁵⁹ Celé znění petice zde: https://www.petice.com/ne_dobovacimu_prostoru_loenice_i

⁶⁰ Celé znění zprávy zde: https://zp.kraj-jihocesky.cz/sites/zpdev.kraj-jihocesky.cz/files/files/koncepce/regionalni_surovinova_politika_jk/navrhova_cast.pdf

Vzhledem k výše uvedeným okolnostem, kde dle mého úsudku při zohlednění všech aspektů jednoznačně převládá veřejný zájem ochrany přírody, vodních zdrojů a lidského zdraví před veřejným zájmem nerostného bohatství, je i přesto velká šance, že se těžební společnosti nakonec záměr rozšíření těžby povede uskutečnit. Kopáči vltavínů této konkrétní oblasti přezdírají „zelené moře“, protože jsou si dobře vědomi toho, jaké cenné poklady ukrývá. Po besednických vltavínech se tak jedná o oblast, kde je výskyt vltavínů v této chvíli jeden z nejhojnějších, což si samozřejmě uvědomuje i těžební společnost, která se však jakýmkoliv interakcím s občany i médií brání a zcela je ignoruje. Bude se v tomto případě opakovat „besednicko-brusenský“ scénář, nebo se stát příkloní k místním obyvatelům? Z logiky stanovisek MŽP je možné vysledovat, že sice přihlíží k nesouhlasným názorům občanů a dokáže tímto způsobem věcně připomínkovat, pokud se ale těžba nenachází v CHKO, tak z velké většiny případů rozhoduje ve prospěch těžebních společností, jejichž filosofii zastává i kraj a další dotčené instituce. V tomto případě si dovolím odhadovat, že je jen otázka času, kdy se záměr rozšíření těžby schválí s konečnou platností, protože už k jednomu rozšíření dobývacího prostoru stejné společnosti v minulosti došlo.

Na tomto sporu bych rád ilustroval hypotetický scénář jakési možné symbiózy mezi zájmem těžařů, kopáčů a státu. Je mi předem jasné, že za současné legislativy je tento scénář velmi nereálný, přesto mi přijde jako jediný možný způsob, jak tento odvěký problém alespoň částečně vyřešit. Vycházím z předpokladů, které jsem si během ročního pobytu v terénu mezi kopáči stačil ověřit. Předně je nutné opět konstatovat fakt, že kopáče neodradí jakákoliv státní restrikce. Je úplně jedno, kolik policistů se bude pohybovat v terénu a jaká bude výše pokut.

„Fajn, ať mě klidně zavřou, pár lidí už takhle stejně sedí. Do dvou let mě pustí a první věc, kam půjdu, bude do stodoly pro cepín. Tady si vážně ještě někdo myslí, že když budeš bručet, tak vylezeš jako jinej člověk? Leda píču, akorát se ještě víc v tý věci utvrdíš. Je to směšný, zvláště když víš, kolika lidem to legálně prochází.“

(terénní deník, Begbie, listopad 2023)

Vltavínová ložiska se jednou zcela jistě vyčerpají, ale to bude ještě několik desítek let trvat. Opět je nutné zopakovat neustále omílanou frázi, že velkoplošná, komerční těžba extraktivismu shora nevede k zastavení té kopáčské, což už se v historii několikrát ukázalo. Kopáčská perspektiva je v tomto směru nekompromisní, přesto si zde dovolím tvrdit, že

pokud chce stát tento problém řešit, musí přijít s naprosto odlišnou strategií, která povětšinou cílí jen na emoce a prohlubuje marginalizaci kopáčských skupin.

V roce 2022 vznikla u obce Besednice tzv. *Zážitková těžba*⁶¹, kterou spravuje Muzeum vltavínů Český Krumlov s.r.o. Ve zkratce funguje na principu toho, že návštěvník zaplatí vstupní poplatek 3000 Kč a může zde po několik hodin beztrestně kopat. Vše je tedy legální a legitimní. V ceně vstupného jsou zahrnuty vltavíny do 5 gramů, pokud kopáč najde větší kámen přesahující tuto hranici, musí si jej od provozovatele odkoupit za poplatek mezi 250-300 Kč/g. Muzeum vltavínů si však jako správce ložiska vyhrazuje právo na ponechání vltavínů, které přesahují váhu 20 gramů či jsou zajímavé svým tvarem a skulptací pro sbírkové účely muzea. Ač k tomuto fenoménu mají kopáči vltavínů mnohé výhrady, jedná se o první pokus, na kterém by se v budoucnu dalo stavět. K podobné eventualitě legální těžby dochází i Tereza Koubová (2018, s. 56) ve své bakalářské práci, kde tvrdí, že jedna z možností se jeví využití šikovnosti, znalostí a zápalu kopáčů k ručnímu kopání a těžení v otevřené těžbě hlavně v místech, kde je značné nahromadění vltavínů. Na tuto možnost směle naváží a o to víc ji rozvinu v následujících odstavcích.

Obrázek 26: Zážitková těžba. Foto dostupné z: <https://www.vltaviny.cz/en/muzeum/zazitkova-tezba/>

⁶¹ Více zde: <https://www.vltaviny.cz/muzeum/zazitkova-tezba/>

Stát musí předně legitimizovat nynější kopáče a uznat problematiku extraktivismu zdola jako součást kulturního dědictví tohoto kraje. To myslím v naprosté vážnosti, protože kopání vltavínů má v regionu své místo a dá se v tomto směru poměřovat s verbuňkem, vorařstvím, masopustním veselím i loutkářstvím, což jsou všechno tradice, které jsou zapsány jako nehmotná kulturní dědictví UNESCO. Kopáči vltavínů mají svůj specifický žargon, osobité zvyky i jedinečné těžební nástroje a v mnohém tyto kritéria splňují. Vltavín je navíc světový unikát, nikde jinde než tady se najít nedá. Kopání vltavínů, ačkoliv je formálně zákonem zakázáno, je hluboce zakořeněné v místních zvyklostech, sociálních praktikách a identitě místních obyvatel.

V současné chvíli tak stát každým rokem přichází o miliony korun nehledě na výdaje, které vynakládá k potírání nelegální těžby. Dále musí stanovit mnohem větší počet výhradních ložisek, kterých je oproti místům, kde se denně kope, naprosté minimum. Po vzoru Austrálie, kterou výše jmenoval Sick Boy, by tak mohla vzniknout jakási „síť malých těžařů“, kteří by legálně koexistovali s velkoplošnou těžbou. Úspěch těchto dohod nicméně do značné míry závisí na ochotě stran spolupracovat.

Ve světě, převážně v Africe a Jižní Americe, tato praxe již do jisté míry funguje, byť je to stále běh na dlouho trať. Vlády těchto zemí totiž postupem času zjišťují, že ani jedna cesta není ta pravá (restrikce vůči extraktivismu zdola a těžební praktiky extraktivismu shora) a snaží se mezi nimi najít kompromis a společnou řeč. Článek *Coexistence between large-scale mining (LSM) and artisanal small-scale mining (ASM) in Perú and Colombia* (Rodríguez-Novoa et al., 2023) nastiňuje několik metod a pokusů o soužití těchto zneprátených táborů, jejichž zkušeností by se mohlo inspirovat i české prostředí. Jedna z metod, která se využívá a funguje, se nazývá smluvní těžba.

Při smluvní těžbě těžební společnost (nebo jiný subjekt) vyčlení oblast nebo sektor svého dobývacího prostoru, který budou využívat kopáči. V tomto případě nejsou kopáči vlastníky těžebních práv a musí dodržovat bezpečnostní, environmentální a pracovní pravidla těžební společnosti, potažmo státu. Představte si takovou situaci na Marouškově poli, kde je na ploše 30 hektarů nakumulováno asi nejvíc vltavínů v celé České republice a těžba by nebyla prováděna těžkou technikou, ale tuto činnost by legálně prováděli samotní kopáči, kteří tam stejně každý večer zkouší štěstí. Vytěžení oblasti by tak netrvalo 12 let (jak plánuje těžební společnost), ale několik desetiletí. Na chuť by si nepřišli nejen samotní kopáči, ale i široká veřejnost a mineralogická obec. Nechci tady zabíhat do podrobností, ale

pokud může fungovat koncept Zážitkové těžby, v jistých obměnách (a s většími právy pro kopáče) by šel spustit i tento formát. Tato oblast by nebyla jenom jedna, ale kopírovala by všechny dosavadní kopaniště. Tento způsob těžby vltavínů představuje pro stát jediné vhodné řešení, jak s těžbou extraktivismu zdola efektivně pracovat a formalizovat jí. Právní formalizace přináší nejenom účelnou regulaci a větší kontrolu, ale i prevenci případných konfliktů. Mnoho kopáčů se bude i nadále držet v anonymitě a nelegálnosti, ale spoustu dalších by tuto variantu přivítalo, což mi kopáči sami potvrdili. Stát tak musí především změnit celkový přístup a začít plnit roli zprostředkovatele a mediátora, který už nekouká na kopáče skrz prsty, a snažit se problém efektivně řešit.

„Na těhdle polích dřeli můj praděda, děda a po revoluci, když nám ty pozemky v restitucích vrátili, tak ještě můj fotr. A teď mi řekni, kdo na ty šutry má větší nárok? Voni to víceméně vorali pro mě, abych to teď mohl pěkně všechno vysbírat, haha. (...) Ty kameny jsou prostě tady těch lidí, co se na ně nadřeli, žádnýho státu ani nějakýho kretěna, co si sem nakráčí v polobotkách a všechno vytěží. Tyhle krásný kameny se pak prodávaj do Číny a tam si je drtí na prach, polykaj to po lžičkách a modlí se, aby se jim z toho postavilo péro. No to by ses posral...“

(terénní deník, neznámý kopáč, říjen 2023)

Závěr

*„Už zase nejdu spát, budu vzhůru celou night/ Vzhůru celou noc, pičo, nekaž mi můj vibe/
Zatimco oni spí, jedeme grind, jedeme válku/ Já jsem obětoval všechno, dávno nemůžou to
vzít/ Když nejsem ve studiu, ten čas se zkurveně táhne/ Posedlost, nenašel jsem pro to jinej
název/ Rozjel jsem vlak, co nejde zastavit, i když se snažím/ Já a můj brácha jsme vylezli
z bažin/ S hudbou, kterou když pustíš tam, kde nemáš, zmrdi volaj stráže“*

(P. T. K., Vzhůru celou noc, Rentonův playlist)

Práce se v tento okamžik prokopala až na samotné dno jámy. Neznamená to však definitivní konec, další díry nového výzkumu mohou vznikat hned v blízkosti té stávající a třeba se časem spojí bočním tunelem, nebo se propadnou závalem a zaplní spodní vodou. Přesto se ale materiál, který dlouho ležel netknutě v podloží, dostal na povrch a stal se viditelným. Nebyl vyhozen lžící bagru, ale obyčejnou kopáčskou lopatou.

To bylo cílem této práce – poodhalit svět kopáčů vltavínů. Nastínit jejich socioekonomické pozadí, popsat techniku hloubení děr a zachytit jejich způsob uvažování ve složitém a drsném prostředí, kde ke konfliktu a boji není nikdy daleko. Jedná se o první ucelenou sondu do života těchto lidí, která odhaluje nejen je samotné, ale ve své šíři se dotýká i celé řady dalších témat, která jsou s těžbou vltavínů spojená.

V textu jsem představil termín extraktivismu zdola, čímž kopání vltavínů skutečně je a od průmyslové těžby extraktivismu shora se v mnohém odlišuje. Předně využívá ruční práci a domácí náradí, které si kopáči sami vyrábějí – jedná se v tomto případě o neindustrializovaný extraktivismus, který se ale v případě své vlastní bezpečnosti nebrání určité míře digitalizace a technologizace (termovize, fotopasti, vysílačky atd.). Prodej vltavínů hraje významnou roli ve finančním přilepšení či se stává hlavním výdělkem. Jelikož ale nepodléhá dani, stát jako vlastník nerostného bohatství přichází o nemalé zisky. Dovolím si zde vyslovit hypotézu, že extraktivismus zdola způsobuje i menší environmentální dopad a otázka ztráty biodiverzity je taktéž diskutabilní. Na polích monokulturních plodin se živočišné vlivem používaných chemických postřiků nevyskytují už skoro vůbec a v případě lesů vzniká díky této těžbě spíš nový, antropogenně přeměněný biotop, který posléze poskytuje útočiště novým živočišným druhům (byť se esteticky nemusí jevit

přátelsky). To potvrzuje i následná spontánní sukcese (ekologie obnovy) opuštěných kopáčských lokalit, která funguje mnohem lépe než jakákoliv technická rekultivace⁶².

Co se týká samotných kopáčů, jsou to povětšinou mladí muži, kteří se na tato místa nedoprají na velké vzdálenosti jako v případě zlatých horeček v USA, jelikož bydlí v okolních vesnicích. Jsou to ostřílení a zkušení hoši ať už z hlediska znalosti terénu či trestní minulosti, která je ale většinou prvotně způsobená právě nelegálním kopáním. Nemá cenu si nalhávat, že kopáči jsou ochránci přírody a jejich boj proti státu a stakeholderům je bojem za vyšší princip. Ušlechtilé zájmy zde nehrají žádnou roli a příroda je v tomto světě vnímána jako překážka, která znesnadňuje přístup k cennému pokladu v podzemí. I přesto je díky použité technice mnohem šetrnější a udržitelnější než její technokratičtější extrakce shora. V této oblasti jižních Čech má tak každá vesnice nejenom svůj kostel, hospodu a rybník, ale také své kopaniště, které pravidelně (a nejenom v neděli) tyto lidé navštěvují. I z toho důvodu se nedá o této těžbě mluvit pouze v rovině „těch druhých“, protože se stává sociokulturním fenoménem a charakteristikou dané krajiny.

Kopání vltavínů je i přesto vnímáno jako celospolečenský problém, který ve svém zavedeném diskurzu odsouvá tyto skupiny lidí na samotný práh sociální vyloučenosti. Proto je nutné přerámovat a překopat dosavadní chápání a volit spíše inkluzivní přístup, protože další restrikce tento problém ještě více prohloubí a vyhrotí. To samé platí i v otázce průmyslového vytěžení lokalit, které nic neřeší. Uznání svébytné kopáčské entity je prvním krokem, jak tuto situaci začít řešit. Otázkou tak není, jestli těžít či netěžít, ale spíše jak a kým. To je oč tu běží!

V případě dalšího výzkumu se jeví hned několik možností, jakou cestou se vydat. Tyto nápady mi při výzkumu kolikrát vyvstaly na mysli, vzhledem k už tak složitému terénu na ně zkrátka nezbyl čas. Nabízí se například diskurzivní analýza českých médií k problematice nelegálního kopání vltavínů. Dále se velmi zajímavě ukazuje i popis fungování obchodu s vltavínou v šedé sféře ekonomiky, což by jistě zvládla ekonomická antropologie. Jako největší výzvu spatřuji v zachycení fungování místních extrakcí shora včetně velmi složité infrastruktury, kterou by nejlépe popsala politická ekonomie a

⁶² Viz např. závěr diplomové práce SCHMIDTMAYEROVÁ, Lenka. *Spontánní sukcese vs. technická rekultivace na třeboňských pískovnách*. Online, Diplomová práce, vedoucí Prof. RNDr. Karel Prach, CSc. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2013. Dostupné z: https://restoration-ecology.eu/common_files/uploads/schmidtmayerova_dipl.prace.pdf. [cit. 2024-06-22].

investigativní žurnalistika. Musím však konstatovat, že poslední zmiňovaná možnost je zároveň tou nejsložitější, ne-li nemožnou.

Pokud tato práce zvedne v různých sférách vlnu nevole a opovržení, považuji to za úspěch. Je to ale jediný možný způsob, jak vést tuto diskusi smysluplně dál.

Seznam použitých zdrojů

ABU GHOSH, Yasar. *Escaping Gypsyess: work, power and identity in the marginalization of Roma*. Online, Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Filosofická fakulta, 2008. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/84672>. [cit. 2024-06-01].

ACOSTA, Alberto. Extractivism and neo-extractivism: two sides of the same curse. Online. In: LANG, M. a MOKRANI, D. (ed.). *Beyond Development: Alternative Visions from Latin America*. Transnacional Institute/Fundación Rosa Luxemburg, 2013, s. 62-87. ISBN 978-90-70563-24-0. Dostupné z: <https://rosalux.org.ec/pdfs/BeyondDevelopment.pdf>. [cit. 2024-06-11].

BELK, Russell; TILLEY, Christopher; KEANE, Webb; KÜCHLER, Susanne; ROWLANDS, Michael et al. Collectors and Collecting. Online. In: *Handbook of Material Culture*. 1 Oliver's Yard, 55 City Road, London EC1Y 1SP United Kingdom : SAGE Publications, 2006, s. 534-545. ISBN 9781412900393. Dostupné z: <https://doi.org/10.4135/9781848607972.n34>. [cit. 2024-06-04].

BOURDIEU, Pierre. *Masculine Domination*. Stanford University Press, 2002. ISBN 9780804738187.

BOURGOIS, Philippe. *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio*. 2. Cambridge University Press, 2003. ISBN 978-0521017114.

BOUŠKA, Vladimír. *Tajemné vltavíny*. Praha: Gabriel, 1992. ISBN 80-900-3325-3.

BOUŠKA, Vladimír. Geologie a stratigrafie vltavínových nalezišť v Čechách a na Moravě. In: *Sborník Národního muzea v Praze: Acta Musei Nationalis Pragae*. Praha, 1966, s. 67-88.

BYDŽOVSKÝ, Jiří. *Kopáči vltavínů drancují jižní Čechy. Od ilegální těžby je neodrazují pokuty ani hrozba vězení*. Online. CNN PRIMA NEWS. 2023. Dostupné z: <https://cnn.iprima.cz/kopace-vltavinu-neodradi-pokuty-ani-hrozba-vezeni-police-jich-letos-chytili-pres-tricet-414224>. [cit. 2024-06-05].

CALLICOTT, John Baird. *Earth's Insights A Multicultural Survey of Ecological Ethics from the Mediterranean Basin to the Australian Outback*. University of California Press, 1997. ISBN 9780520085602.

ČTK. *Hledači vltavínů ničí půdu, do lesů u Trhových Svinů je proto zákaz vstupu*. Online. IDNES.cz. 2023. Dostupné z: https://www.idnes.cz/ceske-budejovice/zpravy/kopani-vltaviny-zakaz-vstupu-les-nesmen-trhove-sviny-police.A230303_145622_budejovice-zpravy_khr. [cit. 2024-06-13].

DURBIN, Marshall. The Goals of Ethnoscience. *Anthropological Linguistics*. 1966, roč. 8, č. 8, s. 22-41.

EUROPEAN COMMISSION. *Critical raw materials*. Online. Dostupné z: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/raw-materials/areas-specific-interest/critical-raw-materials_en. [cit. 2024-06-25].

FEFFER, John. *Bulding a Post-Extractivist Future For Latin America*. Online. 2022. Dostupné z: <https://fpif.org/building-a-post-extractivist-future-for-latin-america/>. [cit. 2024-06-25].

FIFE, Wayne. *Doing Fieldwork: Ethnographic Methods for Research in Developing Countries and Beyond*. Palgrave Macmillan New York, 2005. ISBN 978-1-4039-6908-8.

FOUCAULT, Michel, SENELLART, Michel; EWALD, François a FONTANA, Alessandro (ed.). *Bezpečnost, teritorium, populace: přednášky na Collège de France (1977-1978)*. Přeložil Čestmír PELIKÁN. *Dějiny politické filozofie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2023. ISBN 978-80-246-4286-4.

GEERTZ, Clifford. Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight. In: *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. Basic Books, 1973, s. 1-37. ISBN 9780465097197.

GIBAS, Petr a kol. *Kutilství: drobná mozaika svépomocné tvorby*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2019. ISBN 978-80-7330-357-0.

HÁJÍČEK, Jiří. *Zloději zelených koní*. Druhé vydání. Brno: Host, 2015. ISBN 978-80-7491-604-5.

HEŘMANSKÝ, Martin. Zúčastněné pozorování. In: NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej a ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií, 2019, s. 356-389. ISBN 978-80-7571-025-3.

HILSON, Gavin. Small-scale mining and its socio-economic impact in developing countries. Online. *Natural Resources Forum*. 2002, roč. 26, č. 1, s. 3-13. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1477-8947.00002>. [cit. 2024-06-12].

HUIZINGA, Johan. Play and War. In: *Homo Ludens: Study of the Play Element in Culture*. Routledge, 1980, s. 89-104. ISBN 0710005784.

CHÁBERA, Stanislav. *Geologické zajímavosti jižních Čech: geologická stavba jižních Čech: nerostné suroviny a jejich ložiska: popis geologických lokalit. Jihočeská vlastivěda*. České Budějovice: Jihočeské nakladatelství, 1982.

CHEN, Sibó. *Anti-Extractivism in Correa's Ecuador*. Online. Befrois. 2021. Dostupné z: <https://www.berfrois.com/2021/04/extractivism-in-ecuador/>. [cit. 2024-06-12].

CHROUST, Milan; MAZUCH, Martin a LUJÁN, Angel H. New crocodylian material from the Eocene–Oligocene transition of the NW Bohemia (Czech Republic): an updated fossil record in Central Europe during the Grande Coupure. Online. *Neues Jahrbuch für Geologie*

und *Paläontologie*. Roč. 2019, č. 1, s. 73-82. Dostupné z: <https://doi.org/10.1127/njgpa/2019/0832>. [cit. 2024-05-26].

INGOLD, Tim. *The Perception of the Environment Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. Routledge, 2021. ISBN 1032052279.

INGOLD, Tim. *Bringing Things to Life: Creative Entanglements in a World of Materials*. University of Aberdeen, 2010. ISBN 9783496015772.

Jubilejní výstava zemská království Českého v Praze 1891. In: *Dary přírody*. Praha: F. Šimáček, 1894, s. 280.

KORANDA, Ladislav. *Historie a současnost těžby vltavínů a její vliv na krajinu jižních Čech*. Online, Bakalářská práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2018. Dostupné z: https://theses.cz/id/h0ejeo/BP_Koranda_Ladislav.pdf. [cit. 2024-06-04].

KOUBOVÁ, Tereza. *Ochrana krajiny a nerostného bohatství jižních Čech na příkladu vltavínů*. Online, Bakalářská práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Fakulta zemědělská, Katedra Krajinného managementu, 2018. Dostupné z: https://dspace.jcu.cz/bitstream/handle/123456789/38943/BP_Koubova_Tereza.pdf?sequence=1. [cit. 2022-10-28].

KROPOTKIN, Peter. *Mutual Aid. A Factor in Evolution*. Jonathan-David Jackson, 2017. ISBN 1522093419.

KUTÝ, Jan. *Legislativa mineralogické činnosti*. Online. Mallorn. 2020. Dostupné z: <https://www.mallorn.cz/news/legislativa-mineralogicke-cinnosti/>. [cit. 2024-06-13].

LATOUR, Bruno. *Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy*. Harvard University Press, 2004. ISBN 9780674013476.

LATOUR, Bruno. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press, 2007. ISBN 0199256055.

Listina základních práv a svobod (1992)

MAREŠ, Petr. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*. 2000, roč. 36, č. 3, s. 285-297.

NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej a ŠTOVÍČKOVÁ, Magdaléna (ed.). *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK, 2019. ISBN 978-80-7571-025-3.

OGUZ, Zeynep. *Introduction: Geological Anthropology*. Online. Society for Cultural Anthropology. 2020. Dostupné z: <https://culanth.org/fieldsights/introduction-geological-anthropology>. [cit. 2024-06-07].

OSWALD, Jan. *Meteorické sklo*. Praha: Československá akademie věd a umění, 1942.

PELÍŠEK, Antonín. *Hledači vltavínů plundrují další les. Tentokrát u Byňova na Novohradsku*. Online. IDNES.cz. České Budějovice, 2014. Dostupné z: https://www.idnes.cz/ceske-budejovice/zpravy/hledaci-vltavinu-plundruji-les-u-bynova.A141027_2111244_budejovice-zpravy_mrl. [cit. 2022-10-27].

PELÍŠEK, Antonín. *Ministerstvo zamítlo těžbu vltavínů u Jankova. Obec rozhodnutí kritizuje*. Online. IDNES.cz. 2018. Dostupné z: https://www.idnes.cz/ceske-budejovice/zpravy/jankov-vltaviny-ministerstvo-zivotni-prostredi-prumyslova-tezba.A181105_084250_budejovice-zpravy_khr. [cit. 2024-06-13].

PICKA, Jaroslav. *Chvála sběratelství: sběratelství - cesty za poznáním*. Olomouc: Poznání, 2008. ISBN 978-80-86606-78-1.

POKORNÝ, Richard a ŠKODOVÁ, Jana. *Besednické vltavíny: (Ne)uzavřený problém jižních Čech*. Online. *Moderní obec, Regionspektrum*. 2003, č. 5. Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Richard-Pokorny-3/publication/315703035_Besednicke_vltaviny_Neuzavreny_problem_Jiznich_Cech/links/58dd3802a6fdcc3c6ab4a261/Besednicke-vltaviny-Neuzavreny-problem-Jiznich-Cech.pdf. [cit. 2024-06-14].

POVINELLI, Elizabeth A. *Geontologies: a requiem to late liberalism*. Durham: Duke University Press, 2016. ISBN 978-0-8223-6233-3.

PŘICHYSTAL, Antonín. *Kamenné suroviny v pravěku východní části střední Evropy*. Online, Dizertační práce. Brno: Přírodovědecká fakulta MU v Brně, 2010. Dostupné z: https://www.avcr.cz/export/sites/avcr.cz/cs/pro-verejnost/.content/soubory/dsc-teze/Prichystal_Autoreferat_DSc.pdf. [cit. 2024-06-12].

PRCHAL, Milan. *Můj život s vltavínů*. České Budějovice: Jiří Vaniček, 2006. ISBN 978-80-907239-1-7.

PROCHÁZKA, Miroslav a SHONOVÁ, Olga. *Vltavíny: tajemní a krásní poslové z vesmíru*. Praha: Aurora, 2001. ISBN 80-729-9039-X.

RODRÍGUEZ-NOVOA, Felipe a HOLLEY, Elizabeth. *Coexistence between large-scale mining (LSM) and artisanal and small-scale mining (ASM) in Perú and Colombia*. Online. *Resources Policy*. 2023, roč. 80, s. 1-25. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301420722006055>. [cit. 2024-06-14].

ROST, Rudolf. *Vltavíny a tektity. Cesta k vědě (Academia)*. Praha: Academia, 1972.

SEDLÁKOVÁ, Lenka. *Proměny hranic v moderní společnosti: od marginality k marginalizaci, od inkluzivní k exkluzivní společnosti*, In: SIROVÁTKA, Tomáš, *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*, Masaryková univerzita, Brno 2002, str. 25-37.

SENDING, Ole Jacob a NEUMANN, Iver B. *Governance to Governmentality: Analyzing NGOs, States, and Power*. *International Studies Quarterly*. 2006, roč. 50, č. 3, s. 651-672.

SCHMIDTMAYEROVÁ, Lenka. *Spontánní sukcese vs. technická rekultivace na třeboňských pískovnách*. Online, Diplomová práce, vedoucí Prof. RNDr. Karel Prach, CSc. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2013. Dostupné z: https://restoration-ecology.eu/common_files/uploads/schmidtmayerova_dipl.prace.pdf. [cit. 2024-06-22].

SOUČEK, Ludvík. *Tušení stínu: hledání ztracených civilizací. Spirála (Československý spisovatel)*. Praha: Československý spisovatel, 1974.

SOUTHALAN, John. *Mining Law and Policy: International Perspectives*. Federation Press, 2012. ISBN 1862878498.

STÖCKELOVÁ, Tereza a ABU GHOSH, Yasar (ed.). *Etnografie: improvizace v teorii a terénní praxi. Studijní texty (Sociologické nakladatelství)*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013. ISBN 978-80-7419-148-0.

ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. *Etika výzkumu (Základní etická pravidla)*. In: NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej a ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií, 2019, s. 60-90. ISBN 978-80-7571-025-3.

ŠVARDALOVÁ, Lenka. *Charakteristika vltavínů typu Muong Nong*. Online, Diplomová práce, vedoucí Milan Novák. Brno: Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Ústav geologických věd, 2007. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/qzpwmm/DIPLOMKA_konecna.pdf. [cit. 2022-10-27].

TSING, Anna Lowenhaupt. *The Mushroom at the End of the World.: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*. London: Princeton University Press, 2021. ISBN 9780691220550.

TSING, Anna Lowenhaupt. *Salvage Accumulation, or the Structural Effects of Capitalist Generativity*. Online. Society for Cultural Anthropology. 2015. Dostupné z: <https://culanth.org/fieldsights/salvage-accumulation-or-the-structural-effects-of-capitalist-generativity>. [cit. 2024-06-07].

VODIČKA, Matěj. *Výhružky, agresivita i násilí. To vás může čekat, když v lese na Českobudějovicku narazíte na ilegální kopáče vltavínů*. Online. Český rozhlas České Budějovice. 2023. Dostupné z: <https://budejovice.rozhlas.cz/vyhruzky-agresivita-i-nasili-vas-muze-cekat-kdyz-v-lese-na-ceskobudejovicku-9054431>. [cit. 2024-06-05].

VOHNSEN, Nina Holm. *The absurdity of bureaucracy: How implementation works*. Manchester University Press, 2017. ISBN 1526101343.

WACQUANT, Loïc. *Body & Soul. Notebooks of an Apprentice Boxer*. Oxford University Press, 2006. ISBN 0195305620.

WACQUANT, Loïc. *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Polity, 2007. ISBN 0745631258.

WILLERSLEV, Rane. *Soul Hunters: Hunting, Animism, and Personhood among the Siberian Yukaghirs*. University of California Press, 2007. ISBN 9780520252172.

WILLIS, Paul. *Learning to Labour. How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. Routledge, 1978. ISBN 9781857421705.

WORLD BANK. *Extractive Industries*. Online. World Bank Group. Dostupné z: <https://www.worldbank.org/en/topic/extractiveindustries>. [cit. 2024-06-12].

YUSOFF, Kathryn. *A Billion Black Anthropocenes or None*. University of Minnesota Press, 2018. ISBN 1517907535.

YUSOFF, Kathryn. Queer Coal: Genealogies in/of the Blood. Online. *PhiloSOPHIA*. 2015, roč. 5, č. 2, s. 203-229. Dostupné z: <https://doi.org/https://doi.org/10.1353/phi.2015.a608468>. [cit. 2024-06-12].

Zákon č.44/1988 Sb., o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon)

Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny

Zákon č. 289/1995 Sb., o lesích a změně některých zákonů (lesní zákon)

Zákon č. 62/1988 Sb., o geologických pracích a o Českém geologickém úřadu

Zákon č. 334/1992 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu

Zákon č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích

Fakulta humanitních studií UK
magisterský obor
sociální a kulturní ekologie

Pátkova 5/2137, 182 00 Praha 8 – Libeň

Magisterský obor
sociální a kulturní
ekologie

Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

1. Jméno studenta, tituly: Bc. Ondřej Koc
2. Osobní číslo (UKČO): 12546566
3. Rok imatrikulace na FHS UK (navazující magisterské studium): 2021
4. Datum zápisu na obor sociální a kulturní ekologie FHS UK: 20. 9. 2021
5. Názvy všech předchozích bakalářských (magisterských) prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny:
„Ale ten grunt, tatínku, ten náš velkej grunt, já nechci!“ aneb tradice staleté selské držby. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Studium humanitní vzdělanosti, Praha 2021
6. Předběžný název DP (česky): Diagnóza: Vltavín. Lesk a bída hlubokých jam.
7. Předběžný název DP (anglicky): Diagnosis: Moldavite. The glitter and misery of deep pits.
8. Klíčová slova (česky): vltavín, neoficiální těžba, kopáči, extraktivismus, geologická antropologie, geontologie, etnografický výzkum, jižní Čechy
9. Klíčová slova (anglicky): moldavite, unofficial mining, diggers, extractivism, geological anthropology, geontology, ethnographic research, South Bohemia
10. Obecný kontext (souvislosti tématu, širší rámec [zasazení „do světa“]):

Věhlas vltavínů je rozšířen po celém světě. Nemohou chybět v žádné dobré geologické sbírce. Co ovšem dělá z vltavínů naprosto výjimečné kameny? Jejich barva, záhadný původ a vznik, nebo jedinečnost výskytu? Proč se najdou lidé, kteří jsou schopni utratit astronomické sumy za ty nejlepší kousky a také lidé, co se pro ně kameny staly životní vášní i prokletím? Jedno je jisté – vltavín má v sobě něco, co záhadným způsobem přitahuje a dráždí. Pokud naskočíte na „zelenou vlnu“, už se na ní povežete jednou provždy.

V antropologickém, potažmo společenskovedním světě se mluví čím dál častěji o neokolonialismu a neoextraktivismu. Těmito fenomény je postižen převážně globální Jih, ale podobné jevy můžeme rozeznat i při těžbě těchto tektitů v českých končinách. Geologie se v posledním desetiletí stala hlavním oborem a rámcem společenských a humanitních věd pro pochopení antropogenních a environmentálních krizí např. v otázkách konceptu antropocénu, extinkce druhů či dichotomie ne/obyvatelného prostředí. Geologie se nadále přehodnocuje nejen jako další předmět antropologického poznání, ale také jako analytický nástroj. Geologická antropologie (Oguz, Ferry 2020) se snaží zpochybňovat zavedené kategorie a zároveň má snahu zachytit vztahy *Anthropos* a *Geos* v představách jednotlivých skupin a hledá konceptuální aparát, který by zkoumání těchto představ a vztahů umožnil.

11. Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy“]):

Vltavín je stále více poptáván na světovém trhu. Jeho cena neustále stoupá. To láká jednak těžební firmy, které díky těžbě mohou přijít k velkým ziskům, ale i nelegální kopáče, překupníky nebo též výrobce falešných vltavínů z obyčejného zeleného skla. Vltavín se používá k léčení nemocí, při meditaci a ezoterických rituálech, ale i k výrobě šperků. Tento tektit je zkrátka světový unikát a lokality v jižních Čechách a na Moravě patří k těm nejcennějším nalezištím.

Kopání vltavínů má v českých zemích tradici. Ne tak slavnou a dlouhou jako kutnohorské stříbro, ale pojem „besednický ježek“ nedá spát nejednomu sběrateli. Kopalo se vždycky a kopat se bude. V devadesátých letech se vltavíny rozletěly do světa a svými tvary a barvou provokovaly nejen mineralogickou obec, ale i obyčejné nadšence do geologie. V této době probíhala asi největší vlna zelené horečky. Ta přetrvává, byť dosti vybledlá, do dnešních dní. Kamenů ubývá, lokality jsou z větší části vytěženy a nová naleziště se neobjevují. Navíc se policejní dohled mnohonásobně zintenzivnil a dnes je kopání vltavínů výsadou těch nejdůležitějších a nejnáruživějších. Pořád ale existuje dost lidí, kteří tuto činnost provozují a vymýšlejí neustále nové způsoby, jak na všechny kladené útrapy vyzrát. V tomto případě je ale těžké mluvit o komunitě, ta v pravém slova smyslu neexistuje. Zároveň už skoro nikdo nekope sám, vytváří se organizované skupiny, které hlídají v okolí. V jámě je kopáč nejméně zranitelný a je to taky jediné místo, ve kterém mu v případě dopadení hrozí trestní postih.

12. Hlavní vstupní výzkumný problém – výzkumná otázka (výzkumné otázky) – ev. hypotéza (hypotézy):

Kdo jsou kopáči vltavínů? Jaké vztahy mají k vltavínům, k podloží a podzemí? Jaké nástroje k dobývání „zeleného zlata“ používají? A jaké vztahy mají kopáči mezi sebou? Tyto a mnohé další otázky tvoří základ výzkumného problému – jaký je svět těchto lidí?

Jelikož se v této skupině lidí již pár měsíců pohybují, tak vím, jak nedůvěřiví a nedsdílní dokáží mnohdy být. Kdyby se mi jejich svět z různých příčin náhle zavřel, další možnou variantou výzkumu by mohl být vltavín samotný. Například jaká je jeho cesta ze šterkopísku na aukční portál a do soukromé sbírky? Primárně se však chci držet výzkumu samotných kopáčů.

13. Metodologický postup: metody a techniky, které budou v práci použity:

Bude zvolen kvalitativní, etnografický výzkum. Technika sběru dat bude probíhat převážně v terénu zúčastněným pozorováním, ať už v blízkosti vykopaných jam, tak okolních vesnic. Techniky sběru dat budou kombinací terénních poznámek a vedení terénního deníku v digitální podobě. Vzhledem k důvěrné povaze takto získaného materiálu budu používat šifrovací aplikace a další bezpečnostní metody a zabezpečovací systémy, aby se v případě ztráty či jiné nepředvídatelné situace nedaly tyto poznámky zneužít třetí osobou. Co se etiky práce týká, budu se držet etického kodexu a směrnic CASA a vše bude probíhat v souladu s procesuální etikou etnografického výzkumu. Etický kodex České asociace pro sociální antropologii vychází z Etického kodexu výzkumných pracovníků Akademie věd České republiky a formuluje základní problémové okruhy, hodnoty a postoje, k nimž se členové a členky této asociace hlásí. Etické směrnice zohledňují nálezy etických panelů ustavených ke konkrétním případům a odrážejí výsledky širší diskuse o etice vědecké a výzkumné práce, která v České asociaci pro sociální antropologii kontinuálně probíhá. Všechny obrazové materiály (lidé, lokality) budou anonymizovány. V otázce osobní bezpečnosti budu hlásit svou polohu a předpokládaný čas návratu důvěrné osobě. Zároveň budu disponovat potvrzením FHS UK, že zde takový výzkum provádím.

14. Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. praktický přínos, vypracování metodologie, základ pro řešení problémů v praxi atd.):

Primárním cílem diplomové práce je více porozumět světu vltavinů a kopáčů těchto tektitů a poodhalit jej. Právě pomocí etnografických metod se tyto šedé zóny a slepá místa odkrývají nejlépe.

15. Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (vědecká „přidaná hodnota DP“):

Žádný podobný etnografický výzkum ve světě kopáčů vltavinů dosud neproběhl. Podaří-li se mi v této skupině lidí setrvat a získat si jejich důvěru, vznikne práce, která dosud v českém prostředí chybí. Navíc se geologická antropologie promýšlí zejména skrze globální Jih a je zde tedy možnost ji doplnit o data ze střední a východní Evropy, které jsou z různých důvodů v mnohém jiné a odlišné.

16. Jaké bude (bude-li) jejich teoretické zobecnění a přínos:

O kopáčích vltavinů se toho napsalo a natočilo mnoho především v negativním slova smyslu. Kouzlo etnografie však spočívá v tom, že neznázorňuje svět černobíle, ale spíše v pestrobarevných odstínech. Právě v duchu této komplexity chci svět kopáčů vykreslit.

17. Struktura DP (předběžný obsah – názvy oddílů a kapitol):

Práce bude mít teoretickou, empirickou a metodologickou část. Zároveň bude vycházet z etnografické strukturační práce, pro kterou je charakteristické, že tyto části nejsou striktně odděleny, ale naopak se v celém textu prolínají.

18. Předběžná bibliografie k tématu:

- BABIDGE, Sally. Seeing water: Slow resistance and the material enigma of extractive effects on society and ecology. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* [online]. 2021, **11**(2) [cit. 2023-06-18]. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.1086/715788>
- BOURGOIS, Philippe. *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio*. 2. Cambridge University Press, 2003. ISBN 978-0521017114.
- BOUŠKA, Vladimír. *Tajemné vltaviny*. Praha: Gabriel, 1992. ISBN 80-900-3325-3.
- FERRY, Elizabeth Emma. *Minerals, Collecting, and Value across the US-Mexico Border*. Indiana University Press, 2013. ISBN 978-0-253-00928-9.
- HÁJÍČEK, Jiří. *Zloději zelených koní*. Brno: Host, 2001. Česká próza (Host). ISBN 80-7294-012-0.
- JELÍNEK, Robert a Admir MEŠIČ. *MILAN PRCHAL - 60 let na zelené vlně*. Der Konterfei, 2021.
- KORANDA, Ladislav. *Historie a současnost těžby vltavinů a její vliv na krajinu jižních Čech* [online]. České Budějovice, 2018 [cit. 2022-10-27]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/h0ejeo/25550017>. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Fakulta zemědělská, Katedra Krajinového managementu. Vedoucí práce Monika Koupilová.
- KLIMESCH, Marek. *Význam vltavinů pro vědu a geoturismus*. Ostrava, 2018. Bakalářská práce. Vysoká škola báňská, Technická univerzita Ostrava.
- KRŠUL, Vít a Martin ŘEHOUT. *Fenomén vltavin: tajemství a krása drahokamů z vesmíru*. Český Krumlov: Muzeum vltavinů, 2021. ISBN 978-80-11-00136-0.
- MURCHISON, Julian. *Ethnography Essentials: Designing, Conducting, and Presenting Your Research*. Jossey-Bass, 2010. ISBN 978-0-470-34389-0.

- OGUZ, Zeynep. *Geological Anthropology: Theorizing the Contemporary* [online]. Fieldsights: Society For Cultural Anthropology, 2020 [cit. 2023-06-18]. Dostupné z: <https://culanth.org/fieldsights/series/geological-anthropology>.
- OSWALD, Jan. *Meteorické sklo*. Praha: Československá akademie věd a umění, 1942.
- POVINELLI, Elizabeth A. *Geontologies: a requiem to late liberalism*. Durham: Duke University Press, 2016. ISBN 978-0-8223-6233-3.
- PRCHAL, Milan. *Můj život s vltavínou*. České Budějovice: Jiří Vaníček, 2006. ISBN 978-80-907239-1-7.
- WACQUANT, Louis. *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge: Polity Press, 2007. ISBN 978-0-745-63125-7.
- YUSOFF, Kathryn. *A Billion Black Anthropocenes or None*. University of Minnesota Press, 2019. ISBN 978-1517907532.

19. Předpokládaný vedoucí DP: Mgr. Bohuslav Kuřík, Ph.D.

20. Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zázemí, praxe a zájem studenta):¹

Z jižních Čech pocházím, nejbližší naleziště mám kousek za domem. Ve volném čase chodím hledat vltavíny na pole a zajímám se o tektity obecně. Navštěvuji mineralogické burzy i různá neformální setkání nadšenců do geologie. Mezi hledači, kopáči a sběrateli mám spousty kontaktů.

Troja 19. června 2023

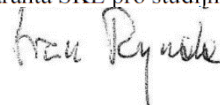
dipломant/ka

vedoucí DP

zást. garanta SKE pro studijní záležitosti

¹ nepovinné